

Staðfesting lokaverkefnis

til MA gráðu í menningarstjórnun

Lokaverkefnið : Ferðalög íslenskra bókmennta og þýðendur þeirra

efstir : Mariú Rán Guðjónsdóttur 110875-4609

*befur verið metið og varið á málsvörn frammi fyrir dómnefnd þriggja dómnefndarmanna
samkvæmt reglum og kröfum Háskólags á Bifröst*

og befur blotið lokainkelunnina : _____ .

Bifröst binn _____ dag _____ mánaðar, á því herrans ári _____

rekðor



Ferðalög íslenskra bókmennta og þýðendur þeirra

Lokaverkefni til MA prófs við Háskólann á Bifröst

María Rán Guðjónsdóttir

Leiðbeinandi Gauti Sigþórsson
Félagsvísindadeild – MA í menningarstjórnun
Háskólinn á Bifröst
Vor 2013

Ágrip

Íslenskar bókmenntir hafa öldum saman verið þýddar á önnur tungumál. Á síðustu árum hefur þýðingunum þó fjölgæð til muna og ferðast íslensk skáldverk nú sífellt víðar.

Markmið rannsóknarinnar er tvíþætt. Annars vegar að kanna hvaða vinna liggur að baki sölu á útgáfuretti, eftir hvaða leiðum íslenskar bókmenntir ferðast um heiminn, mikilvægi þýðenda og hvaða máli það skiptir höfunda að fá verk sín þýdd. Sjónum verður beint að stuðningi ríkisins við útgáfu á íslenskum skáldverkum erlendis og þýðendur þeirra, auk þess sem áhrifin af heiðursþáttöku Íslands á Bókasýningunni í Frankfurt 2011 verða skoðuð. Hins vegar beinist rannsóknin að þýðendum íslenskra bókmennta, bakgrunni þeirra, viðhorfum, starfsánægju og starfsaðstæðum, og samband þeirra við íslenska höfunda skoðað sérstaklega.

Beitt var bæði meginlegum og eigindlegum aðferðum. Viðhorfskönnun var lögð fyrir þýðendur af lista Árnastofnunar og tekin voru 12 hálfopin viðtöl við aðila sem tengjast bókaútgáfu og kynningarstarfi bókmennta, íslenska rithöfunda og erlenda þýðendur.

Niðurstöður rannsóknar sýna að markvisst kynningarstarf og persónuleg samskipti skila árangri þegar kemur að útbreiðslu íslenskra bókmennta erlendis. Íslenskir höfundar fagna því að komast í samræðu við heiminn og leggja sitt af mörkum við að stuðla að nákvæmari þýðingum með því að aðstoða þýðendur sína. Allir viðurkenna að góður þýðandi er gulls ígildi en á skortir að hlúð sé að þeim á markvissan hátt, líkt og gert hefur verið í nágrannalöndum okkar. Laun þýðenda eru í engu samræmi við menntun þeirra og sérfræðiþekkingu og þeim finnst þeir ekki metnir að verðleikum. Til þess að fjölgja þýðendum og styrkja er nauðsynlegt að tengja þá innbyrðis og við fræðasamfélagið með reglulegum þýðendapingum, fyrirlestrum og upplestrum, hér á landi sem erlendis; efla kennslu og þjálfun í íslensku erlendis og auðvelda upprennandi þýðendum að stunda nám í íslensku við Háskóla Íslands; og styðja við starfandi þýðendur með því að gera störf þeirra sýnileg og gera þeim kleift að dvelja á Íslandi samtímis öðrum þýðendum úr íslensku.

Formáli

Rannsóknarverkefni þetta er 30 ETCS eininga lokaverkefni til meistaraprófs í menningarstjórnun við Háskólann á Bifröst. Vinnan við verkefnið hófst í október 2012 og lauk í apríl 2013, undir leiðsögn dr. Gauta Sigþórssonar. Markmið þess er að kanna eftir hvaða leiðum íslenskar bókmenntir ferðast um heiminn og hverjar séu starfsaðstæður og viðhorf þýðenda íslenskra skáldverka.

Ég naut stuðnings margra við gerð þessa verkefnis og kann ég þeim bestu þakkir fyrir. Sérstakar þakkir fá viðmælendur mínr og þátttakendur í viðhorfskönnun þýðenda. Gauta Sigþórssyni þakka ég góða leiðsögn og ánægjulegt samstarf, Margréti Jónsdóttur óbilandi trú og traust, Elelu Poniatowska innblástur og vináttu, foreldrum mínum, Bryndísi Jónsdóttur og Guðjóni Einarssyni, yfirlestur og aðstoð, eiginmanni mínum, Sigurjóni Árna Guðmundssyni, aðstoð og ábendingar, auk þess sem hann og börnin okkar fá kærar þakkir fyrir stuðning og þolinmæði meðan á verkinu stóð.

Efnisyfirlit

Ágrip	ii
Formáli.....	iii
Efnisyfirlit.....	iv
Myndayfirlit	v
Töfluyfirlit	v
1 Inngangur	1
1.1 Tilgangur og markmið	7
1.2 Staðsetning og samhengi rannsóknar	7
1.3 Aðferðafræði og nálgun.....	9
1.3.1 Eigindlega rannsóknin – hálfopin viðtöl	9
1.3.2 Þátttakendur.....	9
1.3.3 Framkvæmd og skráning	12
1.3.4 Megindlega rannsóknin – viðhorfskönnum.....	13
1.3.5 Þátttakendur.....	13
1.3.6 Framkvæmd og úrvinnsla	15
1.3.7 Efnistök	15
2 Sölu- og þýðingarferli íslenskra skáldverka	16
2.1.1 Ferðalög íslenskra bókmennta	20
2.1.2 Mikilvægi þess að fá verk sín þydd	27
2.2 Stuðningur ríkis við erlendar útgáfur á íslenskum skáldverkum	28
2.2.1 Bókasýningin í Frankfurt.....	34
2.2.2 Ísland heiðursgestur 2011: Aðferðir og árangur	35
3 Starfsaðstæður og viðhorf þýðenda bókmennta úr íslensku.....	41
3.1 Endurnýjun	42
3.2 Hlutverk þýðandans.....	44
3.3 Ókostir þýðingarstarfsins.....	51
3.4 Samstarf þýðanda og höfundar	52
3.5 Einманa einyrkjari.....	60
3.6 Kostir þýðingarstarfsins	61
4 Niðurstöður og lokaorð	63
Heimildir	68
I. Viðauki.....	73
A. Viðmælendur í eigindlegri rannsókn og aðrar munnlegar heimildir	73
B. Spurningalistar fyrir viðtöl	74

C.	Viðhorfskönnun 31.1-15.2	78
D.	Svör í viðhorfskönnun	84
E.	Kynning á þýðendum og verkum þeirra	86

Myndayfirlit

Mynd 1.	Kyn þáttakenda	14
Mynd 2.	Tungumál þáttakenda.	14
Mynd 3.	Samanburður á hlutfalli þýðinga eftir löndum.....	21
Mynd 4.	Fjöldi seldra útgáfuréttu réttindastofu, veittra styrkja bókmenntasjóðs og landa... 24	
Mynd 5.	Yfirlit yfir fjölda umsókna og styrkja úr og á íslensku og heildarupphæð styrkja 2008- 2012.....	30
Mynd 6.	Áhrif heiðursþáttöku Íslands í frankfurt 2011 fyrir bókmenntapýðendur.....	39
Mynd 7.	Aldur og starfsreynsla.	43
Mynd 8.	Aldur og fjöldi bóka	43
Mynd 9.	Hvar lærðir þú íslensku?.....	44
Mynd 10.	Hvað varð til þess að þú fórst að þýða íslenskar bókmenntir?	45
Mynd 11.	Hver ákveður hvað þú þýðir?	45
Mynd 12.	Starfshlutfall.	48
Mynd 13.	Eftirspurn.....	48
Mynd 14.	Áhugi á íslenskum bókmenntum.....	49
Mynd 15.	Hvað menntun hafa þýðendur.	49
Mynd 16.	Önnur mál en íslensku.....	50
Mynd 17.	Ókostir þýðingarstarfsins.	51
Mynd 18.	Ertu í sambandi við höfund sem þú þýðir?	54
Mynd 19.	Mikilvægi þess að vera í sambandi við höfund.	54
Mynd 20.	Áhugi á meira sambandi út frá því hvort eitthvað samband er til staðar.....	55
Mynd 21.	Starfsánægja.....	61
Mynd 22.	Kostir þýðingarstarfsins.....	61

Töfluyfirlit

Tafla 1.	Bókaútgefendur, framkvæmdastjóri Bókmenntasjóðs og framkvæmdastjóri Sögueyju-verkefnisins sem tóku þátt í rannsókninni.	10
Tafla 2.	Íslenskir rithöfundar sem tóku þátt í rannsókninni	11
Tafla 3.	Erlendir þýðendur sem tóku þátt í rannsókninni.....	11
Tafla 4.	Viðmælendur í eigindelegri rannsókn	73
Tafla 5.	Aðrar munnlegar heimildir	73

1 Inngangur

„Perhaps a time will come when a translation will be considered as something in itself.”

Jorge Luis Borges¹

Þegar Sjón skrifaði *Skugga-Baldur* óraði hann ekki fyrir því að sagan af Baldri og Öddu, „svona lókal … saga um fólk í snjó og leiðindum á 19.öldinni“ (Sjón), myndi ferðast alla leiðina til Líbanon, Serbíu og Kína. Rithöfundar skrifa sjaldnast með það í huga að verða þýddir á önnur tungumál og sögur sem í fyrstu líta út fyrir að henta aðeins til heimabréiks geta endað með því að ferðast um víða veröld. Þótt bók njóti vinsælda meðal lesenda í heimalandi höfundar er ekki sjálfgefið að sú verði einnig raunin í öðrum löndum og því er hinni stóru spurningu útgáfustjóra „Can this book travel?“ ekki alltaf auðsvarað.

Erfitt er að segja nákvæmlega til um hversu margar þýðingar á íslenskum bókmenntum hafa verið og eru gefnar út á ári hverju þar sem hvergi er að finna heildaryfirlit yfir þýdd íslensk skáldverk.² Í ritinu *Islandica*, sem Cornell háskóli hefur gefið út í rúma öld, birtust upplýsingar um þýðingar á íslenskum samtímbókmenntum á áttunda áratugnum (Ober og Mitchell 1990), en einnig eru til skrár yfir íslenskan skáldskap sem komið hefur út á þýsku (Knüppel 2012; Sögueyjan Ísland 2012a), pólsku (Holowniaog Pólsk-íslenska vináttufélagið), frönsku (Hanna Steinunn Þorleifsdóttir 2012) og ítölsku (Marmugi 2012). Þýðingum á íslenskum skáldverkum fer þó ört fjölgandi, samkvæmt heimildum frá Bókmenntasjóði og íslenskum forlögum. Styrkumsóknir til Bókmenntasjóðs hafa tvöfaldast á síðustu fimm árum, líkt og sala útgáfuréttar Réttindastofu Forlagsins og má gera ráð fyrir að yfir tvö hundruð íslenskar bækur séu nú þýddar yfir á erlend mál á ári.³

¹ (Borges 2000, 73)

² Hjá Hagstofunni er aðeins að finna upplýsingar um fjölda útgefinna íslenskra þýðinga en engar tölfraði yfir útgáfu á íslenskum skáldverkum erlendis. Samkvæmt skýrsluhöfundum *To be translated or not to be* búa flest lönd yfir áreiðanlegum upplýsingum um hvoru tveggja. Í Mexíkó og Argentínu eru þó ekki til nákvæmar upplýsingar um hvað er þýtt af bókmenntum landanna á önnur tungumál, en því er öfugt farið með bókmenntir í Bandaríkjum á ensku, og veltir Simona Škrabec því fyrir sér hvort þetta sé lýsandi fyrir viðhorf landanna gagnvart þýðingum (Škrabec 2007, 119–120).

³ Nánar er fjallað um þetta í kafla 2.1.1.

Íslensk skáldverk eru þýdd um heim allan, en því lengra sem þau ferðast þeim mun ólíklegra er að þau séu þýdd úr frummálinu. Á síðustu árum hafa verið að bætast við þýðingar í löndum eins og Arabalöndunum, Egyptalandi, Aserbaídsjan, Kazakstan og Kína, og eru þær flestar unnar úr millimáli, oftast ensku eða þýsku. Þýðingar á íslenskum bókmenntum stórkukust fyrir Bókamessuna 2011, bæði vegna markviss kynningarstarfs fulltrúa Sögueyju-verkefnisins og annarra réttindahafasala og vegna þess að útgefendur frestuðu fyrirhuguðum útgáfum til þess að taka þátt á heiðursárinu. Í sumum löndum eru íslenskar bókmenntir nú að koma út í fyrsta sinn og má gera ráð fyrir að það séu að hluta til afleiðsluáhrif frá messunni því mörg forlög fylgjast grannt með því sem kemur út í þýskum og enskum þýðingum.

Það að færa bókmenntir frá einu tungumáli (frummáli) yfir á annað (viðtökumál) er ekki eins einfalt og það hljómar. Þýðandi þarf ekki aðeins að hafa yfirgrípsmikinn skilning á tungumálinu og menningunni sem verkið sprettur upp úr heldur einnig djúpstæða þekkingu á eigin máli og möguleikum þess, því tungumál eru „ekki kóði heldur geymsla fyrir þekkingu“ (þróstur Helgason 2004, 7). Sumir telja það ómögulegt verk að þýða bókmenntir, orð og orðasambönd séu hlaðin menningar- og samfélagslegri merkingu og ógerlegt að finna hliðstæður þeirra í viðtolumálinu. Ítalski málshátturinn „traduttore, traditore“ (þýðandi er svikari) er oft nefndur í þessu samhengi en ekki eru allir sammála um þessi meintu svik þýðandans:

Svik þýðanda við höfundinn geta aðeins komið fram í því hvernig hann vinnur þýðinguna og þá svíkur hann sína eigin lesendur um leið. Höfundurinn og þýðandinn þurfa að koma saman í einhverjum snertipunkti túlkunarinnar, snertipunkti sem endalaust má skilgreina upp á nýtt. Það er þýðandans að leita að þessum punkti með allri þeirri kunnáttu og hjálpartækjum sem hann hefur (mögulega) undir höndum og geri hann það má segja að hann hafi sýnt höfundinum, og lesendum, nægilega tryggð til að túlka textann rétt í það skiptið (Gauti Kristmannsson 1995, 20–21).

Þýðingar eru alltaf háðar skilningi þýðandans bæði á frummálinu, viðtökumálinu og menningu beggja heima. Tjáskiptakennismiðurinn Otto Haseloff bendir á að hin „fullkomnu“ tjáskipti séu sjaldgæf „meira að segja þegar eitt tungumál er notað, vegna þess að móttakandanum fylgir alltaf hans eigin þekking og væntingar sem eru ólíkar þeim sem

sendandanum fylgja.”⁴ Ólíkar túlkanir á sama bókmenntaverki má skýra með sama hætti og því er óhætt að fullyrða að engir tveir þýða sama verkið eins. Þótt tungumálið sé það sama leggi hvorum sig sína merkingu í það og því sé það aldrei það sama (Derrida 1998, 40). Einnig má telja ólíklegt að sami þýðandinn þýði sama verkið eins á ólíkum tíma í lífi hans því þýðingar eru einnig háðar ráðandi hugmyndum um þýðingar hverju sinni og þekkingu þýðandans. Þýðandinn þýðir fyrir ákveðinn viðtökuhóp, lesendur síns samtíma, og hugmyndir og kröfur þess hóps breytast með tímanum. Ástráður Eysteinsson bendir á að „lausnir og ákvarðanir þýðandans ... mótið af túlkun hans jafnt á frumtextanum sem hinum nýju aðstæðum verksins“ (Ástráður Eysteinsson 1996, 53). Sum klassísk verk eru þydd reglulega sökum þessa, ágæt dæmi um það eru Biblán og leikrit Shakespeares. Ástæðurnar sem liggja til grundvallar túlkun þýðandans breytast í tímans rás; eitt sinn þótti sjálfsagt að þýðendur stytta frumtextann eða slepptu úr ákveðnum köflum, annað hvort til að spara pappír eða til þess að forða því að ósiðlegar hugmyndir kæmu lesendum fyrir sjónir. Einnig tíðkaðist að staðfæra nöfn og staðarheiti, líkt og Karl Ísfeld gerði í þýðingu sinni á *Cannery Row* eftir John Steinbeck. Þar verður rithöfundurinn Robert Louis Stevenson Hróbjartur Jónatansson, gatan sem gefur bókinni nafn *Ægisgata*, og sögusviðið færist frá Kaliforníu til Reykjavíkur (Dagný Björk Þórgnýsdóttir 2011, 41). Nú þykir meira við hæfi að flytja menningu frumsamda verksins til nýrra lesenda í gegnum viðtökumálið, þótt það setji þeim alltaf einhver mörk líkt og Ingibjörg Haraldsdóttir þýðandi og skáld bendir á: „Ég held að við sem fáumst við bókmenntabýðingar nú um stundir reynum yfirleitt að fara bil beggja, halda trúnaði við höfundinn um leið og reynt er að láta texta þýðingarinnar fylgja lögmálum íslenskrar tungu“ (Ingibjörg Haraldsdóttir 2001, 7).

Ástráður Eysteinsson telur þýðingar líklega vera „það menningarstarf sem oftast hefur verið vanmetið“ þrátt fyrir að „viðurkenndstu snilldarverk bókmennta [séu] yfirleitt lesin af fleirum í þýðingu en á frummálinu“ (Ástráður Eysteinsson 1996, 14). Þýðing á helst að vera það góð að hún sjáist ekki heldur skíni frumtextinn í gegn í eðlilegum, lýtalausum texta þýðandans, sem fram á miðja síðustu öld var ekki skrifaður fyrir eigin texta líkt og höfundur frumtextans hefði samið þýðinguna.

⁴ „even when one single language is employed because the receiver always brings his own knowledge and his own expectations, which are different from those of the sender“ (Reiss 1971, 168). Þýð. höf. á þýðingu Kitron.

Þýðandinn hefur gjarnan verið álitinn skynlaus vél sem eigi einungis að gera svo vel að koma textanum óbjöguðum til skila og láta hvergi sjást merki um starf sitt. Í samræmi við þetta hafa þýðendur síðan verið ósýnilegir út á við, lítilmótlegir þjónar í athafnalífinu, bókmenntalífinu, menningunni yfirleitt. Þetta viðhorf kemur jafnvel óbeint fram í jákvæðum ummælum um þýðingar, eins og í þeim margtuggðu og hugsunarlausu hrósyrðum að þýðingin hljómi eins og verkið hafi verið frumsamið á máli þýðingarinnar; það sé engu líkara en þetta sé *alls ekki þýðing* (Ástráður Eysteinsson 1996, 15–16).

Þýðendur taka jafnvel sjálfir þátt í að staðfesta þessa ímynd eða ímyndarleysi þýðandans eins og til dæmis má sjá á heimasíðu Jóns á Bægisá – *tímariti um þýðingar* þar sem þýðingastarfið er sagt „vinna sem er ósýnileg þegar best tekst upp“ („Jón á Bægisá – Tímarit um þýðingar“ 2013) og í nýlegu viðtali við þýðandann Arnar Matthíasson sem segir „List þýðandans fel[a]st í því að vera ósýnilegur“ (Friðrika Benónýsdóttir 2012, 22). Hugmyndin um góðu þýðinguna sem afneitar sjálfri sér er algengt að finna í bókadómum um þýðingar.

Elísa Björg Þorsteinsdóttir er meðal okkar albestu þýðenda og henni bregst ekki bogalistin hér frekar en endranær. Textinn er vel unniinn, blæbrigðaríkur og ber þess engin merki að vera þýðing. Sannarlega ánægjuleg lesning (Friðrika Benónýsdóttir 2013, 22).

Skortur á samanburðarrýni má að einhverju leyti kenna tímaleysi gagnrýnandans um, en ef þýðing heldur sig of nærrí frummálinu er hætt við að hún fái þann stimpil að á henni sé þýðingarbragur, sem þykir ekki jákvæður. Sú krafa að ekki megi greina að þýðing sé þýðing er undarleg því þýðing getur í eðli sínu ekki verið annað en þýðing.

Sérhver góður þýðandi finnur til vanmáttar síns. Hann veit að ef honum mistekst er sökin ekki aðeins hjá honum, hirðuleysi hans, heldur hjá tungu þjóðar hans, menningarástandi hennar og andlegum þroska. Ef hliðstæður eru ekki fyrir hendi á hinum ólíku menningarsvæðum og þýðandinn vinnur nákvæmnisverk, þá er viðbúið að lesandinn kannist ekki við jarðveg þann sem verkið óx úr og hann afneitar þýðingunni, segir að hún sé honum framandi, að þýðingarbragur sé á henni. Sú þekking sem við búum yfir og skilningurinn sem við leggjum sjálf í hluti og hugtök er helsta viðmiðun okkar. Þess vegna teljum við ókost ef „þýðingarbragur“ er á þýðingu. En sá sem finnur þýðingu til forátt að þýðingarbragur sé á henni ætlast til þess að eitthvað sé andstætt eðli sínu: þýðing á að vera annað en þýðing. Við slíkar skoðanir lendir allt í mótsögnum, vegna þess að þýðing getur aldrei orðið annað en þýðing. Hún er verk sem hefur skipt um málbúning en ekki um kyn eða eðli (Guðbergur Bergsson 1983, 497).

Hlutverk þýðandans er að kynna bókmenntir annars menningarheims fyrir lesendum viðtökumálsins, um leið og hann gefur textanum nýtt líf og merkingu með því að staðsetja hann í öðru menningarsamhengi (De Haan og Hofstede 2008, 8–9). Milan Kundera sagði að virði skáldsögu yrði fyrst sýnilegt þegar verkið væri „frelsað undan takmörkunum

frummálsins og staðsett í stærra samhengi heimsbókmennta (De Haan og Hofstede 2008, 20). Gauti Kristmannsson tekur undir það því frumtextar spretti ekki upp úr engu heldur þróist þeir „í samræðu við erlendar bókmenntir, við þýddar bókmenntir“. Íslenskar bókmenntir hafi alltaf verið undir áhrifum erlendra bókmennta, einnig fyrstu íslensku bókmenntaverkin „þótt okkur þyki kannski flottara að halda því fram að sögurnar séu sjálfsprottnar“ (Pröstur Helgason 2004, 7). Það er ekki síst þessi samræða sem höfundar eru að sækjast eftir með því að fá verk sín þýdd, samræða milli ólíkra menningarheima þar sem ríkja ólík viðhorf í fjölbreytilegu samhengi.

Þýðandinn túlkari frumtextann og er höfundur hins þýdda verks. Spænski heimspekingurinn Ortega y Gasset (1883-1955) sagði þýðandann „skapa í fjötrum, í því felst þjánning hans jafnt sem unaður.“ Þjánningin væri fólgin í ógerleika þýðingarinnar og unaðurinn í því að ná tökum á því ógerlega með því að „neyða lesandann burt frá málvenjum sínum og inn fyrir málvenjur höfundarins.“⁵ Aðeins þá væri hægt að tala um raunverulega þýðingu. Þýðingar sem brjótast út fyrir hefðbundinn notkunarramma viðtökumálsins og „sveigja það mál undir sig, sýna fram á að það sé lifandi og geti aðlagð sig nýjum og framandi hugsunum“ (Ástráður Eysteinsson og Eysteinn Þorvaldsson 1983, 290) kynna ekki aðeins nýja menningu fyrir lesendum viðtökumálsins heldur viðhalda þær og auðga sitt eigið tungumál.

Sífellt fleiri gera þessa kröfu um að þýðing beri með sér „erlendan blæ“, líkt og franski rithöfundurinn Valéry Larbaud kallaði eftir um miðja síðustu öld við litla hrifningu samferðamanna sinna (Venuti, 114). Walter Benjamin segir „grundvallarmistök þýðandans [vera] að viðhalda tilfallandi stöðu eigin tungumáls, í stað þess að láta erlenda málið skekja það kröftuglega“ (Ástráður Eysteinsson 1996, 186). Oft er talað um framandgervingu (foreignisation), sem líkist því sem þýðingafræðingurinn Eugene A. Nida kallaði formlegt jafngildi, þegar þýðing heldur sig svo nálægt málfræðilegum og menningarlegum gildum erlenda textans að hún afhjúpar þýðinguna sem þýðingu.⁶ Þótt Venutti viðurkenni þjáningu þýðandans hvetur hann lesendur til þess að einblína frekar á þann unað sem þýðing er og vill að hún sé lesin fyrir það sem hún réttilega er. Hann segir mikilvægt að lesa þýðingar þar sem þær miðli ekki aðeins texta heldur einnig menningu. Þýðandinn bæti við alveg nýjum hljómi og vísunum til þess að líkja eftir frumtextanum um leið og hann geri textann skiljanlegan

⁵ „Sólo cuando arrancamos al lector de sus hábitos lingüísticos y le obligamos a moverse dentro de los del autor hay propiamente traducción“ (Ortega y Gasset 1947, 443). Þýð. höf.

⁶ Andstæðan við formlegt jafngildi sé áhrifajafngildi, það er þegar þýðing miðlar textanum í takt við þekkt gildi í viðtökumáli og menningu til þess að fela að hún sé þýðing (Ástráður Eysteinsson 1996, 90–91).

lesendum sem eru færir í viðtökumálinu og vel kunnugir menningu þess. Þótt margt tapist í þýðingu er líka margt unnið ef lesandinn er opinn fyrir því. Venuti segir þýðingu kalla á annars konar lestur þar sem hún sé ekki frumtexti og í henni felist ekki aðeins framandi texti heldur einnig framandi menning. Hann stingur upp á fimm leiðbeinandi reglum til að hafa í huga við lestur á þýðingum.

1. Ekki lesa aðeins merkingarinnar vegna; lestu einnig tungumálsins vegna og reyndu að meta sérkenni formsins að verðleikum.
2. Ekki búast við því að þýðingar séu aðeins skrifaðar á viðtekinni mállýsku; vertu opinn fyrir tilbrigðum tungumálsins.
3. Ekki horfa framhjá merkingarblæ orða eða menningarlegum skírskotunum; lestu þær eins og önnur viðeigandi lög merkingar.
4. Ekki sleppa inngangskafla þýðandans; lestu hann fyrst, sem yfirlýsingu túlkunarinnar sem leiðir þýðinguna og á þátt í því sem gerir hana einstaka.
5. Ekki taka eina þýðingu sem dæmigerða fyrir bókmenntir ákveðins lands; berðu hana saman við þýðingar á öðrum verkum úr sama tungumáli.⁷

Þýðing getur ekki verið frumtexti og ber að hafa það í huga við lestur hennar, en þýðing er ekki ómerkilegri texti. Það er tímabært að bókmenntaþýðingar séu metnar fyrir það sem þær eru, „sjálfstæð grein ritlistar“, og Ástráður hvetur þýðendur til að segja „ég samdi þýðinguna“ líkt og Steingrímur Thorsteinsson sagði í formála sínum að *Kennslubók í goðafræði Grikka og Rómverja* (Ástráður Eysteinsson 1996, 276).

Þýðingar auka skilning á menningu annarra þjóða, þökk sé þeim „gerum við okkur grein fyrir því að nágrannar okkar tala hvorki né hugsa eins og við.“⁸ Á tímum alheimsvæðingar eru ferðalög bókmennta smáþjóða eins og Íslendinga ekki síst mikilvæg til þess að minna á fjölbreytileika menningarinnar og koma í veg fyrir yfirtöku menningar stjórþjóða (Gruša 2007, 9). Með ferðalögum íslenskra bókmennta gefst tækifæri til að gera grein fyrir íslenskri menningu og möguleiki á þátttöku í alþjóðlegri bókmennta- og samfélagsumræðu.

⁷ „Don’t read just for meaning, but for language too; appreciate the formal features of the translation.“ / „Don’t expect translations to be written only in the current standard dialect; be open to linguistic variations.“ / „Don’t overlook connotations and cultural references; read them as another, pertinent layer of significance.“ / „Don’t skip an introductory essay written by a translator; read it first, as a statement of the interpretation that guides the translation and contributes to what is unique about it.“ / „Don’t take one translation as representative of an entire foreign literature; compare it to translations of other works from the same language“ (Venuti 2013, 110–114). Þýð. höf.

⁸ „Thanks to translation, we become aware that our neighbors do not speak and think as we do“ (Paz 1992, 154). Þýð. höf. á þýð. del Corral.

1.1 Tilgangur og markmið

Markmið þessarar rannsóknar er að skoða eftir hvaða leiðum íslensk skáldverk ferðast til annarra landa og hvaða tilgang þessi ferðalög hafa. Sérstök áhersla er lögð á hlutverk þýðenda í þessu samhengi, samband þeirra við höfunda og viðhorf þeirra til starfsins.

Ég er sjálf bókmenntaþýðandi og hef því ákveðna innsýn inn í heim þýðandans og bókaútgáfu sem ég tel vera styrk fyrir rannsóknina, auk þess sem það opnaði ýmsar dyr við vinnslu hennar. Eins hef ég átt ólík samskipti við höfunda þeirra verka sem ég hef þytt og fannst áhugavert að kanna hvaða áhrif gott samstarf höfundar og þýðanda hefur. Í raun er samband höfundar og þýðanda mjög náið, þrátt fyrir að þeir tali jafnvel aldrei saman, því höfundur leggur sköpunarverk sitt í hendur þýðanda, treystir honum fyrir því að „semja þýðinguna“ svo sköpunarverk hans komist til skila. Því fylgir mikil ábyrgð. Þýðandi verður rödd höfundar og því fannst mér áhugavert að skoða hvort samband á milli þýðanda og höfunda sé almennt til staðar og þá hvort það hafi áhrif á þýðinguna sjálfa. Með þessari rannsókn vil ég einnig leggja mitt af mörkum við að gera framlag þýðenda til útbreiðslu íslenskrar menningar sýnilegra. Ég vona að aukinn skilningur á því mikilvæga og vandasama verki sem þýðendur inna af hendi leiði til markvissra aðgerða í þeirra þágu.

1.2 Staðsetning og samhengi rannsóknar

Lítið hefur verið skrifað um þýðingar á íslenskum skáldverkum, hér á landi sem erlendis, og enn minna um þýðendur þeirra. Þessi rannsókn er því að miklu leyti byggð á frumheimildum, viðtölum við fólk með þekkingu og reynslu í útgáfu og sölu íslenskra bókmennta, rithöfunda og þýðendur, auk viðhorfskönnunar sem lögð var fyrir þýðendur úr íslensku sem er að finna á lista Árnastofnunar. Umræða um þýðingar á Íslandi hefur þó styrkt á undanförnum árum sem er ekki síst stofnun þýðingafræðideilda við Háskóla Íslands að þakka. Nokkrir íslenskir fræðimenn hafa lengi verið í fararbroddi hvað varðar skrif um þýðingar og þýðendur og ber fyrstan að nefna Ástráð Eysteinsson, prófessor í bókmenntafræði við Háskóla Íslands, en bók hans *Tvímæli* (Ástráður Eysteinsson 1996) er víðfemt fræðirit um þýðingar, sögu þeirra og eðli, og reyndist vel við ritun þessarar rannsóknar. Gauti Kristmannsson, prófessor í þýðingafræði við Háskóla Íslands, hefur einnig verið öflugur á þessu sviði, skrifað greinar, bækur og ritgerðir um þýðingar, þýðingafræði og þýðingasögu.

Nokkrar stofnanir í Evrópu hafa staðið fyrir rannsóknum á stöðu þýðenda.

Kynningarmiðstöð katalónskrar tungu og menningar, Institut Ramon Llull, ásamt PEN International, stóð fyrir gerð skýrslunnar *To be translated or not to be* (Allen 2007) um ólíka stöðu bókmenntaþýðenda alþjóðlega. Að skýrslunni komu sérfræðingar á þessu sviði frá

ýmsum löndum. CEATL (Conseil Européen des Associations de Traducteurs Littéraires) lét taká saman upplýsingar um fjárhagslega stöðu bókmenntaþýðenda í Evrópu og birti í skýrslunni *Comparative income of literary translators in Europe* (Fock, De Haan, og Lhotová 2008), en það var í fyrsta sinn sem slík rannsókn var gerð. Niðurstöður hennar sýndu bág launakjör bókmenntaþýðenda í álfunni og þóttu meira sláandi en gert hafði verið ráð fyrir.

Margir hafa velt fyrir sér stöðu þýðenda sem höfunda hins þýdda texta og reynt að gera starf þeirra sýnilegt. Má þar nefna ritgerðarsafnið *The Translator as Writer* í ritstjórn Susan Bassnett og Peter Bush (Bassnett og Bush 2006) og greinasafnið *Translation changes everything* eftir Lawrence Venuti (Venuti 2013) sem meðal annars leggur áherslu á að lesa beri þýðingar út frá öðrum forsendum en frumtexta. Einnig hafa nokkrir fræðimenn skoðað samband höfunda og þýðenda þeirra sérstaklega. Suzanne Jill Levine skrifaði um hlutverk þýðandans og persónulegt samstarf sitt við höfundana Guillermo Cabrera Infante, Severo Sarduy og Manuel Puig í *The Subversive Scribe: Translating Latin American Fiction* (Levine 1991); Samband höfunda og þýðanda er skoðað út frá ýmsum hliðum í greinasafninu *The Translator as Author* í ritstjórn Claudiu Buffagni, Beatrice Garzelli og Serenellu Zanotti (Buffagni, Garzelli, og Zanotti 2011); Isabelle Vanderschelden veltir fyrir sér mismunandi samböndum höfunda og þýðenda og greinir afleiðingar höfundarvalds (authorial power) á þýðingarferlið og stöðu þýðenda í grein sinni „Authority in Literary Translation: collaborating with the Author“ (Vanderschelden 1998); og Helena Tanqueiro skoðar samband höfunda og þýðenda, sérstaklega þegar höfundur þýðir eigið verk, í greininni „Self-Translation as an extreme Case of the Author-Translator-Dialectic“ (Tanqueiro 2000). Samband höfunda og þýðenda er nýtt og lítið kannað rannsóknarsvið innan fræðanna, en útlit er fyrir að það sé að breytast, eins og til dæmis má sjá á yfirskrift alþjóðlegrar ráðstefnu hugvísindadeildar Háskólangs í Tel Aviv, „Translators and (Their) Authors“, sem haldin verður næstkomandi 7.-8. maí (Tel Aviv University 2013). Þar verður lögð áhersla á margar hliðar flókins sambands þýðenda og höfunda: ævisögur þýðenda, fræg höfunda-þýðendapör, fasta þýðendur, samstarf höfunda og þýðenda, sjálfsþýðingar og þýðendur sem gera höfunda sem þeir þýða fræga, svo eitthvað sé nefnt.

Þessari rannsókn er ætlað að varpa ljósi á eðli ferðalaga íslenskra bókmennta og það mikilvæga en vanmetna starf sem þýðendur þeirra inna af hendi. Það er óskandi að hún komi að gagni fyrir áframhaldandi rannsóknir á þessu sviði.

1.3 Aðferðafræði og nálgun

Við þessa rannsókn var beitt bæði eiginlegum og meginlegum aðferðum, stuðst við tölur og gögn frá útgefendum, hagstofu, höfundum og umboðsaðilum um útgáfu á íslenskum skáldverkum erlendis til að draga upp mynd af þróun slíkrar útgáfu og stöðu hennar nú.

Eiginlega rannsóknin fólst í hálfopnum viðtölum við aðila sem tengjast bókaútgáfu, styrkveitingum til bókaútgáfu erlendis og kynningarmálum til að draga upp sem skýrasta mynd af kynningar- og söluferli íslenskra bókmennta og stöðu þýðenda þeirra. Einnig voru tekin viðtöl við íslenska höfunda sem hafa reynslu af því að fá verk sín þydd og erlenda þýðendur íslenskra bókmennta um viðhorf þeirra og starfsaðstæður. Í meginlegu rannsókninni var kannað viðhorf þeirra þýðenda íslenskra bókmennta sem eru á skrá hjá Árnastofnun og lágu niðurstöðurnar til grundvallar viðtolunum við erlendu þýðendurna.

1.3.1 Eigindlega rannsóknin – hálfopin viðtöl

Notuð voru hálfopin viðtöl, en þau draga fram viðhorf, skilning og persónulega reynslu viðmælenda frekar en svara afmarkaðri rannsóknarsprungu og ná fram tölulegum upplýsingum (Bauer og Gaskell 2006, 41). Rannsakandi hafði nokkrar staðlaðar spurningar til hliðsjónar svo hægt væri að bera saman svör viðmælenda, en þeir fengu þó færi á að hafa áhrif á innihald viðtalsins. Viðtölin hófust á því að viðmælendum var gerð grein fyrir eðli og markmiði rannsóknarinnar og þeim þakkað fyrir þáttökuna. Tekin voru tólf viðtöl. Spurningalisti í viðtölum við erlendu þýðendurna var að einhverju leyti byggður á niðurstöðum meginlegu rannsóknarinnar, farið var dýpra í spurningarnar í könnuninni til að ná fram persónulegri afstöðu viðmælendanna.

1.3.2 Þátttakendur

Notað var markmiðsúrtak, en í það eru þátttakendur valdir sérstaklega vegna þekkingar sinnar og reynslu á rannsóknarefninu (Hoyle, Harris, og Judd 2002, 187–188). Viðmælendum rannsóknarinnar er hér skipt í þrjá hópa eftir eðli reynslunnar: 1) bókaútgefendur, framkvæmdastjóri Bókmenntasjóðs og verkefnastjóri Sögueyjunnar; 2) íslenskir höfunda; 3) erlendir þýðendur.

TAFLA 1. BÓKAÚTGEFENDUR, FRAMKVÆMDASTJÓRI BÓKMENNTASJÓÐS OG FRAMKVÆMDASTJÓRI SÖGUEYJU-VERKEFNISINS SEM TÓKU ÞÁTT Í RANNSÓKNINNI.

Viðmælandi	Staða	Fyrirtæki
Þorgerður Agla Magnúsdóttir	Framkvæmdastjóri	Bókmenntasjóður
Halldór Guðmundsson	Verkefnisstjóri	Sögueyjan Ísland
Guðrún Vilmundardóttir	Útgáfustjóri	Bjartur
Hólmfríður Matthíasdóttir	Forstöðumaður Réttindastofu	Forlagið
Valgerður Benediktsdóttir	Fulltrúi Réttindastofu	Forlagið

Þorgerður Agla Magnúsdóttir hefur verið framkvæmdastjóri Bókmenntasjóðs nánast frá stofnun hans árið 2007. Halldór Guðmundsson var verkefnastjóri Sögueyju-verkefnisins sem sett var á laggirnar fyrir þátttöku Íslands sem heiðursland á Bókasýningunni í Frankfurt 2011. Það hófst árið 2008 og lauk eftir árs eftirfylgni í lok árs 2012. Guðrún Vilmundardóttir tók við rekstri Bjarts fyrir 7 árum. Hólmfríður Matthíasdóttir og Valgerður Benediktsdóttir hafa starfað á Réttindastofu Forlagsins frá stofnun hennar 2001 og hafa báðar áralanga reynslu af útgáfumálum og réttindasölu. Tekið var viðtal við þær saman.

TAFLA 2. ÍSLENSKIR RITHÖFUNDAR SEM TÓKU PÁTT Í RANNSÓKNINNI

Rithöfundur	Útgefin verk	Tungumál þýðinga
Auður Jónsdóttir (f. 1973)	6 skáldsögur, 4 barnabækur, smásögur, leikrit, ljóð og þýðingar	4 tungumál: á dönsku, hollensku, sænsku, þýsku.
Hallgrímur Helgason (f. 1959)	8 skáldsögur, 1 barnabók, smásögur, leikrit, ljóð og þýðingar	18 tungumál: á dönsku, ensku, finnsku, frönsku, hollensku, ítölsku, katalónsku, kóreysku, króatísku, makedónsku, norsku, pólsku, rússnesku, spænsku, sænsku, tékknesku, ungversku, þýsku.
Sjón (Sigurjón Birgir Sigurðsson) (f. 1962)	7 skáldsögur, einnig smásögur og ljóð.	25 tungumál: á arabísku, búlgörsku, dönsku, eistnesku, finnsku, frönsku, færeysku, galisísku, hollensku, ítölsku, lítháísku, kínversku, norsku, pólsku, portúgölsku, serbnesku, rúmönSKU, makedónísku, rússnesku, spænsku, sænsku, tékknesku, tyrknesku, ungversku, þýsku.
Yrsa Sigurðardóttir (f. 1963)	7 glæpasögur, 1 draugasögu og 5 barnabækur	33 tungumál: á amharik (Ebíópía), arabísku, brasílísksk portúgölsku, búlgörsku, dönsku, eistnesku, ensku, finnsku, frönsku, grísku, hebreisku, hollensku, ítölsku, japönsku, kínversku, kóreysku, lettnesku, lítháísku, norsku, portúgölsku, pólsku, rúmensku, rússnesku, serbnesku, slóvakísku, slóvensku, spænsku, sænsku, tékknesku, tælensku, tyrknesku, ungversku, þýsku.

Auður Jónsdóttir er yngst höfundanna og með fæstar bækur þyddar en nokkuð skrautlega reynslu af þýðingum á verkum sínum. Hallgrímur Helgason og Sjón skrifa einnig fagurbókmenntir og eru verk þeirra frekar útbreidd. Yrsa hefur aðallega skrifað glæpasögur, og hafa verk hennar ferðast víða og selst vel.

TAFLA 3. ERLENDIR ÞÝÐENDUR SEM TÓKU PÁTT Í RANNSÓKNINNI.

Viðmælandi	Tungumál
Kristof Magnusson (f. 1976)	Þýska
Silvia Cosimini (f. 1966)	Ítalska
Tapio Koivukari (f. 1959)	Finnska
Victoria Cribb (f. 1965)	Enska

Kristof Magnusson þýðir meðfram ritstörfum. Silvia Cosimini er þýðandi í fullu starfi. Tapio Koivukari er rithöfundur og þýðandi. Victoria Cribb er í tímabundnu leyfi frá þýðingarstörfum á meðan hún lýkur doktorsritgerð í fornáslensku. Nánari upplýsingar um bakgrunn þýðendanna og verk þeirra er að finna í viðauka.

1.3.3 Framkvæmd og skráning

Haft var samband við fyrirhugaða viðmælendur í gegnum tölvupóst og þeir beðnir um að taka þátt í rannsókninni. Allir tóku vel í beiðnina. Viðmælendur völdu stað og stund fyrir viðtölin og fóru þau fram á tímabilinu 26. október 2012 – 5. mars 2013. Fyrsta viðtalið var við Halldór Guðmundsson á skrifstofu hans í Hörpu 26. október, kl. 15.00. Viðtalið við Þorgerði Öglu Magnúsdóttur fór fram á kaffihúsi Te og kaffi í bókaverslun Eymundssonar, Austurstræti, kl. 14:00 þann 10. desember. Viðtalið við Auði Jónsdóttur var tekið á Borgarbókasafninu, 8. janúar kl. 15.00. Viðtalið við Guðrúnu Vilmundardóttur fór fram á kaffistofu Bjarts, kl. 11:00, 11. janúar. Viðtalið við Hólmfríði Matthíasdóttur og Valgerði Benediktsdóttur fór fram í fundarherbergi Forlagsins, kl. 10:00, 16. janúar. Viðtalið við Hallgrím Helgason fór fram á Café Óliver, þann 10. febrúar, kl. 14:00. Viðtalið við Sjón fór fram á Babalú kl. 13:00, 22. feb, og rætt var við Yrsu símleiðis 4. mars, kl. 13:00. Viðtölin við erlendu þýðendurna fóru fram í gegnum Skype eða símleiðis þar sem þeir eru búsettir hver í sínu heimalandi. Viðmælendur völdu tíma sem hentaði þeim. Fyrsta viðtalið var við finnska þýðandann Tapio Koivukari 19. febrúar kl. 7.30, á Skype með mynd. Viðtalið við Kristof Magnusson fór fram símleiðis þann 21. febrúar, kl. 10:00. Viðtalið við Victoriu Cribb fór fram í gegnum Skype án myndar, 26. febrúar kl. 20:30. Viðtalið við Silviu Cosimini fór fram í gegnum Skype án myndar 5. mars, kl. 21.30.

Spurningalistarnir voru settir saman með það í huga að ná fram þekkingu og persónulegu viðhorfi viðmælenda á ákveðnum viðfangsefnum. Þeir voru sendir til yfirlestrar hjá Gauta Sigþórssyni, leiðbeinanda, sem gerði smávægilegar athugasemdir sem tekið var mið af. Spurningalisti fyrir Þorgerði Öglu og Halldór voru einstaklingsmiðaðir, en Þorgerður Agla var aðallega spurð út í starfshætti Bókmenntasjóðs og Halldór út í framkvæmd Sögueyju-verkefnisins. Annar spurningalisti lá til grundvallar viðtölum við Guðrúnu, Hólmfríði og Valgerði, og lutu þær að réttindasöluferlinu og viðhorfum til þýðenda íslenskra bókmennta. Í viðtölum við höfunda var sami spurningalisti hafður til grundvallar, og var markmiðið með honum að afla upplýsinga um hvaða máli það skipti þá að vera þýddir og samband þeirra við þýðendur. Spurningum til þýðenda var ætlað að kanna bakgrunn þeirra, viðhorf til starfsins, starfsaðstæður og samstarf þeirra við höfunda. Spurningalistana er alla að finna í viðauka ritgerðarinnar.

Auglitsviðtölin voru hljóðrituð með stafrænu upptökutæki, Skype- og símaviðtöl voru hljóðrituð stafrænt með forritinu MP3 Skype Recorder 3.1. Öll viðtöl voru skráð nákvæmlega. Lengd viðtala var frá 11 upp í 100 mínútur, skráðar 3-28 blaðsíður, samtals 124 blaðsíður af gögnum.

1.3.4 Megindlega rannsóknin – viðhorfskönnun

Viðhorfskönnun var lögð fyrir þýðendur íslenskra bókmennta á netinu í þeim tilgangi að kanna bakgrunn þeirra, viðhorf til starfsins, starfsaðstæður og samband þeirra við þá höfunda sem þeir þýða. Niðurstöður úr könnuninni lágu til grundvallar spurningum í viðtölum við þýðendur. Þær styðja einnig við túlkanir á niðurstöðum viðtalanna og rannsóknir á starfsaðstæðum bókmenntaþýðenda í Evrópu.

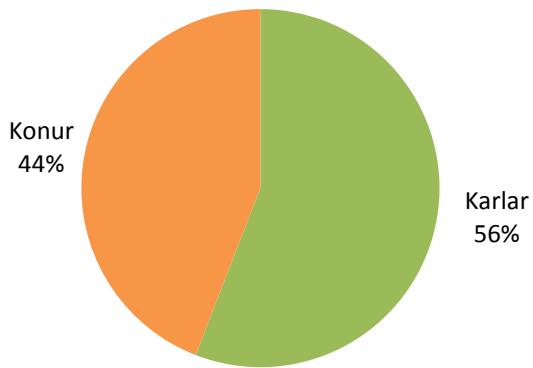
1.3.5 Páttakendur

Þýðið voru þýðendur íslenskra bókmennta á lista Árnastofnunar, sem Stofnun Sigurðar Nordal hafði frumkvæði að á sínum tíma. Alls eru 201 á þessum lista en af þeim voru 20 ekki með skráð netföng. Þar sem könnunin var send rafrænt til þáttakenda var úrtakið þeir þýðendur sem skráðir eru með netfang á listanum, 181 talsins. Listinn er talinn frekar tæmandi en fljótegla kom í ljós að bæði vantar á hann ýmsa þýðendur⁹ og einnig eiga margir sem á honum eru ekki þar heima.¹⁰

Á listanum voru alls 201 þýðandi, 90 konur (45%) og 111 karlar (55%). 10 af hvoru kyni voru ekki með netföng og því endaði úrtakið í 181 þýðanda. Af þeim voru 80 konur (44%) og 101 karlar (56%), og var kynjahlutfall svarenda könnunarinnar það sama.

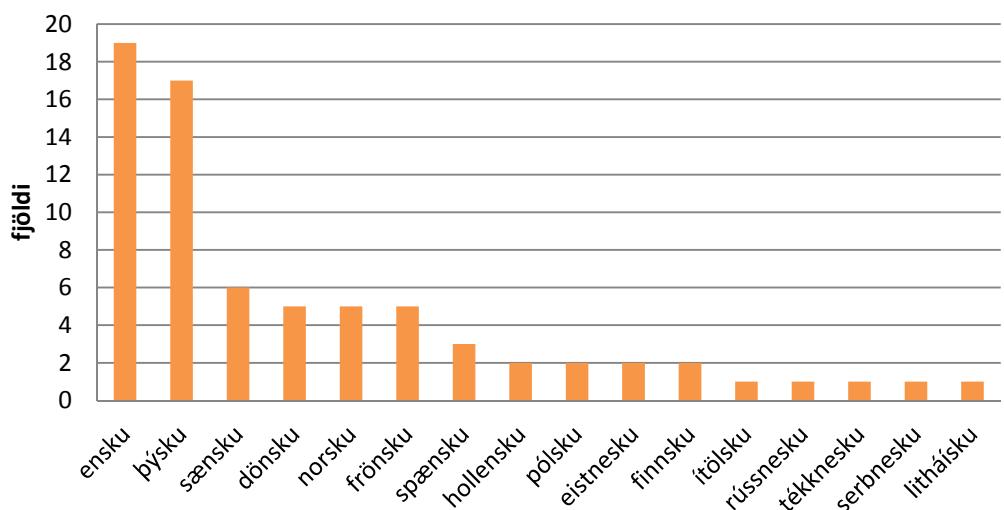
⁹ Á listann vantar til að mynda bæði Kristinn R. Ólafsson sem þýðir á og úr spænsku og japónsku þýðendurna Mori Nobuyoshi og Akiko Haji. Auk þeirra er á listanum heldur ekki að finna nokkra þýðendur á styrkþegalista Bókmenntasjóðs. Sem dæmi má nefna Wiebke Wichardt (þýsku), Anna von Heynitz (þýsku), Justyna Burzynska (pólsku), Sybil Urbancic (þýsku), Toomas Lapp (eistnesku), Allessandro Storti (ítölsku), Dr. Regina Jucknies (þýsku), Kristján Breiðfjörð (norsku) og Carl Jóhan Jensen (færeysku). Þeir eru vafalaust fleiri. Á listanum er einnig að finna spænska þýðandann José Antonio Fernández Romero, en hann lést í lok árs 2011 (Bókmenntasjóður 2012).

¹⁰ Nokkrir þýðendur af listanum höfðu samband við mig í tölvupósti til að láta vita að spurningarnar ættu ekki við um þá, ýmist vegna þess að þeir fengjust ekki við bókmenntaþýðingar heldur skjalabýðingar (1), þyddu aðallega fornþókmenntir (2), eða væru ekki þýðendur í raun þótt þeir hefðu einhvern tímamann þýtt úr fornislensku (4), og benti einn mér á að á listanum væri að finna talsverðan hóp fólks sem hefði þýtt eitthvað úr fornislensku fyrir löngu síðan en starfar nú við annað.



MYND 1. KYN PÁTTAKENDA

Þeir sem tóku þátt í könnuninni þýða íslenskar bókmenntir á 16 tungumál, en í úrtakinu voru þýðendur 25 tungumála.



MYND 2. TUNGUMÁL PÁTTAKENDA.

Búlgarska, færeyska, grænlenska, japanska, króatíkska, lettneska, portúgalska, rúmenska og ungverska áttu engan fulltrúa, en samkvæmt listanum þýða fjórtán manns (8% af heildarfjölda þýðenda á listanum) íslenskar bókmenntir á þessi tungumál (1-3 hvert tungumál). Flestir þátttakendur þýddu á ensku og þýsku, enda eru þýðendur á þessi tungumál langfjölmennasti hópurinn.

1.3.6 Framkvæmd og úrvinnsla

Könnunin stóð yfir frá 31. janúar til 14. febrúar 2013. Notast var við forritið QuestionPro við lögn könnunar og úrvinnslu upplýsinga úr henni. Svarhlutfallið var um 40%. 88 manns hófu þátttöku í könnuninni, 87 kláruðu og 140 skoðuðu könnunina án þess að taka þátt. Af þátttakendum sem luku við að svara voru 72 með marktæk svör.¹¹ Að meðaltali tók 8 mínútur að svara könnuninni. Spurningarnar voru sendar til yfirlestrar hjá Gauta Sigþórssyni, leiðbeinanda, sem gerði nokkrar athugasemdir og voru þau atriði lagfærð. Á listanum voru 22 spurningar, þar af 12 lokaðar, 7 hálflokaðar og 3 opnar. Fyrstu 13 spurningarnar lulu að bakgrunni þýðendanna, starfsaðstæðum og starfsreynslu, auk spurningar númer 17. Spurt var um starfsánægju í spurningum 14-16, stöðu íslenskra bókmennata í heimalandi þýðendanna í spurningum 17-19, og samband við höfundu þeirra verka sem þeir þýða í spurningum 20-22. Spuringalistann er að finna í viðauka ritgerðarinnar.

Könnunin var á íslensku en sumir þátttakenda kusu að svara opnum spurningum á öðru tungumáli (ensku eða dönsku). Tveir þátttakendur lenu í vandræðum með tengilinn á könnunina en á því fannst lausn. Nokkrir sendu mér tölvupóst ýmist til að útskýra eitthvað nánar og bjóða fram aðstoð eða óska mér góðs gengis, og bárust kærar kveðjur frá Litháen, Ítalíu, Frakklandi, Finnlandi, Þýskalandi og Spáni.

Miðað var við þá sem svöruðu viðkomandi spurningu. Svörin voru sett upp á myndrænan hátt, oftast hvert fyrir sig, en stundum var gerð krosstafla sem gaf möguleika á því að kanna hvort samband var á milli einstakra breyta eða ekki.

1.3.7 Efnistök

Ritgerðin skiptist í fjóra kafla. Í fyrsta kafla er inngangur þar sem fjallað er um þýðingar og þýðendur, síðan er rannsóknarefnið kynnt, tilgangur þess, markmið og nálgun, og það staðsett meðal annarra rannsókna. Í öðrum kafla er greint frá stöðu íslenskra, þýddra bóka, sölu-og þýðingarferli þeirra og hvaða merkingu ferðalög þeirra hafa fyrir höfundana. Einnig er ljósi varpað á stuðning ríkisins við útgáfu íslenskra bókmennata erlendis, og stuttlega gerð grein fyrir þátttöku Íslands sem heiðursgests á Bókasýningunni í Frankfurt 2011. Umfjöllun þriðja kafla byggist á niðurstöðum þeirra megindegu og eigindlegu rannsókna sem beitt var til að skoða viðhorf og starfsaðstæður þýðenda íslenskra bókmennata. Að lokum er í fjórða kafla að finna samantekt á niðurstöðum rannsóknarinnar.

¹¹ Aðeins þeir sem svöruðu fleiri en þremur spurningum voru taldir marktækir þátttakendur í rannsókninni.

2 Sölu- og þýðingarferli íslenskra skáldverka

„Útgefendur eru rollur“

Christopher MacLehose¹²

Að baki sölu á þýðingarrétti bókar liggur oft mikil vinna. Fyrstu þýðingarnar á verkum Arnaldar Indriðasonar birtust til að mynda sex árum eftir að hann hóf sinn glæpasagnaferil, en bækur Arnaldar hafa nú komið út í yfir sjö milljónum eintaka á fjörutíu og einu tungumáli. Söluferlið getur verið flókið, kynna þarf réttar bækur réttum forlögum, ná persónulegu sambandi við erlenda útgefendur og viðhalda því, þótt stundum sé líkt og um tilviljun sé að ræða.

Eftir að Arnaldur komst á erlendan markað má segja að hann hafi rutt brautina fyrir aðra íslenska samtímahöfunda, jafnt glæpasagnahöfunda sem aðra. Guðrún Vilmundardóttir útgáfustjóri Bjarts segir velgengni norrænna glæpasagna hafi opnað „augu útgefenda fyrir þessum löndum og þessari línu og að það gangi vel, að það sé ekki bara fjarlægt og skrýtið og komi [þeim] ekkert við.“ Þýðingarréttur að fyrstu bók Yrsu Sigurðardóttur, *Priðja táknu*, var seldur áður en hún hafði lokið við skrifa hana á íslensku og telur hún að „tengingen við galdrarfárið hafi kveikt í mönnum.“

Misjafnt er hver fer með umboð fyrir höfundinn, hvort það er hann sjálfur, umboðsmaður hans erlendis (oft erlend útgáfa) eða forlagið hans hér heima. Aðeins eitt íslenskt forlag er nógu stórt til að starfrækja sína eigin réttindaskrifstofu, en Réttindastofa Forlagsins (sem gefur út bækur undir merkjum Iðunnar, JPV, Máls og menningar, Heimskringlu og Vöku Helgafells) var stofnuð árið 2001 og þar eru 2 starfsmenn í fullu starfi. Hún fer með umboð fyrir um 90% höfunda Forlagsins. Hjá öðrum útgáfufyrirtækjum er algengt að útgáfustjórar sinni umboðsstarfinu meðfram öðrum verkefnum, jafnvel stundum í samvinnu við erlendan umboðsmann. Hólmfríður Matthíasdóttir og Valgerður Benediktsdóttir hjá Réttindastofu Forlagsins segja aðferðirnar við að selja þýðingarrétt hafa breyst mikið hjá þeirra forlagi eftir að Réttindastofan var stofnuð, þær séu orðnar kerfisbundnari og markvissari. Áður hafi kynningarstarfið mikið farið í gegnum þýðendur eða forleggjarana sjálfa: „var þetta oft bara tveggja manna tal þegar íslenski útgefandinn var að

¹² „Publishers are sheep“ (Kellaway 2005). Þýð. höf.

segja frá frábæra höfundinum sínum eða jafnvel að höfundurinn fór í upplestrarferð til Norðurlanda og hitti aðra, hann var jafnvel sjálfur að selja réttinn“ (Hólmfríður Matthíasdóttir). Þýðendur séu vissulega ennþá mjög mikilvægir, og enn selji sumir höfundar sjálfir réttinn, en nú fari kynningarstarfið meðal annars fram á bókasýningum, þar sem réttindasölfólk og umboðsmenn hitta útgáfustjóra og reyna að koma höfundum sínum á framfæri.

Forlögin prenta kynningarefni um nýjar bækur og eldri, þýdda kafla, auk upplýsinga um verðlaun og viðurkenningar og útgáfur erlendis. Bókaðir eru hálftíma langir fundir á bókasýningum þar sem forlögin kynna bækur sínar fyrir erlendum útgáfustjórum og reyna að sannfæra þá um að þau séu með réttu höfundana fyrir þá. Umboðssolumennirnir verða að þekkja bækurnar vel til að geta fjallað um þær, gefið bæði táknræna mynd og yfirborðsmynd, og reyna þeir oft að kveikja í útgefendum með einni kynngimagnaðri setningu (Valgerður Benediktsdóttir). Markaðshliðin megi heldur ekki gleymast. Gott sé að þekkja eigin höfunda „vita hvað þeir eru að gera og bardúsa, hvort þeir eru að skrifa meira, í hvaða átt þeir eru að fara“ (Hólmfríður) því viðbótarupplýsingar um höfund geta hjálpa til við að selja. Það hvort höfundur talar tungumál viðkomandi lands eða hafi verið búsettur þar getur haft markaðslegt gildi. Undirbúningurinn felst ekki síst í því að kynna sér erlendu forlögin vel, vita hvað þau gefa út og á hverju þau gætu haft áhuga. Á sýningunum reyna Hólmfríður og Valgerður að skapa afslappað andrúmsloft í notalegri birtu, vera minnisstæðar og gæta þess að klæðast hvorki fötum sem geti stuðað fólk né bera hluti sem geti komið illa við fólk, eins og trúartákn. Það mikilvægasta sé þó að hlusta. Fyrir hvern fund velja Hólmfríður og Valgerður two til þrjá höfunda sem gætu passað inn í útgáfulista viðkomandi forlags því á svona stuttum fundum er hætta á að upplýsingarnar fari fyrir ofan garð og neðan. Guðrún tekur undir þetta og segir að ef umboðsmenn standi sig í stykkini, þekki markaðinn og forlögin, og vita hvað annað þau gefi út, geti þeir sagt hvaða bækur henta hvaða forlagi. Sumir reyni bara að komast eins langt með listann sinn og þeir geti en þeir séu fljótir að missa athygli viðmælandans. Guðrún tekur Arabellu Cruse sem dæmi um góðan umboðsmann og bendir á að allar franskar bækur sem þýddar hafi verið á íslensku á síðustu tíu árin hafi komið í gegnum Arabellu: „Ég er viss um að það eru til aðrar góðar franskar bækur sem hefðu getað komið út hérrna, þær bara rak ekki á fjörur okkar.“

Yfirlýst stefna Réttindastofu er „að finna erlend forlög fyrir höfundana okkar þar sem þeir geta vaxið sem höfundar. Við erum ekki að leitast eftir að koma einni bók á framfæri, við erum að reyna að koma höfundarverkinu á framfæri, búa til samveru.“ Yfirleitt sé það einnig

vilji útgefandans en stundum verði þó ekki úr meiri samvinnu, ýmist vegna utanaðkomandi aðstæðna eða áherslina forlagsins. Sum forlög gefi til að mynda aðeins út verðlaunabækur. Dæmi um verðlaunaskáldsögur sem ferðast víðar en önnur verk höfunda eru *Englar alheimsins* eftir Einar Má Guðmundsson sem hlaut bókmenntaverðlaun Norðurlandaráðs 1995 og seldist til 30 landa, og *Skugga-Baldur* eftir Sjón sem hlaut sömu verðlaun árið 2005 og hefur verið sold til 25 landa. Þegar útgáfuréttur er seldur er einnig horft til þess hversu mikla dreifingu bókin fái, hvernig markaðssetningu verði háttað og hvort höfundinum verði boðið utan til að kynna bókina. Sum útgáfufyrirtæki dreifa aðeins í einni borg. Það er ólíklegt að réttur að bók verði seldur aftur í sama landi og því mikilvægt að velja útgefenda af kostgæfni og treysta honum svo til þess að vanda til verksins.

Þú selur ekki höfundarrétinn hvaða gosa sem er, þannig að þú ert að reyna að komast að hjá sem bestu forlagi, og þá er ég ekki að meina sem stærstu heldur bestu, og svo bara sjá ... hvað þeir hafa verið að gera og ef þeir hafa verið að gera góða hluti ... læturðu þá um þýðinguna og kápuna (Guðrún Vilmundardóttir).

Persónuleg sambönd skipta miklu máli og mikilvægt er að viðhalda þeim meðfram því að mynda ný. Valgerður bendir á að „jafnvel á tímum tækni þar sem tölvur skipa stóran sess skiptir svo miklu máli að fara og hitta fólkið, fara á bókamessurnar, bjóða fólkini út að borða, tala við það, það skiptir allt svo miklu máli.“ Slík samskipti séu grunnurinn að traustu viðskiptasambandi „vegna þess að ef ég þekki þig og treysti þér og þú kemur til míni og ert með bók sem þú býður mér og mælir með þá á ég eftir að taka miklu meira mark á þér en einhverju nafni sem kemur í gegnum tölvupóst“ (Hólmfríður). Guðrún tekur sama streng og segir félagslífið í kringum þetta vera stóran þátt í viðskiptunum: „Annars vegar er það formalítetið, nú hittumst við á fundum og ég reyni að selja þér þetta og þú mér þetta. Hins vegar óformalítetið, hvað varst þú að kaupa, hvað eru allir að tala um, og þá getur maður svona reynt að koma orðinu af stað, þó að það sé ekki á formlegu fundunum.“

Algengt er að útgáfustjórar skoði hvað erlend forlög svipuð þeirra eru að kaupa: „Það var ekki bara spurning um að selja henni heldur líka sjá hvað [þau] eru að kaupa, ef maður hittir einhverja sem eru á svipuðu róli og maður sjálfur“ (Guðrún). Þekkt er að útgáfustjórar elti ákvarðanir annarra útgefenda: Ef einn kaupir er líklegra að annar geri það.

Þeir hittast, þeir tala saman og þeir fréttu. Þannig til dæmis seldist Arnaldur til nokkurra landa. Breski útgefandi [Arnaldar] ... Christopher MacLehose, hann var að tala um Arnald við okkur og þarna var staddir ítalskur útgefandi sem við vorum búnar að tala lengi við og reyna að sannfæra um að Arnaldur væri rétti höfundurinn fyrir hann. Það er ekki fyrr en hann hlustar á Christopher, sem er mikilsmetandi útgefandi, sem hann trúir því að þetta sé akkúrat rétti höfundurinn (Valgerður).

Orðið getur verið fljótt að berast manna á milli og ýtt undir sölu ákveðinna bóka.

Útgefendur eru margir hverjir í nánu sambandi og láta hver annan vita af spennandi bókum, enda getur það stutt við þeirra eigin útgáfu. Danskur forleggjari *Skugga-Baldurs* eftir Sjón var í nánu sambandi við útgáfustjóra Fischer í Þýskalandi og hafði sagt honum frá bókinni þannig að þegar tilkynnt var að hún hefði hlotið bókmenntaverðlaun Norðurlandaráðs var hann fyrstur til að bjóða í bókina. Þýski útgáfustjórinn mælti síðan með henni við lítið, enskt forlag sem keypti réttinn í Englandi og hollenskur útgefandi sem þekkir allt þetta fólk kynntist bókinni í gegnum það: „Þetta eru ekkert svo margir útgefendur í Evrópu sem eru svona þessir topp útgefendur og þeir fylgjast með hvað hinir eru að gera ... og þau svona ræða málin“ (Sjón). Þetta samskiptanet getur þó virkað í allar áttir. Ef illa gengur að selja ákveðna bók í mörgum löndum þá deila útgáfustjórnir þeim upplýsingum líka og áhugi þeirra á að halda áfram með tiltekinn höfund minnkar.

Til að ná sambandi við útgefendur í fjarlægum menningarheimum þurfa umboðsaðilar stundum að leita til þarlendra þýðenda eða svokallaðra „sub-agenta“ (umboðsmenn umboðsmanna) sem eru sérfræðingar í ákveðnum landsvæðum. Tungumálaörðugleikar og skortur á menningarlæsi getur komið í veg fyrir að samningar náist svo það er mikið í húfi fyrir alla. Japanskir útgefendur eru til að mynda ekki hrifnir af því að fá bréf á ensku og því réðu Hólmfríður og Valgerður til sín japanskan þýðanda til að skrifa utan á umslög til þarlendra útgefenda, rita bréf og jafnvel þýða bókarkafla á japönsku og það skilaði sér. Líkt og í öðrum viðskiptum þarf að ríkja traust á milli manna til þess að þau verði farsael og því geta slíkir milliliðir sem báðir aðilar treysta verið nauðsynlegir. Sendiherrar Íslands hafa stundum gegnt hlutverki milliliða Réttindastofunnar, kennt starfsmönnum hennar sitthvað um siðvenjur fjarlægra landa, aðallega í Asíu og Afríku, og stutt við útgáfu íslenskra bóka erlendis með útgáfuboðum og kynningum á bókasýningum: „Það er geysileg virðing borin fyrir svona sendiráðsboðum ... eins og í Japan, þetta var svo gríðarlegur heiður að vera boðinn í sendiráðið“ (Valgerður). Nærvera sendiherranna sjálfra getur einnig skipt máli út fyrir viðskiptin, eins og dæmið um kínverska útgefandann sem fékk stöðuhækkun eftir að Hólmfríður og Valgerður létu taka mynd af honum við hlið íslenska sendiherrans í Kína á Bókasýningunni í Frankfurt sannar.

Þær Guðrún, Hólmfríður og Valgerður voru sammála um að vilja framgang íslenskra bókmennta erlendis sem mestan enda styðji sala á útgáfurétti einnar bókar aðra því allar hjálplist þær við að gera íslenskar bókmenntir sýnilegar. Guðrún segist halda að „við séum ekki beint í samkeppni, það er að höfundar héðan séu ekki beint í samkeppni hvor við annan,

heldur að það séu ... miklir sameiginlegir hagsmunir.“ Ef erlend bók vekur athygli kallar það á fleiri bækur frá sama landi: „þú rekst á bók eftir íslenskan höfund og verður rosalega hrifin af honum og ef það er þannig þá er hann þegar kominn út en þá geturðu farið að spá í: Er ekki einhver annar á lausu fyrir mig? Þess vegna held ég að ein bók hjálpi alltaf öðrum“ (Guðrún). Hólmfríður og Valgerður taka í sama streng, „Þetta er okkar sameiginlega markmið, okkar íslensku útgefendanna allra. Að íslenskar bækur nái að verða hluti af þessum heimsbókmenntum. Þær eru það, það eru bara ekki allir sem vita það.“

2.1.1 Ferðalög íslenskra bókmennta

„Nú á tínum hafa þjóðarbókmenntir ekki mikið gildi: Tímaskeið heimsbókmennta er að hefjast og allir ættu að leggja sitt af mörkum til að flýta komu þeirra.“

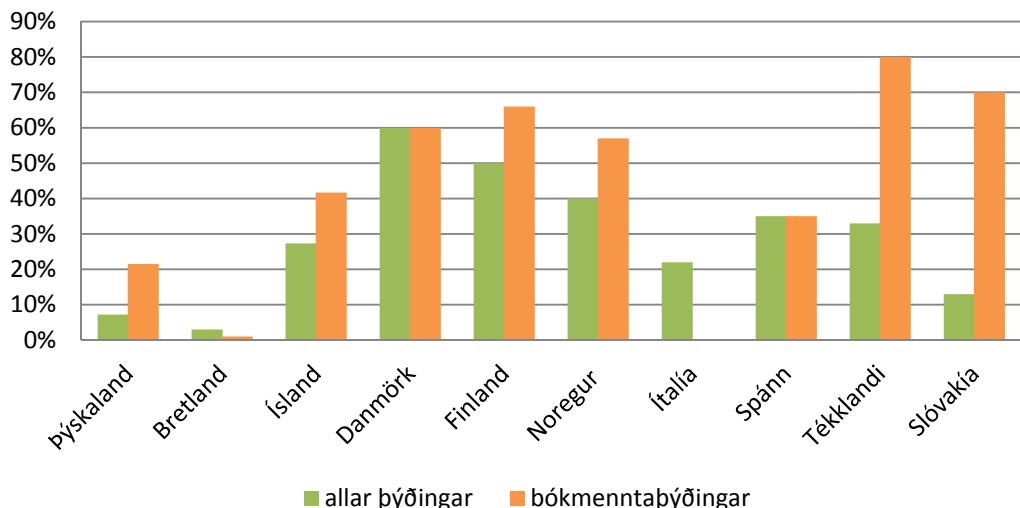
Goethe¹³

Verk íslenskra höfunda ferðast yfirleitt fyrst til Norðurlandanna eða Þýskalands. Menning þessara þjóða er svipuð þeirri íslensku auk þess sem þjóðverjar hafa áratugum saman sýnt náttúru Íslands og menningu mikinn áhuga og lengi verið stærsti hópur ferðamanna til landsins. Bókmenntaþýðingar lífa ágætu lífi í Þýskalandi en þær eru rúmlega fimmtungur alls útgefins efnis. Það er margfalt meira en í hinum enskumælandi heimi þar sem hlutfall þýddra fagurbókmennta er rétt innan við 1% (A. C. 2012). Alls búa um 100 milljón manns á þýska málsvæðinu. Margir útgefendur í Evrópu og víðar horfa til þess sem stór og virt forlög í Þýskalandi eru að þýða og því getur þýsk þýðing oft leitt til frekari útbreiðslu verksins. Þjóðverjar gera einnig vel við höfunda og þýðendur þeirra. Mikil hefð er fyrir upplestrarferðum höfunda og þýðenda þeirra á vegum bókaverslana eða bókmenntahátíða í borgum og bæjum, og afla margin höfundar sér meiri tekna með upplestri en bókasölu (Kristof Magnusson).

Hlutfall þýðinga á litlum málsvæðum er yfirleitt hærra en á stórum. Að sama skapi er meira þytt úr tungumálum með sterka stöðu en veika, þótt það fari einnig eftir tísíkustraumum, styrkjum til erlendra útgefenda, góðu kynningarstarfi, gæðum og almennri ánægju lesenda (De Haan og Hofstede 2008, 19). Enskan er með ráðandi stöðu á markaðinum: riflega 60% allra bókmenntaþýðinga í Evrópu er úr ensku. Þýddar bókmenntir í

¹³ „Nowadays, national literature doesn't mean much: the age of world literature is beginning, and everybody should do his part to hasten its arrival“ (De Haan and Hofstede 2008, 4). Þýð. höf.

Englandi eru innan við 1% af útgefnum bókmenntum á meðan hlutfallið er 35% á Spáni, 42% á Íslandi, 60% í Danmörku og 80% í Tékklandi (Fock, De Haan, og Lhotová 2008, 10; Hagstofan 2012).



MYND 3. SAMANBURÐUR Á HLUTFALLI PÝÐINGA EFTIR LÖNDUM

Margir hafa áhyggjur af þessari stöðu, og benda á það að sjálfbærni enska markaðarins sé neikvæð því hún leiði til skorts á samanburði við og samsömunar með öðrum menningum (Gruša 2007, 9). Bestu erlendu verkin fari framhjá enskum lesendum og lestrarmenning þeirra sé einsleit (A. C. 2012).

Það felst ákveðin viðurkenning í því að vera þyddur á ensku. Málsvæðið er stórt, það breiðist út til marga landa, og allir geta þá lesið bókina. Auk þess sendir það skýr skilaboð til útgefenda: „Fyrst að þessi bók kemur út á ensku þá er hún nú sannarlega þess virði. Ég skoða hana líka“ (Valgerður). En erfitt er að ná inn á enskumælandi markað, ekki aðeins vegna þess hversu fáar bækur hlutfallslega eru þyddar, heldur einnig af því að markaðurinn er stór og samkeppnin hörð. Sárafáir eygja möguleika á umfjöllun þar sem bókmenntaumfjöllun í stóru dagblöðnum er af skornum skammti og þeir þurfa að berjast við frumsamin verk um athyglina. Það getur skipt sköpum að fá skrifad um verk sín á síðum blaðanna, líkt og Sjón þekkir af eigin raun. Hálfu ári eftir að *Skugga-Baldur* kom út á ensku fór rithöfundurinn A. S. Byatt lofsamlegum orðum um bókina sem „gerði alveg gæfumuninn fyrir mig í Englandi“ og varð til þess að salan fór á flug. Í framhaldinu keypti enska forlagið útgáfuréttinn að næstu bók höfundar, *Rökkurbýsnum*, og gat notað dóminn til að markaðssetja hana. Áhugi A. S. Byatt á bókinni, sem hún hafði fengið að gjöf, vakti athygli og hafði bein áhrif á að

Rökkurbýsnir fékk umfjöllun í *Independent*, *Guardian*, *Times* og meira en heilsíðudóm í *Times Literary Supplement* og vakti mikla eftirtekt út fyrir England.

Breski þýðandinn Victoria Cribb telur stöðu íslenskra bókmennta í Englandi almennt góða. Sumum höfundum hafi gengið vel að selja bækur sínar, líkt og Sjón, Arnaldi og Yrsu, en „íslenskir rithöfundar hafa kannski óraunhæfar væntingar ... þeir skilja ekki hvað þetta er erfitt.“ Bókabúðir séu sumar með bækur í þúsundatali á mörgum hæðum: „Það er ákaflega erfitt að slá í gegn.“

Oft er erfitt að spá fyrir um hvort bók gangi vel á erlendum mörkuðum, en algeng spurning erlendra útgáfustjóra er „Can this book travel?“

Því að bók getur verið frábærlega góð í sínu landi en ekki náð að hrífa lesendur úti í heimi. Það er einhver galdur. Stundum ferðast bækur vel, stundum ekki. Okkar leiðarljós er að kynna bækur sem eru á sama tíma séríslenskar og alþjóðlegar. Sjáðu til dæmis Bjart í Sumarhúsum, þessi þrjóski þrjótur, ofboðslega íslenskur en þú sérð þessa þrjósku þrjóta úti um allan heim, enda hefur bókin selst á fleiri tugi tungumála. Kannski á fimmtíu tungumál (Valgerður).

Það er margt sem spilar inn í, tímasetning og tilviljanir, auk þess sem verðlaun og tilnefningar hjálpa. Sænski fræðimaðurinn Anna Gunder hefur síðan árið 2007 rannsakað hvaða áhrif Nóbelsverðlaunin í bókmenntum geta haft á sölu útgáfuréttar á verkum verðlaunahafa, „den globala nobeleffekten“, og hlutverk verðlaunanna í því að móta heimsbókmenntakanónuna (Gunder 2013). Í rannsókn hennar kemur fram að verðlaunin hafi mestu þýðingu fyrir minna þekkta prósahöfunda og rannsakar hún sérstaklega útbreiðslu verka Halldórs Laxness í því samhengi. Gunder heldur því fram að verðlaunin hafi haft mikla þýðingu fyrir verk Laxness alþjóðlega en einnig fyrir þýddar íslenskar nútímabókmenntir í Svíþjóð. Áður en Laxness fékk Nóbelsverðlaunin höfðu verk hans verið þýdd á átta af sextán stóru bókmenntamálunum¹⁴, ellefu árum síðar hafði hann verið þýddur á fjórtán þessara tungumála. Þýðingar á verkum hans á önnur tungumál margfölduðust: fyrir verðlaunin höfðu þær verið fjórar en ellefu árum síðar voru þær orðnar sautján. Gunder bendir á að þýðingar á verkum Laxness hafi aukið þekkingu fólks á Íslandi og þar með áhuga á öðrum íslenskum bókmenntum (Barkman 2013).

¹⁴ Stóru bókmenntamálin eru enska, franska, þýska, rússneska, spænska, ítalska, japanska, pólska, sænska, arabíska, kínverska, tékkneska, danska, gríska, hebreiska og portúgalska (Barkman 2013).

Verðlaun urðu líka til þess að koma Sjón almennilega á kortið erlendis og það kom honum og útgefanda hans, Snæbirni Arngrímssyni, á óvart. *Skugga-Baldur* var fyrsta verkið sem Sjón gaf út hjá Bjarti og hann var viss um að þessa litlu, séríslensku bók væri ekki hægt að selja utan landsteinanna. Hann létt þýða hana á ensku því hann taldi „bara gott að eiga hana, gaman að geta sent hana fólkini sem ég var að vinna með í Englandi, sá hana bara sem svona nafnspjald.“ Snæbjörn tók ensku útgáfuna með sér til Frankfurtar haustið 2004 og kom henni á spænskan útgefanda sem hafði gefið út *Augu þín sáu mig* eftir Sjón á Spáni. Sú hafði ekki áhuga en sendi hana áfram til Ítalíu þar sem reyndist áhugi fyrir henni. Tveimur vikum síðar var *Skugga-Baldur* tilnefnd til verðlauna Norðurlandaráðs. Þá var Sjón kominn með danskan umboðsmann, Trine Licht, sem „hitaði upp einhverja útgefendur“, og náði samningum um útgáfu í Svíþjóð, Finnlandi og Danmörku. Þegar tilkynnt var að *Skugga-Baldur* hefði hlutið verðlaunin vildu allir vera með og í Þýskalandi börðust þrjú eða fjögur forlög um réttinn. Útgáfurétturinn að henni seldist á endanum til tuttugu og fimm landa.

Önnur dæmi um íslenskar bókmenntir sem höfundar héldu að væru aðeins fyrir heimamarkað en náðu svo mikilli útbreiðslu erlendis eru *101 Reykjavík* eftir Hallgrím Helgason og *Svar við bréfi Helgu* eftir Bergsvein Birgisson.

Hallgrímur skrifaði *101 Reykjavík* árið 1996 „fyrir Íslendinga“. Í henni er að finna mikið af menningarlegum vísunum í „einhverja dægurmálaþætti á Íslandi og gamlar hljómsveitir sem voru til 1970“ sem sárafáir þekkja utan landsteinanna. Prátt fyrir það er hún útbreiddust af hans bókum auk þess sem gerð var eftir henni samnefnd kvikmynd. Hallgrímur viðurkennir að hann hefði aldrei skrifað hana þannig

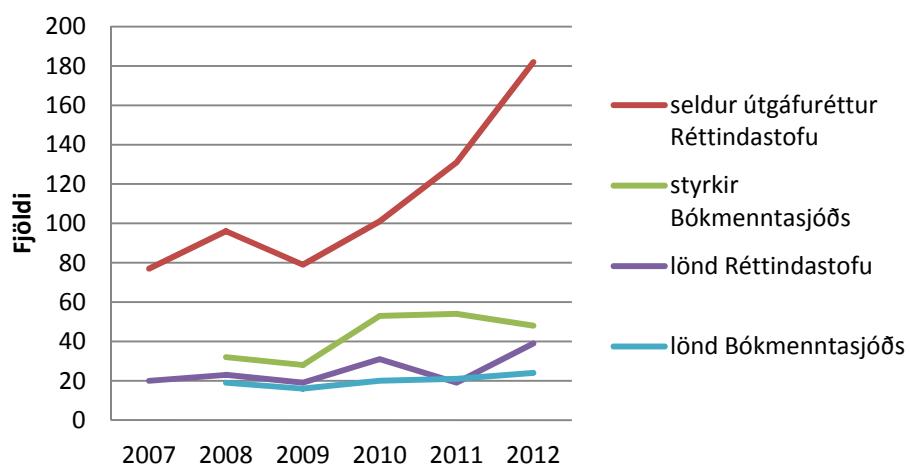
ef ég hefði vitað að hún yrði þydd því að það er náttúrulega martröð fyrir þýðandann að ná þessu öllu. Sumt var bara eitthvað bull sem manni datt í hug og var búinn að gleyma sjálfur hvað maður var að fara og átti erfitt með að útskýra fyrir þýðandanum ... Orð sem eru ekki til í íslensku og engin leið er að þýða.

Hallgrímur gerði tilraun til að skrifa beint fyrir erlendan markað þegar hann skrifaði bókina *The Hitman's Guide to House Cleaning*. Það að skrifa á ensku segir hann hafa verið skemmtilega reynslu, „nýtt leikfang, nýtt tæki ... til að prófa að tjá sig á og það var ofsatækifæri, spennandi, en eftir tvö ár var ég orðinn mjög þreyttur á því og langaði mikið til að komast í íslenskuna aftur“. *The Hitman's Guide to House Cleaning* kom út hjá Amazon Crossing í Bandaríkjunum í janúar 2012 og fór á metsölulista Amazon Kindle í flokki spennusagna nokkrum dögum síðar. Hallgrímur hefur átt mikilli velgengni að fagna erlendis, ekki síst í Þýskalandi þar sem nýjasta skáldsaga hans *Konan við 1000°* kom út á þýsku mánuði

áður en hún kom út á íslensku. Þrisvar sinnum hefur hann verið tilnefndur til bókmenntaverðlauna Norðurlandaráðs og er nýja bókin hans meðal þeirra sem eru tilnefndar í ár.

Svar við bréfi Helgu eftir Bergsvein Birgisson var upphaflega prentuð í þúsund eintökum fyrir jólin 2010 en seldist svo í næstum tíu þúsund eintökum og var tilnefnd til íslensku bókmenntaverðlaunanna. Guðrún, útgáfustjóri Bjarts, segir þetta vera draum allra útgefenda, bók „sem er bæði literer, fær krítikina með sér en metsölubók líka“. Þýska útgáfufyrirtækið Steidl, sem meðal annars gefur út verk Günters Grass og Halldórs Laxness, keypti útgáfuréttinn í Þýskalandi og kom henni út fyrir Frankfurt 2011 þar sem fleiri lönd bættust við. Rétturinn hefur nú verið seldur til sjö landa.

Íslenskum bókum í þýðingu hefur ekki aðeins farið fjölgandi heldur ferðast þær lengra en áður. Útgefendur í löndum eins og Aserbaídsjan, Armeníu, Kóreu, Egyptalandi, Kazakstan og Kína hafa bæst í hópinn en þar sem ekki eru til þýðendur úr íslensku í þessum löndum þarf að veita undanþágu til að þýða úr öðru máli. Árið 2009 styrkti Bókmenntasjóður þýðingar á 16 tungumálum en 2012 voru þau orðin 24 talsins. Styrkumsóknum hefur fjölgæð um meira en helming á síðustu fimm árum, eða úr 34 umsóknum frá sextán löndum árið 2009 í 73 umsóknir frá 24 löndum árið 2012 (Bókmenntasjóður 2012). Þótt tölurnar gefi vísbendingar um fjölgun útgáfu á íslenskum bókmenntum erlendis segja þær ekki alla söguna því margar bækur eru gefnar út án styrks. Það sést glöggt á lista Réttindastofu Forlagsins yfir sölu útgáfuréttar á síðustu árum. Árið 2007 seldi Réttindastofan útgáfurétt á 83 bókum til tuttugu landa; árið 2012 voru bækurnar orðnar 185 og löndin þrjátíu og níu (Hólmfríður Matthíasdóttir og Valgerður Benediktsdóttir 2013).



MYND 4. FJÖLDI SELDRA ÚTGÁFURÉTTA RÉTTINDASTOFU, VEITTRA STYRKJA BÓKMENTASJÓÐS OG LANDA.

Ljóðin ferðast eftir öðrum leiðum og eru það oftar en ekki þýðendurnir sem hafa frumkvæði að útgáfu þeirra. Úgfurétturinn að ljóðabókum selst ekki eins auðveldlega og útgáfuréttur skáldsagna, svo ekki sé minnst á glæpasögurnar. *Blóðhófnir* Gerðar Kristnýjar, sem hlaut íslensku bókmenntaverðlaunin 2010 og var tilnefnd til bókmenntaverðlauna Norðurlandaráðs tveimur árum síðar, er sú ljóðabók sem þýdd hefur verið á flest tungumál úr íslensku: á ensku, dönsku, sænsku, finnsku og esperanto (óútgefin), samkvæmt upplýsingum frá höfundi. Þýðendur þýddu ljóðin upp á sitt einsdæmi og þrír þeirra fundu sjálfir útgefanda. Gerður segir verðlaun og tilnefningar hafa mikið að segja hvað varðar boð á ljóða- og bókmenntahátíðir.¹⁵ Finnski þýðandinn Tapio Koivukari er einn þeirra sem þýddi *Blóðhófni* og fann sjálfur útgefanda. Hann segir að þýðendur geti leyft sér að „snurfusa lengi“ ljóðaþýðingar en hann myndi aldrei þýða heila skáldsögu án þess að vita fyrir víst um útgáfu, þá verði „að vera eiginlega víst að maður [fái] eitthvað fyrir vinnuna sína.“

Fræðibækur, handbækur og bækur almenns efnis er einnig erfitt að selja. Hólmfríður telur það vera vegna þess að þær fjalli um svo séríslenska hluti að þær höfði ekki til lesenda í öðrum löndum. Það er þó ekki ómögulegt. Tómas Hermannsson forleggjari hjá Sögum útgáfu fann enskan útgefanda að *Draumalandi* eftir Örnu Skúladóttur, bók um bættar svefnvenjur barna: „Maður hefur alltaf haldið að það væri til svo mikið af svona bókum erlendis þannig að það sé ekki nokkur leið að reyna að finna útgefanda. Það er bara alveg hægt“ (Þorgerður Agla Magnúsdóttir).

Líkt og ljóðin virðast barnabækurnar ferðast eftir öðrum leiðum en skáldsögurnar. Sala þeirra fer fram á sérstökum barnabókafundum í Frankfurt og barnabókamessum. Í kynningarefni Sögueyunnar í aðdraganda bókasýningarinna í Frankfurt var reynt að leggja sérstaka áherslu á barnabækur en þrátt fyrir það var salan undir væntingum. Halldór telur að aðalástæðan sé sú að oftast eru höfundar í öðrum löndum að semja bækur um svipaða hluti við líkar aðstæður: „Ég hef stundum haft það á tilfinningunni að barnabókahöfundar þurfi að vera ennþá meiri snillingar en fullorðinshöfundar til að vera þýddir.“ Guðrún tekur í sama streng: „það eru mjög svipaðir hlutir sagðir við mesta literatúrinn og svo við barnabækurnar ... Við erum með fólk í þessu.“ Hólmfríður bendir á að kosturinn við innlenden höfund sé sá að hann geti tekið þátt í að kynna bókina. Yrsa Sigurðardóttir skrifaði fimm barnabækur áður en hún hélt út á glæpasagnabrautina. Hún telur ástæðuna liggja í því að fullorðnum þyki fullorðinsbækur merkilegri en barnabækur „sem er sorglegt vegna þess að þær eiga alveg

¹⁵ Gerður Kristný í tölvupósti 23.3.2013.

jafn mikið erindi inn á erlenda markaði eins og fullorðinsbækurnar“ (Þórarinn Þórarinsson 2012, 28). Þorgerður Agla Magnúsdóttir, framkvæmdastjóri Bókmenntasjóðs, álítur að með því að eyrnamerkja ákveðna upphæð útgáfum á barnabókum erlendis megi auka útgáfuna, en það hafi Finnar gert með góðum árangri.

Mikið framboð er af barnabókum, þær eru oft litprentaðar sem er dýrara, upplögin minni og söluverðið lægra. Flestar barnabækur eru myndskreyttar og smekkur fólks á þeim ólíkur eftir löndum. Sumir erlendir útgefendur fara fram á að nota aðrar myndir en notaðar eru í frumsamda verkinu og sumum höfundum er illa við það. Sums staðar er ekki vel séð að dýr tali og gangi í fötum og margir müslimar vilja ekki lesa um drauga, hvað þá samkynhneigð eða trúarbrögð. Stefna stjórnvalda getur einnig haft áhrif á kaup útgefenda. Valgerður bendir á að til dæmis styrki norsk stjórvöld barnabókahöfunda með því að kaupa tvö þúsund eintök af tuttugu norskkum barnabókum fyrir bókasöfnin í landinu. Þetta sé erfitt að keppa við, sérstaklega þar sem meðalverð barnabóka í Noregi sé um sex þúsund krónur íslenskar. Annað dæmi um pólitísk áhrif á bókamarkaðinum sé að finna í Suður-Kóreu þar sem stjórvöld hafi fyrir nokkrum árum styrkt forlög til að gefa út erlendar barnabækur „til að láta kóreysk börn nema bókmenntir heimsins“ en nú sé áherslan þar á kóreyskar barnabækur. Markaður er þannig háður stefnum stjórnvalda og menningu viðkomandi lands. Sífellt færri þjóðverjar fæðast á ári hverju og hefur það mikil áhrif á þýska barnabókamarkaðinn. Foreldrar eru eldri og því oft betur menntaðir og tekjuhærri en áður og segir Hólmfríður það hafa áhrif á hvernig barnabækur seljist best „ódýru bækurnar ... eru eiginlega að detta út en þessar fínu, flottu, vönduðu, oft pop-up bækur, dýru bækur, eru að seljast“. Stór hluti íbúa Þýskalands er innflytjendur, aðallega Tyrkir, en þeir kaupa ekki þýskar barnabækur. Líklegt er að þeir vilji frekar lesa tyrkneskar sögur til að kenna börnunum hvaðan þau komi en einnig er ástæðuna að finna í menningu þeirra: „Til langs tíma tíðkaðist ekki að lesa barnabækur heldur að segja, foreldrar sögðu börnunum sínum sögur án þess að vera með bók. Þannig að sagnahefðin er sterk í Tyrklandi en það er ekkert langt síðan þeir fóru að gefa út í miklum mæli barnabækur“ (Valgerður).

Það er þó síður en svo ógerlegt að selja réttinn að barnabókum og nokkrar íslenskar bækur hafa ferðast um mjög víða. *Sagan af bláa hnettinum* eftir Andra Snæ Magnason hefur selst til á þriðja tug landa um allan heim í ýmsum útgáfum, bækur Guðrúnar Helgadóttur hafa verið þyddar á þrettán tungumál, *Maximús Músikus* eftir Hallfríði Ólafsdóttur og Þórarinn Má Baldursson hefur verið þydd á sjö tungumál, rétt eins og Skrímlasería Áslaugar Jónsdóttur, Kalle Güettler og Rakelar Helmsdal, og barnabækur Þórarins Leifssonar.

2.1.2 Mikilvægi þess að fá verk sín þýdd

Þýðing er staðfesting þess að frumtexti hafi öðlast framhaldslíf.“

Ástráður Eysteinsson¹⁶

Það er mikill heiður fyrir rithöfund að vera valinn til þýðingar í öðrum löndum, hvort sem hann kemur frá litlu málsvæði eða stóru. Útgáfu erlendis fylgir virðing og styrkir trú höfundar á sjálfan sig, auk þess sem það felur oft í sér ferðalög og ný tengsl við fólk úti í heimi. Í framhaldslífi verka úr öðrum tungumálum en ensku getur mögulega falist heimsfrægð en ábyggilega fjölbreyttara læsi og ný sýn höfundar á sjálfan sig og eigin verk, jafnframt því að þýðingin endurskapar verkið í viðtökulandinu.

Auður Jónsdóttir hefur skrifað sex skáldsögur og verið þýdd á fjögur tungumál:

Innst inni er það draumur höfundarins að fá marga og ólíka lesendur. Það er kannski það að komast í díalóg þó að það sé ósýnilegur díalógur. Það er ofsalega gaman að fara í annað land og geta lesið ólíka gagnrýni um eigin verk og séð hvernig augu sjá hluti ólíkt. Ofsalega gaman að hitta fólk frá löndum sem þig óraði ekki fyrir að væri til og það er að pæla í einhverri söguhetju sem er uppdikuð úr þínu eigin höfði. En það er aðallega þetta, þrífast inni í þessum hliðarheimi sem verður til, hann stækkar, hann er ekki bundinn við Ísland.

Lesendur eru Hallgrími Helgasyni einnig ofarlega í huga, en hann hafði skrifað bækur í tíu ár áður en verk eftir hann var þýtt:

Það breytti rosalega miklu, það var bara eins og nýr karríer. Það var gaman að fá bækurnar sínar gefnar út hér heima og allt það en hitt er svoltíð stærra stökk, það verður óneitanlega öðruvísí ... ég man fyrst þegar maður kom út í Svíþjóð, manni fannst það hálfótrúlegt að einhver í Svíþjóð væri búin að lesa bókina manns en svo vandist þetta. En það er mjög merkilegt að skrifa bók á íslensku og vera þýddur yfir á önnur tungumál og eignast lesendur í öðrum tungumálum ... eins og að spila í einhverri annarri deild, þú ert kominn á annað stig sem höfundur.

Sjón segir íslenska höfunda ekki beinlínis skorta lesendur, sölutölur hér séu svipaðar töldum í nágrannalöndum okkar, heldur sé það mikilvægt fyrir höfunda að „máta sig við heiminn, máta sig við bókmenntir úti í heimi og þar af leiðandi lesendur úti í heimi.“ Með því

¹⁶ (Ástráður Eysteinsson 2004, 24)

að vera þýddir gefist þeim kostur á að hafa áhrif á fólk annars staðar í heiminum líkt og aðrir hafi haft á þá, því verk höfundar séu sjaldan afurð einnar menningar:

Af því að sjálfur er maður mótaður af lestri bóka alls staðar að. Við ölumst upp sem höfundar við lestur þýðinga þannig að maður kannski hefur góða tilfinningu fyrir því hvað það gefur og veit þá að það gæti verið gaman fyrir mann sjálfan að fá þessi sömu viðbrögð.

Um leið og frumtexti hefur verið þýddur er hann orðinn hluti af öðrum menningarheimi, hluti af heimsbókmenntunum. Segja má að Sjón hafi sannarlega tekist það þegar setningar úr *Skugga-Baldri* birtust nýlega sem útgangspunktur í líbanskri grein um samskipti almennings og klerkastéttarinnar, úr væntanlegri arabískri þýðingu. Þar er ógnarvald séra Baldurs Skuggasonar yfir sóknarbörnum sínum tákngervingur fyrir ofurvald múslimska klerka í Líbanon. Án þýðingarinnar hefðu þessir tveir menningarheimar ekki átt í samræðu sem sýnir í raun hvað heimurinn er svipaður; ólíkir samfélög að fást við sömu vandamál.

Þótt sumir virðist halda að það að fá verk sín útgefin í útlöndum þýði að höfundar „mali gull“ er það ekki raunin nema hjá örfáu og til þess þurfa bækurnar að seljast í stórum upplögum. Almennt nema greiðslur til höfunda fyrir útgáfurétt aðeins broti af innlendum rithöfundalaunum en þær eru þó mismunandi eftir landsvæðum, bókmenntagreinum og upplagi. Hæst er greitt fyrir glæpasögur og koma hæstu greiðslurnar almennt frá Þýskalandi, Svíþjóð og Frakklandi (Valgerður). Yrsa Sigurðardóttir og Arnaldur Indriðason eru meðal þeirra norrænu glæpasagnahöfunda sem náð hafa vinsældum víða um heim á síðustu árum og hafa bækur þeirra selst í milljónum eintaka. Þegar Yrsa er spurð hvaða máli það skiptir hana að fá verk sín útgefin erlendis viðurkennir hún hreinskilningslega að mestu máli skipti aukin sala en segir þó að annað kannski ekkert miklu minna virði sé það „að vera með í stærri púllíu einhvern veginn, að fá tækifæri til að bera sig saman við það sem er að gerast erlendis og fá viðbrögð stærri lesendahóps en er akkúrat hérna. Því [okkur] er svolítið hætt við að vera einsleit.“

2.2 Stuðningur ríkis við erlendar útgáfur á íslenskum skáldverkum

Ferðalög íslenskra bókmennta væru án efa fátíðari ef þær nytu ekki fjárhagslegs stuðnings frá hinu opinbera, bæði hérlandis og erlendis. Með því að styrkja útgáfu íslenskra bóka erlendis stuðlar ríkið að aukinni þekkingu og skilningi á landi og þjóð, viðheldur menningunni og tekur þátt í samræðu þjóða. Eitt af leiðarljósum nýsamþyktrar menningarstefnu stjórnvalda, sem er sú fyrsta sinnar tegundar á Íslandi, er að efla kynningu á íslenskri menningu erlendis því „þátttaka íslenskra listamanna í alþjóðlegu samstarfi stækkar markað

þeirra, eykur kröfur sem til þeirra eru gerðar og setur íslenska menningu í alþjóðlegt samhengi“ (Mennta- og menningarmálaráðuneytið 2012, 7). Gert er ráð fyrir að slík kynning fari í gegnum kynningarmiðstöðvar listgreina og því hlutverki mun nýstofnuð Miðstöð íslenskra bókmennta (Alþingi 2012) meðal annars gegna. Af þeim erlendu þýðingastyrkjum sem útgefendum stendur til boða má nefna styrki menningaráætlunar Evrópusambandsins „Culture 2007-2013“ og sjóð Lista- og menningaráætlunar Kulturkontakt Nord sem ætlað er að styðja fjölbreytileika evrópskrar menningar auk þess sem einstök ríki veita styrki til bókmenntaþýðinga.¹⁷

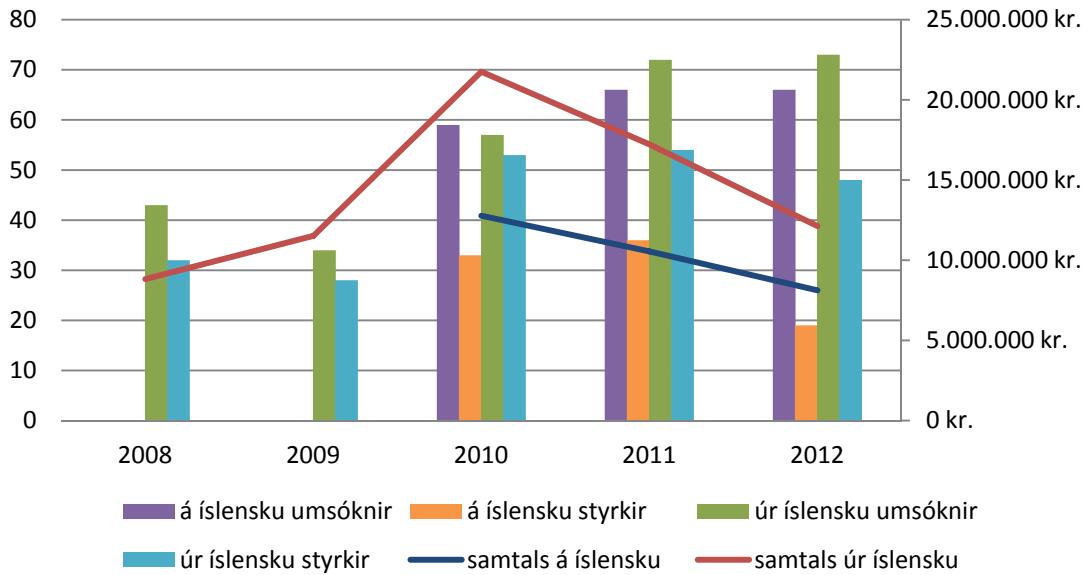
Í Miðstöð íslenskra bókmennta sameinast Bókmenntasjóður og Sögueyju-verkefnið. Bókmenntasjóður var settur á laggirnar árið 2007 og á hann meðal annars að sinna kynningarstarfi íslenskra bókmennta, einkum og sér í lagi útgáfu á íslenskum bókmenntum í erlendum þýðingum, útteila vinnuþýðingastyrkjum, dvalarstyrkjum og ferðastyrkjum höfunda og þýðenda.¹⁸ Áður höfðu Bókmenntakynningarsjóður, Menningarsjóður og Þýðingasjóður gegnt svipuðu hlutverki. Auk styrkja Bókmenntasjóðs geta erlendir rithöfundar, þýðendur og fræðimenn einnig sótt um styrki Snorra Sturlusonar til Stofnunar Árna Magnússonar íslenskum fræðum¹⁹ sem gera þeim kleift að dveljast um tíma á Íslandi við störf sín og viðhalda menningarlegum tengslum. Bókmenntasjóði hefur frá upphafi verið úthlutað um 50 milljónum á ári á fjárlögum sem áætlað var að auka og efla kynningarstarfið en sökum efnahagshruns Íslands árið 2008 varð ekkert úr því. Til þess að sinna kynningarhlutverki sínu hefur sjóðurinn stundum þurft að færa til fjármagn en „á kostnað annars, eins og til dæmis þýðinga yfir á íslensku og það er bara ekki gott mál“ (Þorgerður Agla).²⁰

¹⁷ Hér á landi sinnir Bókmenntasjóður einnig því hlutverki að styrkja þýðingar á bókmenntum yfir á íslensku.

¹⁸ Bókmenntasjóður styrkir einnig útgáfu frumsaminna verka og þýðinga bókmennta á íslensku.

¹⁹ Styrkir Snorra Sturlusonar voru áður á vegum Stofnunar Sigurðar Nordal en hlutverk hennar var að „efla hvarvetna í heiminum rannsóknir og kynningu á íslenskri menningu að fornu og nýju og tengsl íslenskra og erlendra fræðimanna á því sviði“. Stofnunin sameinaðist Stofnun Árna Magnússonar íslenskum fræðum 2006, eftir tuttugu ára starf, og var Úlfar Bragason forstöðumaður hennar nánast frá upphafi (Stofnun Sigurðar Nordals 2013).

²⁰ Það vekur athygli að mun hærri fjárhæð er veitt til þýðinga á íslenskum verkum erlendis en til þýðinga á erlendum bókmenntum hér á landi. Samkvæmt skýrsluhöfundum *To be translated or not to be* er það langt í frá einsdæmi: algengara sé að meiri fjármunum sé veitt í að útbreiða eigin menningu erlendis en að auðga sína eigin með verkum frá öðrum menningarheimum. Mun auðveldara reynist að fá styrki frá upprunalandi bókar en frá landinu sem ætlar að þýða hana. Hlutverk þýðinga nú sé að staðfesta mikilvægi eigin



MYND 5. YFIRLIT YFIR FJÖLDA UMSÓKNA OG STYRKJA ÚR OG Á ÍSLENSKU OG HEILDARUPPHÆÐ STYRKJA 2008-2012.

Ásókn í styrki til útgáfu íslenskra bóka erlendis hefur stóraukist á þessum árum, eða úr 30 umsóknum árið 2008 í hátt í 80 umsóknir á síðasta ári. Hingað til hefur Bókmenntasjóður ekki hafnað umsókn erlendra útgáfuaðila um þýðingastyrk, en fjölgun styrkja leiðir óhjákvæmilega til þess að styrkirnir lækka. Á fyrstu árum sjóðsins námu þeir allt að 75% af þýðingarkostnaði en eru nú komnir niður í 30%. Hlutfallið er þó mismunandi eftir því hversu hár þýðingarkostnaðurinn er. Kostnaður við ljóðaþýðingar er yfirleitt lágur og þær því styrktar til fulls, líkt og bókmenntaþýðingar í löndum þar sem þýðingarkostnaður er mjög lágur, líkt og í Póllandi (Þorgerður Agla). Þrátt fyrir þessa lækkun eru styrkupphæðirnar svipaðar því sem Norðurlandaþjóðirnar veita. Þar fer umsóknum einnig ört fjölgandi og hafa þjóðirnar sett ýmsar úthlutunarreglur. Svíar veita til að mynda ekki styrki til þýðinga á glæpasögum þar sem þær seljast yfirleitt í hærri upplögum en fagurbókmenntirnar og því líklegri til að skila hagnaði. Samkvæmt Þorgerði Öglu hefur Bókmenntasjóðurinn ekki tekið upp þá reglu því glæpasögurnar geta plægt akurinn fyrir annars konar bókmenntir: „það er oft annars vegar krimmarnir og hins vegar klassíkin sem fer fyrst inn á málsvæði og svo kemur hitt á eftir.“ Ítalski þýðandinn Silvia Cosimini segir að öll fjárhagsaðstoð skipti ítalska bókaútfendur miklu máli því hún minnki áhættuna sem þeir taka með því að gefa út

menningar: „Þýðingar hafa í gegnum árin notið ákveðinnar upphefðar vegna þess að allir voru meðvitaðir um mikilvægi þess að útvíkka menningarlegt sjónarhorn sitt með verkum úr öðrum menningarheimum. En athygin sem bókmenntir einnar ákveðinnar menningar fær erlendis ætti ekki að vera afsökun fyrir að hunsa bókmenntir annarrar“ (Škrabec 2007, 117).

óþekkta höfunda frá fjarlægu landi. Víða er slæmt efnahagsástand og lítil forlög frá litlum málsamfélögum munar um allan stuðning sem þau geta fengið.

Ef ekki finnst þýðandi úr íslensku á því málsvæði sem sækir um útgáfustyrk gerir Bókmenntasjóður undanþágu til að þýða úr millimáli og er þá oftast stuðst við enska eða þýska útgáfu. Þó er það ákveðnum vandkvæðum bundið því erfitt getur reynst að sannreyna gæði þýðinganna þegar skortir þekkingu á tungumáli, bókmenntum og útgáfuhefðum viðkomandi lands. Það er sífellt algengara að kynningarmiðstöðvar leggi ekki aðeins áherslu á fjölgun þýðinga heldur einnig gæði þeirra því „hversu áhrifamikill sem frumtextinn er veltur það á gæðum þýðingarinnar hvort þýdd bók slái í gegn eða ekki.“²¹ Með því að halda nákvæma skrá yfir áreiðanlega þýðendur og veita einungis þeim styrki, eða fara fram á prufuþýðingu, geta bókmenntasjóðir lagt sitt af mörkum við að auka gæði þýðinganna. Eitt af því sem stjórnvöld hafa gert til að ýta undir þekkingu og skilning á íslenskri tungu og menningu erlendis er að styðja við íslenskukennslu í háskólum erlendis. Íslenska sendikennara er að finna í háskólum í Björgvin, Gautaborg, Helsinki, Kaupmannahöfn, Uppsöldum, Berlín, Caen, Cambridge, Erlangen, Kíl, London, München, París, Vín og Winnipeg (Árnastofnun 2013). Úlfar Bragason rannsóknarprófessor hjá Árnastofnun bendir á að annars staðar á Norðurlöndunum sé lagt meira í þetta starf en á Ísland, og segir kennslu í Norðurlandamálunum hér á landi að miklu leyti borna uppi af stuðningi þeirra.²² Enga íslenskukennslu er til að mynda að finna í háskólum á Spáni og því gæti reynst erfitt að bregðast við aukinni eftirspurn eftir íslenskum bókmenntum þaðan.

Stefna Miðstöðvar íslenskra bókmennta er í mótu og verður gerð opinber þegar hún liggur fyrir en stjórn hennar var skipuð í byrjun febrúar á þessu ári. Hingað til hefur Bókmenntasjóður ekki náð að halda eins vel utan um þýðendur íslenkra bókmennta eins og vilji hefur verið fyrir en það er vonandi að Miðstöðin verði betur í stakk búin til að hlúa að þeim. Hliðstæðar miðstöðvar er að finna í öðrum Evrópulöndum, þær elstu í Noregi, Finnlandi og Hollandi. Það sem einkennir þessar miðstöðvar er hversu mikil áhersla er lögð á að sinna þýðendunum sérstaklega, styrkja þá og verðlauna auk þess sem farið er í markvissar aðgerðir til að fjlga þeim og halda í þá. Kynningarmiðstöð norskra bókmennta, NORLA (Norwegian Literature Abroad, Fiction and Non-Fiction), var stofnuð árið 1978 og er sú elsta í

²¹ „No matter how impressive the original literary work, the success or failure of the translated book will always depend on the quality of the translation“ (Flemish Literature Fund 2013). Þýð. höf.

²² Úlfar Bragason í símtali, 19.3.2013.

Evrópu. Hlutverk hennar er að kynna norskar bókmenntir, koma á tengslum milli norska útgefenda, höfunda og erlendra þýðenda, forлага, háskóla og annarra sem áhuga hafa á norscum bókmenntum og styrkja erlendar útgáfur norskrar bókmennta. Auk þess skipuleggur hún málþing í Noregi og erlendis fyrir þýðendur og útgefendur, tekur þátt í alþjóðlegum bókasýningum og er þýðendum og öðrum innan handar. Frá árinu 2007 hefur NORLA veitt þýðendum úr norsku verðlaun fyrir bestu þýðinguna. Áhugi á norscum bókmenntum farið vaxandi erlendis og fjöldaði styrkjum til útgáfu um 12,5% á síðasta ári, eða úr 383 bókum 2011 í 431 bækur 2012. Tungumál voru alls 47 og höfðu aldrei fleiri tungumál fengið styrk (NORLA 2013). Finnska kynningarmiðstöðin FILI (Finnish Literature Exchange) gegnir svipuðu hlutverki og NORLA en til viðbótar við þýðingarstyrki, verðlaun og ferðastyrki til handa erlendum þýðendum skipuleggur hún þjálfun og málþing fyrir þýðendur úr finnsku. Nemendum á lokaári í finnsku við erlenda háskóla gefst kostur á að sækja um lærlingsstöðu hjá FILI sem gerir þeim kleift að dvelja í Finnlandi í hálftrár og styrkja finnskukunnáttu sína meðfram starfinu hjá miðstöðinni. Þýðendur geta einnig sótt um að dvelja í íbúð á vegum miðstöðvarinnar í Helsinki í tvær til þrjár vikur í senn sér að kostnaðarlausu auk þess sem miðstöðin greiðir ferðakostnað og upphald. FILI stendur fyrir árlegu málþingi fyrir reyndari þýðendur, stundum í Finnlandi og stundum erlendis, fyrir finnska höfunda og þýðendur finnskra bókmennta. Einig er þýðendum á ákveðnum málsvæðum veittir styrki til að hittast og bera saman bækur sínar. Í fyrra stóð miðstöðin fyrir ráðstefnunni Kääntäjän sana (Orð þýðandans) þar sem 70 finnskir höfundar og 120 þýðendur hittust. Hollenski bókmenntasjóðurinn veitir styrki til þýðinga úr hollensku (Nederlands letterenfonds 2013a). Hann greiðir allan kostnað við þýðingu ljóða og allt að 70% af þýðingakostnaði annarra verka. Á heimasíðu sjóðsins er að finna gagnagrunn yfir 17.200 þýdd verk úr hollensku, bæði útgáfur styrktar af sjóðnum og ekki. Sjóðurinn hefur, í samstarfi við Flæmska bókmenntasjóðinn, tekið saman lista yfir viðurkennda þýðendur úr hollensku á yfir fjörtíu tungumál ásamt upplýsingum um verk þeirra (Flemish Literature Fund 2013). Við mat á styrkumsóknum skoðar sjóðurinn bókmenntalegt gildi verksins, stöðu útgefanda og færni þýðandans. Sjóðurinn fer fram á að prufuþýðing fylgi styrkumsókn þekki hann ekki til fyrri starfa þýðandans. Einig veitir hann styrki til útgáfu og þýðinga á vönduðum, myndskreyttum barnabókum úr hollensku með það að markmiði að styðja við hollenska myndskreytara og hvetja til útgáfu á hollenskum barnabókum. Þýðendum stendur til boða að dvelja í svokölluðu Þýðendahúsi í Amsterdam en þar er aðstaða fyrir fimm þýðendur í einu. Dvalartímann geta þeir nýtt til þýðinga, jafnvel í samstarfi við höfunda verkanna, sótt sér gögn á bókasöfnum, skipst á þekkingu og reynslu við þýðendur frá öðrum löndum og

sökkt sér í tungumálið og menninguna sem þeir býða úr (De Haan og Hofstede 2008, 22). Í nýlegum bæklingi um málefni þýðenda sem hollensk málstöð, Sérfræðimiðstöð bókmenntaþýðinga, hollenski bókmenntasjóðurinn, flæmski bókmenntasjóðurinn og framleiðslu- og þýðingarsjóður hollenskra bókmennta²³ stóðu að er Evrópusambandið hvatt til að auka stuðning sinn við slíkar þýðingarmiðstöðvar þar sem þær séu „tiltölulega látaus en afar áhrifarík leið til að þjóna þessum tilgangi.“²⁴ Fjölmörg þýðendahús er að finna víða um Evrópu og var það fyrsta sett á laggirnar í Straelen, Þýskalandi árið 1978. RECIT (Réseau Européen des Centres Internationaux de Traducteurs littéraires) eru samtök evrópskra þýðingamiðstöðva þar sem þýðendur geta dvalið við störf og sótt skipulega viðburði fyrir rithöfunda og þýðendur.

Allar þessar aðgerðir miða að því að halda í mannauðinn og styrkja hann, gera hann sýnilegri, láta hann finna að hann skiptir máli og viðhalda tengslum sem hlýtur að skila sér í betra verki og fleiri sendiherrum á erlendri grund. En til þess að bækur nái inn í bókmenntakerfi annars lands er stuðningur fræðasamfélags viðkomandi lands nauðsynlegur. Slóvenski rithöfundurinn og þýðandinn Simona Škrabec telur að kynningarmiðstöðvar líti oft framhjá því að fræðimenn ráði úrslitum hvað varðar viðtökur erlends verks í þýðingu þegar til lengri tíma er litið. Of oft felist kynning á bókmenntaverki í einum viðburði, fyrirsögn eða góðum sölutölum, en fræðimenn geti skrifað bækur inn í bókmenntasögu síns lands (Škrabec 2007, 123). Hún bendir á leiðir til þess að efla tengsl útgáfunnar og fræðasamfélagsins, svo sem að efna til ráðstefna í erlendum háskólum, standa fyrir upplestrum, efla tungumálakennslu erlendis og fá fræðimenn til að fjalla um verkin. Sjón tekur undir þetta viðhorf og segir íslenskar bókmenntir aldrei komast inn í alþjóðlega bókmenntaumræðu „nema fræðasamfélagið í bókmenntaheiminum sjá ástæðu til þess að vera að skrifa um þessar bækur.“ Einnig leggur hann áherslu á að tengjast blaðamönnum á menningarblöðum sem stýra umfjölluninni um bókmenntir í fjölmöldum til þess að þeir kynnist íslenskum bókmenntum og taki þær með í umræðuna. Norðmenn hafi til dæmis lagt rækt við Boyd Tonkin, bókmenntaritstjóra á *Independent*, og veitt honum upplýsingar um nýjar, norskar bókmenntir sem hefur skilað sér í því að á langa listanum fyrir The *Independent Foreign Fiction Price* er yfirleitt að finna norskt verk. Sjón myndi vilja sjá þá höfunda sem hafa komið út erlendis ná ákveðinni fótfestu og Miðstöðina leggja áherslu á gæði frekar en fjölda.

²³ Allar þessar stofnanir vinna meðal annars að framgangi hollenskra bókmennta erlendis.

²⁴ „relatively modest but highly effective way of achieving this is the translation centre system“ (De Haan and Hofstede 2008, 22). Þýð. höf.

Arnaldur og Yrsa séu vel þekkt í Bandaríkjunum og Evrópu en enginn höfundur fagurbókmennta sé vel þekktur utan Norðurlandanna. Markmið Miðstöðvarinnar ætti að vera að koma íslenskum bókmenntum á lista yfir það besta í evrópskum bókmenntum, að minnsta kosti einum höfundi en helst þremur, til þess að fylgst sé með því hvað sé að gerast í bókmenntum á Íslandi: „Við lifum ekkert endalaust á Halldóri Laxness.“

2.2.1 Bókasýningin í Frankfurt

Stuðningur ríkisins við útgáfu íslenskra bókmennta erlendis kemur einnig fram í einstaka viðburðum og er sá stærsti án efa heiðursþátttaka Íslands í Frankfurt árið 2011, en ríkið lagði 300 milljónir í það verkefni til að „færa landi og þjóð margbættan ávinning“ (Sögueyjan Ísland 2012b). Var verkefninu meðal annars ætlað að styrkja ímynd Íslands erlendis og það kallað „landkynningar – og ímyndarverkefni“ í skýrslunni *Ímynd Íslands, styrkur, staða og stefna* sem Forsætisráðuneytið létt gera og birtist í mars 2008.²⁵ Upphæðinni var upphaflega ætlað að standa straum af kostnaði við verkefnið en við rýrnun krónunnar í efnahagshruninu haustið 2008 þurftu fleiri að koma að verkefninu og var leitað til ýmissa einkafyrirtækja eftir fjárhagslegum stuðningi.

Bókasýningin í Frankfurt, Þýskalandi, er sú stærsta og þekktasta sinnar tegundar í heiminum. Þar hittast bókaútfgefendur til að semja um útgáfurétt og viðhalda tengslum. Sýningin á sér langa sögu. Hún hefur verið haldin árlega að hausti í rúmlega 60 ár (frá 1949) en á rætur sínar að rekja allt aftur til 15. aldar þegar Jóhannes Gutenberg fann upp lausaletur í nágrenni Frankfurtar. Borgin varð í kjölfarið miðpunktur bókasýninga allt fram á 17. öld þegar Leipzig tók við heiðrinum af pólitískum ástæðum og menningarlegu umróti (Frankfurter Buchmesse 2012). Sýningin hefur vaxið ár frá ári og kynna nú yfir 7400 aðilar frá yfir 100 löndum um 400 þúsund bókatitla þar. Sýninguna sækja yfir 300 þúsund gestir og 9 þúsund blaðamenn og boðið er upp á 3200 sérstaka viðburði. Hún stendur í fimm daga, frá miðvikudagsmorgni til hádegis á mánudag og er opin almenningi frá hádegi á föstudagi til sunnudagskvölds. Fundir útgáfustjóra og umboðsmanna hefjast oft á mánudeginum áður en hátíðin hefst og standa yfir allan tímamann. Skipulagning hátíðarinnar er í höndum

²⁵ Skýrslan var mikið gagnrýnd fyrir þá tilbúnu ímynd sem höfundar hennar reyna að draga upp af landi og þjóð. Sagnfræðingafélagið sendi til að mynda Geir H. Haarde, þáverandi forsætisráðherra bréf þar sem það mótmælir „söguskoðun sem er á skjön við sagnfræðirannsóknir síðustu 30-35 ára“, birtir langan lista yfir greinar fræðimanna um viðfangsefnið og býður fram faglega aðstoð sína og þekkingu á efninu. Sjá einnig (Þórdís Bachman 2011; Sumarliði R. Ísleifsson 2011; Anna Þorbjörg Þorgrímsdóttir 2008).

Ausstellungs- und Messe GmbH (AuM), dótturfyrirtækis Félags þýskra bókaútgefenda og bóksala, og hefur svo verið frá upphafi.

Frá árinu 1976 hefur sýningin boðið einu landi að vera heiðursgestur hátíðarinnar og fær það einstakt tækifæri til að kynna bækur sínar og menningu. Heiðurslandið fær eigin sýningarskála, stendur fyrir fyrirlestra- og sýningardagskrá um allt Þýskaland á heiðursárinu og hlýtur mikla, alþjóðlega fjölmíðlaumfjöllun, bæði fyrir og eftir sýninguna.

2.2.2 Ísland heiðursgestur 2011: Aðferðir og árangur

Íslendingar hafa sótt bókamessuna í Frankfurt í 40 ár (Helga Jónsdóttir og Rakel Björnsdóttir 2008, 7). Framan af voru þeir ekki með sölubása en undanfarin ár hafa útgáfufélög sameinast undir merkjum Félags íslenskra bókaútgefenda í íslenskum bási.²⁶ Skipuleggjendur hátíðarinnar höfðu lengi haft áhuga á að fá eitthvert Norðurlandanna sem heiðursgest vegna aukins áhuga Þjóðverja á norrænum bókmenntum og vorið 2008 lá ljóst fyrir að Ísland yrði heiðursgestur bókasýningarinnar 2011 en það var minnsta land sem hlotið hafði þann heiður.²⁷ Verkefnið fékk heitið Sogueyjan og var meginmarkmið stjórnenda þess að „koma útbreiðslu íslenskra bókmennta á nýtt stig ... stórauka þýðingar á íslenskum bókum og afla höfundum og útgefendum nýrra markaða og aukinna tekna“ (Sogueyjan Ísland 2012b).

Ákveðið var strax í upphafi að leggja áherslu á samvinnu við þýsk forlög í stað þess að stefna á útgáfu á mörgum tungumálum þrátt fyrir að Bókasýningin í Frankfurt sé heimssýning.

Halldór Guðmundsson verkefnastjóri Sogueyunnar segir eina aðalástæðuna vera þá að þýski bókamarkaðurinn skeri sig úr hvað varðar fjölda þýðinga sem þar kemur út en að sögn hans er um þriðjungur allra bóka sem gefnar eru út í Þýskalandi þýðingar.²⁸ Margar þjóðir fylgist þar af leiðandi með því hvað Þjóðverjar þýða og treysti því sem stór, þýsk forlög gera. Einnig höfðu margir íslenskir höfundar þegar verið þyddir á þýsku. Samhliða því var ákveðið að hafa eitt stórt viðfangsefni sem myndi vekja athygli og urðu Íslendingasögurnar fyrir valinu en þær höfðu verið vanræktar á þýska markaðinum um árabil. Heildarþýðing á

²⁶ Forlagið var með sérbás í nokkur ár.

²⁷ Um tíma var rætt um að öll Norðurlöndin myndu gera þetta saman en Halldór Guðmundsson, verkefnisstjóri íslensku kynningarinnar var feginn því að sú varð ekki raunin, „það hefði aldrei orðið neitt vit í því.“ Finnar sýndu einnig mikinn áhuga á að verða heiðursgestur í Frankfurt 2011, en að lokum varð Ísland fyrir valinu. Finnland verður heiðursland í Frankfurt 2014.

²⁸ Samkvæmt rannsókn Fock, de Haan og Lhotová er hlutfallið reyndar 21,5%, og hlutfall þyddra fagurbókmennta 7,2% (Fock, De Haan, and Lhotová 2008, 4). En markaðurinn er stór og því fjöldinn mikill miðað við fámennari lönd sem hlutfallslega þýða meira. Íbúar þýskumælandi landa, Þýskalands, Austurríkis og Sviss, eru samtals um 100 milljónir.

Íslendingasögunum var boðin út vorið 2008 og mörg forlög sýndu áhuga en á endanum varð forlagið S. Fischer fyrir valinu. Að verkinu komu átta þýðendur, tveir ritstjórar og margt aðstoðarfólk. Verkefninu fylgdi þýðingarstyrkur frá Íslandi en að öðru leyti var þetta á vegum þýsku forlaganna og áhættan var þeirra (Halldór Guðmundsson).

Útbúið var kynningarefni um nærri 300 rithöfunda, stöðluð kynning um hvern höfund, eitt verk, brot úr dónum og stundum þýðingarsýnishorn, og var þessi kynning oftast unnin í samvinnu við höfundinn. Verkefnisstjórnir völdu þá höfunda sem Íslendingar telja mikilvæga og eiga erindi á erlenda markað í mjög breiðum skilningi: „Auðvitað veit maður af svona langri reynslu nokkurn veginn hvað á séns og hvað ekki. En við léturnum það ekki alveg ráða för, heldur kynntum þetta breitt“ (Halldór). Valið var síðan þýsku forlaganna því þá urðu verkefnin „þeirra fjárhagslega ábyrgð, áhætta og þá [lögðu] þau miklu meira í þetta sjálf.“ Það sem Halldór telur að skipt hafi sköpum var að vera með þýskan samstarfsmann sem þekkti bókamarkaðinn og vissi hvaða höfunda hann átti að kynna fyrir hvaða forlögum. Þýsku forlögin völdu þó ekki alla höfundana sem kynningu hlutu. Halldór og Rakel hefðu viljað sjá fleiri afbragðshöfunda koma út en sumir fengu að kynna verk sín á árinu þrátt fyrir að hafa ekki verið valdir til þýðinga. Sum lönd höfðu farið þá leið að velja verkin sjálf og látið þýða þau en það hafði ekki gefið góða raun. Ungverska menntamálaráðuneytið lét þýða tvö hundruð bækur til viðbótar þeim hundrað bókum sem lagt var upp með en þær áttu aldrei möguleika á þýskum markaði (Helga Jónsdóttir og Rakel Björnsdóttir 2008, 32). Gengið var frá allri sölu íslensku bókanna löngu fyrir sjálft heiðursárið en þá fólst vinnan aðallega í því að senda höfunda til útlanda og standa fyrir alls konar viðburðum til að kynna verk þeirra, upplestrum og bókahátíðum. Haldin var gluggaútstillingakeppni í þýskum bókaverslunum og veggspjöldum um íslenskar bækur dreift um allt Þýskaland. Einnig var gefin út vörulisti um íslenskar bækur á þýskum markaði í 30 þúsund eintökum sem dreift var ókeypis í bókaverslunum landsins. Halldór heldur því fram að ef forlög fá ekki aðstoð við kynningar á höfundinum sé hætta á að þau gefist upp á honum. Strax í upphafi var einnig ákveðið að hluti af verkefninu yrði eftirfylgni árið 2012 til þess að viðhalda þeim tengslum sem urðu til á undirbúnингstímanum og tryggja áframhaldandi samstarf erlendra forlaga við íslenska höfunda.

Þema íslenska skálans var „Ísland sem „heimkynni“ – sem land bókmenntanna sem og stórbrotinnar náttúru“ (Sögueyjan Ísland 2012c). Hann einkenndist annars vegar af myndum af íslendingum á bókasöfnunum sínum og myndskeiðum af þeim að lesa upp úr eftirlætisbókunum sínum og hins vegar 360 gráða kvíkmyndarinnsetningu sem sýndi

íslenska, óheflaða náttúru, en eitt af yfirlýstum markmiðum með þátttöku í Bókasýningunni var að efla nýja ímynd af Íslandi í kjölfar bankahrunsins (Sögueyjan Ísland 2012d).²⁹

Viðmælendur mínr voru sammála um að vel hafi tekist til með íslenska skálann, hann hafi verið „rosalega flottur, maður bauð fólk að koma þangað og var bara stoltur. Þetta var ... mjög vel gert“ (Guðrún). Skálinn hafi verið glæsilegur og vakið hughrif sem fengið hafi fólk til að vilja vita meira um land, þjóð og menningu:

þarna kemur maður inn í íslenska skálann, maður fer inn í box þar sem maður sér í 360 gráður, maður er staddir inni í íslensku landslagi, staddir á jökli, fossi, maður verður fyrir hughrifum, maður byrjar ósjálfrátt að hvísla, og þegar maður verður fyrir þessum hughrifum þá gerist þessi galdrur, maður opnar augun fyrir bókmenntum viðkomandi lands (Valgerður).

Lagt var upp með eitt hundrað útgáfur á íslenskum bókum í þýskri þýðingu en þær urðu á endanum tvö hundruð og þrjátíu.³⁰ Á messunni samdi bandaríksa netfyrirtæki Amazon Crossing um útgáfu á tíu titlum á ensku og eru flestir þeirra þegar komnir út.

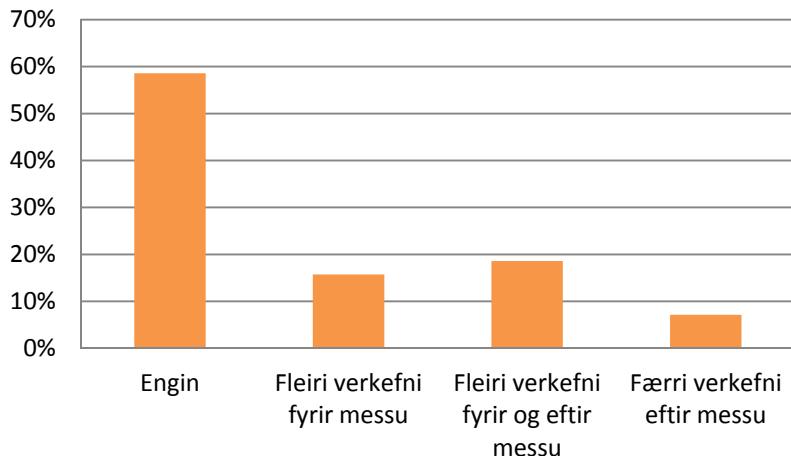
Ísland stóð fyrir yfir 400 viðburðum á heiðursárinu: upplestrum, bókakynningum, listsýningum, tónleikum og fleiru, um allt þýskaland. Frá því að ákveðið var að Ísland yrði heiðursgestur í Frankfurt árið 2008 og fram að hátíðinni 2011 voru haldnar 11 sýningar á íslenskri list í söfnun í Frankfurt, 120 listamenn tóku þátt í ýmsum viðburðum, upplestrum, tónleikum, sýningum og blaðamannafundum. Alls var efnt til 251 viðburðar á vegum Sögueyjunnar árið 2011 í þýskumælandi löndum og 50 upplestra, viðtöl og blaðamannafundir voru haldnir í sýningarskálanum á meðan á hátíðinni stóð og 76 álíka viðburðir tileinkaðir Íslandi voru á sýningarbásum ýmissa fjölmöðla, forlaga og menningarstofnanna. 111 forlög í þýskumælandi löndum gáfu út bók eða bækur eftir íslenskan höfund eða um Ísland og 120 íslenskir listamenn fóru til þýskalands á tímabilinu 2008-2012 og tóku þátt í upplestrum, tónleikum, sýningum og blaðamannafundum. Ísland hlaut gífurlega fjölmöðlaumfjöllun í þýskalandi á heiðursárinu. Samtals 75 fjölmöðlamenn frá þýskumælandi fjölmöðlum komu til landsins í tengslum við heiðursþátttökuna og skilaði það 1100 umfjöllunum um Ísland og/eða þátttökuna á messunni sem metnar eru á 3 milljarða íslenskra króna (Sögueyjan Ísland 2013e).

²⁹ Ann-Sofie Nielsen Gremaud efast um að ímyndin sé í raun og veru ný í grein sinni „Ísland sem rými annarleikans“ (Nielsen Gremaud 2012). Kallast greining hennar á við gagnrýni fræðimanna á ímyndarskýrslu Forsætisráðuneytisins.

³⁰ Bókamessan telur bækur um Ísland eftir þýska höfunda með.

Styrkumsóknir frá Þýskalandi þefölduðust í kringum heiðursárið: árið 2009 fengu 7 bækur styrk, árið 2010 voru þær 20 og árið 2011 voru þær 23 talsins (Bókmenntasjóður 2012). Þeim fækkaði svo aftur niður í 6 umsóknir á árinu 2012, sem var betra en búist var við. Eftir hátíðina hefur umsóknum frá öðrum löndum en Þýskalandi fjölgað og ný lönd bæst í hópinn, líkt og Egyptaland, Makedónía, Lettland og Serbía. Þorgerður Agla, framkvæmdastjóri bókmenntasjóðs, segir það að hluta til vera áhrif frá heiðursþáttökunni í Frankfurt 2011, ný forlög sýni áhuga á því sem þýsk forlög hafi gefið út, en ekki megi vanmeta vinnu Hólmfríðar og Valgerðar hjá Réttindastofu Forlagsins og annarra útgefenda sem margir hverjir geri sér nú grein fyrir því að mögulegt sé að selja útgáfurétt íslenskra bóka í útlöndum. Hólmfríður segir áhugann á Íslandi hafa verið að smáaukast í langan tíma og með Frankfurt 2011 hafi Ísland komist á kortið í augum margra útgefenda: „Það var bara allt í einu orðið land sem var hægt að kaupa bækur frá, það var hægt að þýða og íslenskar bókmenntir voru þess eðlis að þær gátu komið út í öðrum löndum, áttu erindi, og við urðum bara miklu sýnilegri.“ Þegar Réttindastofa Forlagsins var stofnuð 2001 áttu þær Valgerður í vandræðum með að fylla hjá sér dagskrána af fundum á bókamessum. Nú ná þær ekki að hitta alla. Á síðustu bókasýningu í Frankfurt áttu þær 200 fundi og með hjálp Skype og tölvupósts voru þær í sambandi við aðra sem þær gátu ekki hitt augliti til auglits. Þær segja að tækifærið fyrir Ísland til að vera heiðursland hátíðarinnar hafi komið á hárréttum tíma; bækur Arnalds Indriðasonar hafi komið út árið 2003 á alþjóðlegum markaði og vakið athygli á Íslandi í þeirri norrænu „krimmatísku“ sem nú sé í gangi. Fyrir þann tíma var Ísland ekki komið á kortið. Íslendingar verði að nýta sér norrænu bylgjuna sem allra best áður en næstu straumar taka yfir: „Við erum náttúrulega að horfast í augu við það að glugginn opnaðist svo mikið núna í kjölfar þess að við urðum heiðursgestur en við vitum ekki nema hann lokist. Og við verðum að nota þetta tækifæri“ (Valgerður).

Þegar þýðendur víða um Evrópu voru spurðir um áhrif heiðursþáttöku Íslands í Frankfurt 2011 svöruðu tæplega 59% því til að hún hefði engin áhrif haft á vinnu þeirra.



MYND 6. ÁHRIF HEIÐURSPÁTTTÖKU ÍSLANDS Í FRANKFURT 2011 FYRIR BÓKMENNTAPÝÐENDUR.

Tæplega 16% fengu fleiri verkefni fyrir messuna, tæplega 19% fengu fleiri verkefni fyrir og eftir messu, en 7% svarenda hafa fengið færri verkefni eftir messu. Því má segja að 35% hafi fengið fleiri verkefni fyrir messu en 19% eftir messu. Tapio hefur ekki orðið var við aukinn áhuga á íslenskum bókmenntum í Finnlandi í kjölfar bókamessunnar 2011. Silvia hefur haft næg verkefni eftir Bókasýninguna í Frankfurt 2011 en hún er ekki viss um að það sé vegna messunnar sjálfrar. Norrænar bókmenntir hafi verið í uppsveiflu á undanförnum árum og áhugi Ítala sé almennt mikill á fámennum löndum sem ferðamannastöðum. Þessi ferðaáhugi hafi áhrif á sölu bókmennta frá smærri þjóðum en Ítalir séu almennt ekki lestrarhestar. Victoria segist helst sjá merki um árangur heiðursþáttökunnar í því að Amazon Crossing keypti tíu titla frá Íslandi sem hún telur góða kynningu fyrir Ísland þar sem erfitt sé að komast inn á enskumælandi markað. Þó hefur hún ákveðnar efasemdir um netútgáfufyrirtækið því það sé þekkt fyrir að borga lægri laun en gengur og gerist. Hún kjósi sjálf frekar að vinna með forlögum sem séu staðsett í Bretlandi eða Bandaríkjunum. Annað sem spilar inn í er að Amazon er bandarískt fyrirtæki og því vafamál hvort breskir þýðendur eigi heima hjá þeim. Henni bauðst verkefni hjá þeim en þegar hún sagði þeim að í bókinni væri mikið um samtöl og „benti þeim á að ég er Breti og þetta eru svona frekar afslöppuð samtöl þannig að kannski passar ekki að hafa þetta á bresku og ég gæti ekki skrifað á bandarísku. Og þeir bara, nei, þá skulum við bara finna amerískan þýðanda, sem eru ekki góðar fréttir fyrir mig.“ Þýski þýðandin Kristof Magnusson hefur aðra sögu að segja, enda staða þýddra fagurbókmennta í Þýskalandi ágæt þrátt fyrir einhvern samdrátt á síðustu árum. Áhugi á íslenskum bókmenntum hafi alltaf verið til staðar í Þýskalandi og því hafi Sögueyju-verkefnið fallið í góðan jarðveg. Það sé mikill og jákvæður áhugi á landinu og „mjög sérstakt að margir af þeim sem hafa áhuga á Íslandi sem landi ... er sama fólk ið og hefur

gaman af að lesa bækur.“ Kristof fékk lítið af fyrirspurnum árið 2012, árið eftir að Ísland varð heiðursgestur en nú finnur hann fyrir auknum áhuga og er bjartsýnn á að hann verði stöðugur eins og raunin varð hjá nokkrum öðrum heiðurslöndum hátíðarinnar, sérstaklega Hollandi og Ungverjalandi: „Mér finnst kannski of snemmt að segja að þetta sé staðreynd en það er ýmislegt sem bendir til þess.“

3 Starfsaðstæður og viðhorf þýðenda bókmennta úr íslensku

„Þýðendur eru skuggahetjur bókmenntanna, hinir margoft gleymdu miðlar sem gera samræðu ólíkra menninga mögulega og hafa gert okkur kleift að skilja að hvaðan sem við komum byggjum við öll einn heim.“

Paul Auster³¹

Þrátt fyrir að kynning á íslenskum bókmenntum fari nú fram með öðrum hætti en áður er hlutverk þýðandans enn mjög mikilvægt. Oft eru þeir eina fólkis í heimalöndum sínum sem getur lesið bækurnar á frummálinu og miðlað upplýsingum um þær. Það getur verið erfitt að sannfæra útgefendur um að þeir eigi að kaupa bók eftir íslenskan höfund þegar þeir geta ekki lesið íslensku og metið bókina sjálfir og þá kemur sér vel að geta leitað til þýðenda. Þýðendur taka líka oft upp á því sjálfir að kynna bækur sem þeim finnst spennandi fyrir útgefendum í sínu landi, líkt og áðurnefndir ljóðaþýðendur. Þýski þýðandinn Benedikt Grabinski er einn þeirra. Hann hreifst af verkum Péturs Gunnarssonar og kynnti þau fyrir forlaginu Weidle sem á tveimur árum hefur gefið út þrjár bækur eftir Pétur í þýðingu Grabinskis (Guðrún).

Niðurstöður viðhorfskönnunar minnar styðja þetta: Rúmlega helmingur aðspurðra segist velja sjálfur það sem hann þýðir. Það getur einnig reynst vel að vera í sambandi við þýðendur á framandi menningarsvæðum, eins og kom fram í kaflanum hér á undan. Þýðendur eru lykilaðilar þegar kemur að útgáfu íslenskra bókmennta á erlendum markaði. Starfsmenn Réttindastofu Forlagsins reyna að vera í góðu sambandi við þýðendur íslenskra bókmennta og eru, líkt og höfundarnir, þýðendum innan handar við að leysa vandamál þegar upp koma tungumálaörðugleikar.

Valgerður: Við værum ekkert án þýðenda.

Hólmfríður: Nei, nei, ég meina hvert fær íslenskar bækur ...

Valgerður: Eins og fiðluleikarar án boga.

Hólmfríður: Þannig að þeir eru eiginlega brúin okkar út í heim. Og þess vegna finnst okkur líka [vera] mjög mikilvægt fyrir okkur að reyna að kynnast þýðendum og geta sent þeim bækur og eiga góð samskipti við þýðendur.

³¹ „Translators are the shadow heroes of literature, the often forgotten instruments that make it possible for different cultures to talk to one another, who have enabled us to understand that we all, from every part of the world, live in one world“ (Auster 2007, 7). Þýð. höf.

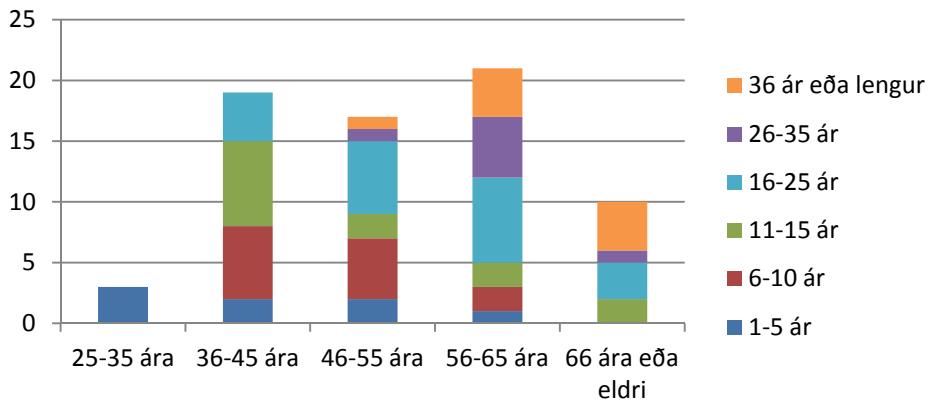
að er óalgengt að umboðsmenn höfunda séu í jafnmiklu sambandi við þýðendur og Hólmfríður og Valgerður: „við bara verðum að gera það því að við erum með þannig málsvæði, við tölum tungumál sem svo fáir tala að við þurfum meira á þessu starfi að halda en til dæmis enskir þýðendur.“ Erlend forlög biðja þær oft að mæla með þýðendum og þær ráðleggja að sami þýðandi þýði verk höfundar ef vel hefur gengið. Ef Guðrún er spurð um þýðendur úr íslensku bendir hún á listann hjá Rithöfundasambandinu (sá sami og hjá Árnastofnun og Sögueyjunni) eða ráðfærir sig við þá þýðendur sem hún er í sambandi við. Hún segist ekki vera fær um að meta hæfni þýðenda, útgefendum komi heldur ekki alltaf saman um gæði þýðinga þeirra og því mælir hún með því að láta gera prufubýðingu.

Það kemur ekki á óvart að enga þýðendur úr íslensku sé að finna í Kóreu eða Egyptalandi, meiri athygli vekur tilfinnanlegur skortur á þýðendum á dönsku. Guðrún segist vilja sjá fleiri þýðendur í Frakklandi og Réttindastofan nefnir einnig Þýskaland, Holland og Noreg. Það má þó teljast ágætt á hversu mörg tungumál er þýtt úr íslensku en samkvæmt lista Árnastofnunar eru þau tuttugu og fimm talsins: búlgarska, danska, eistneska, enska, finnska, franska, færeyska, grænlenska, hollenska, ítalska, japanska, króatíská, lettneska, litháíska, norska, portúgalska, pólska, rúmenska, rússneska, serbneska, sænska, spænska, tékkneska, ungverska og þýska.³² Stundum eru þó það fáir sem þýða á ákveðið tungumál að séu þeir uppteknir þarf að veita undanþágu til að þýða úr millimáli. Hollenska útgáfan af Vetrarsól eftir Auði Jónsdóttur var þýdd úr þýsku af því að ekki fannst þýðandi á hollensku og þegar tékkneski þýðandi Yrsu Sigurðardóttur fór í barneignarleyfi þurfti að veita undanþágu til að þýða úr þýsku.

3.1 Endurnýjun

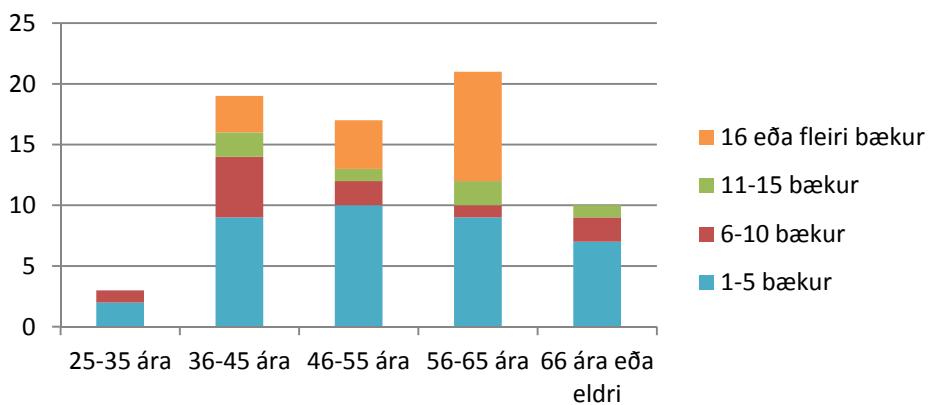
Endurnýjun þýðenda íslenskra bókmennta hefur ekki verið eins ör og aukningin í sölu útgáfuréttar íslenskra bókmennta, og ef marka má niðurstöður viðhorfskönnunar er útlitið ekki bjart.

³² Á listann vantar til að mynda starfandi þýðendur úr kínversku, víetnömsku og tælensku.



MYND 7. ALDUR OG STARFSREYNSLA.

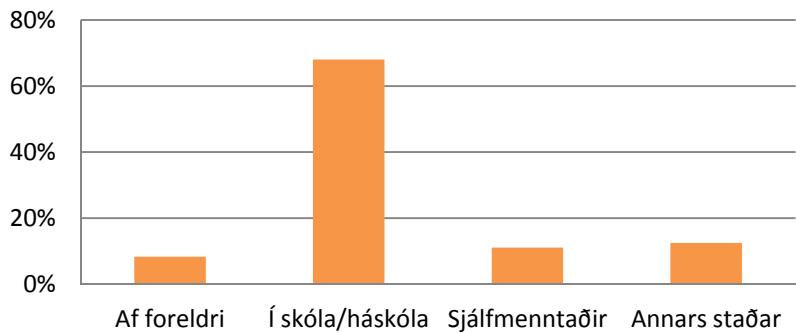
Flestir þátttakendur voru á aldrinum 56-65 ára, eða 32%, og höfðu þeir þýðendur lengstu starfsreynsluna; 76 % þeirra höfðu þýtt íslenskar bókmenntir í 16 ár eða lengur. Rúmlega 44% þátttakenda voru 56 ára eða eldri. Yngstu þýðendurnir voru á aldrinum 25-35 ára og höfðu þeir þýtt 1-10 bækur á síðustu fimm árum.



MYND 8. ALDUR OG FJÖLDI BÓKA

Það sem vekur athygli er að rúmlega helmingur aðspurðra hafði aðeins þýtt innan við 6 bækur og á það við um nær alla aldurshópa. Bendir það til þess að almennt þýði þýðendur íslenskra bóka mjög fáar bækur úr íslensku. Fjórðungur aðspurðra hafði þýtt fleiri en 16 bækur og var þá aðallega að finna í aldurshópnum 56-65 ára. Þessar upplýsingar kallast á við svör þátttakenda við spurningunni um starfshlutfall (mynd 10), en meirihluti segist þýða meðfram annari vinnu.

Niðurstöður viðhorfskönnumunarinnar leiða að því líkur að nýja þýðendur sé helst að finna í íslenskudeildum háskólanna, hér sem erlendis: Flestir þeirra þýðenda sem tóku þátt í viðhorfskönnuminni höfðu lært íslensku í skóla eða háskóla, eða 68%, annað hvort í heimalandi sínu eða við Háskóla Íslands.

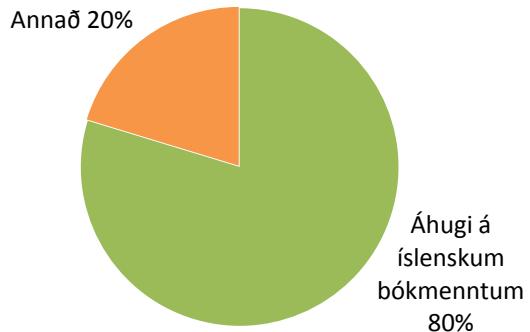


MYND 9. HVAR LÆRÐIR ÞÚ ÍSLENSKU?

Rúmlega 8% höfðu lært íslensku af foreldrum sínum og 11% voru sjálfmenntaðir. Um 100 háskólar víða um heim bjóða upp á kennslu í forníslensku og af þeim bjóða um 40 upp á kennslu í nútímaíslensku (oft sömu skólnir þótt það sé ekki algilt), en framboðið er misjafnt. Þessa háskóla er aðallega að finna í Norður-Evrópu og Norður-Ameríku, en einnig í Kína og Japan. Nemendur í íslensku eru á annað þúsund á ári hverju og fjölgar þeim stöðugt sem læra hana betur (Úlfar).

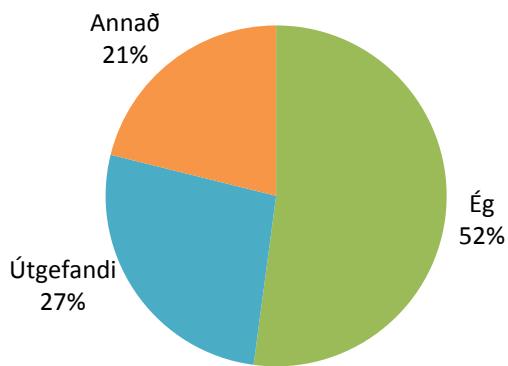
3.2 Hlutverk þýðandans

Miðlun er þýðendum íslenskra bókmennta ofarlega í huga þegar þeir eru spurðir um hlutverk bókmenntaþýðandans og má í svörum þeirra greina tvenns konar miðlun. Annars vegar sjá þeir bókmenntaþýðandann fyrir sér sem eins konar umboðsmann sem kynnir íslenskar bækur fyrir útgefendum og hins vegar sem sagnamiðlara sem kynnir íslenskar bókmenntir fyrir lesendum í sínu heimalandi, en flestir þátttakendur í viðhorfskönnun hófu að starfa við þýðingar úr íslensku vegna áhuga á íslenskum bókmenntum og löngunar til að deila menningu þjóðarinnar með öðrum.



MYND 10. HVAÐ VARÐ TIL ÞESS AÐ ÞÚ FÓRST AÐ PÝÐA ÍSLENSKAR BÓKMENNTIR?

Breski þýðandinn Victoria Cribb telur að „mjög duglegur þýðandi væri einhver sem veldi bækurnar og [kynnti þær].“ Hún segist stundum finna fyrir samviskubiti yfir því að sinna þessu landkynningarhlutverki ekki nóg vel en hún hafi nóg að gera og engan tíma til þess. Finnski þýðandinn Tapio Koivukari segir að þýðendastarfina fylgi meira en bara að þýða, þýðandinn miðli „bókmennt[um] annarrar þjóðar til sinnar eigin þjóðar“ auk þess sem hann geti miðlað þekkingu sinni um landið og „ef vel gengur leitað að bókum og öðrum skáldverkum eins og leikritum til að þýða á sitt [tungumál].“ Hugmyndin um þýðandann sem umboðsaðila kallast á við svör þýðenda í viðhorfskönnun því rúmlega helmingur aðspurðra (52%) segist ákveða hvað hann þýðir.



MYND 11. HVER ÁKVEÐUR HVAÐ ÞÚ PÝÐIR?

Þýðendur gegna stundum lykilhlutverki í því að kynna íslenskar bókmenntir fyrir útgefendum en líkt og Tapio bendir á eru þeir ekki endilega rétta fólkið til að spá fyrir um hvernig bókunum vegni á hinum erlenda markaði. Þýðandinn sé of tengdur menningarheimi tungumálsins sem hann þýðir úr og „fer að hugsa miklu meira eins og heimamaður: Jú, þetta er stórmerkilegt og ... það eru kannski fimmtíu manns í Finnlandi sem eru spenntir fyrir

[þessu].“ Útgáfustjórar þurfa að hafa margt í huga þegar bók er valin til útgáfu og þrátt fyrir bókmenntalegan metnað skiptir markaðslega hliðin ekki síður máli. Samkvæmt þýska þýðandanum Kristof Magnussyni þarf þýðandinn að vera „faglega menntaður listamaður og miðill“. Hann sé að einhverju leyti skáld. Tapio tekur undir það en þýðandinn þurfi þó að vera frumtextanum trúr: þýðandinn „semur ... verk sem er eins líkt frumtextanum og hægt er, virkar í nýju umhverfi eins og frumtexti virkar í upphaflegu tungumálaumhverfi.“ Starfi þýðandans megi einnig líkja við starf leikarans en báðir túlki texta og/eða hugmyndir annarra á sinn hátt. Munurinn er þó sá að á meðan leikarinn veit að hans túlkun er aðeins ein af mörgum er þýðandinn meðvitaður um að hans túlkun er mjög líklega sú eina á hans tungumáli og hann muni ekki fá tækifæri til að bæta hana eða breyta (Wechsler 1998, 7–8).³³ Fyrir ítalska þýðandann Silviu Cosimini er þýðandinn 60% túlkur og 40% skáld, hann tengir saman menningarheima „eins og brú. Eða kannski eins og lykill“. Slíka brúarsmíði milli menninga kallar Ástráður raunsæja myndhverfingu og bætir við að þýski heimspekingurinn Martin Heidegger hafi sagt að „brú tengi ekki aðeins saman two bakka, heldur móti hún afstöðu bakkanna hvors til annars og skilgreini þau landsvæði sem að ánni liggja á þessum stað“ (Ástráður Eysteinsson 1996, 171–172).

Hugmyndin um þýðandann sem skáld er aldrei fjarri í umræðu um þýðingar enda störfin nátengd og kallar Þorgeir Þorgeirson þau tímafreka „sálardjúpaútgerð á sömu miðin“ og segir að stundum sé „engin leið til að greina á milli sköpunar og sköpunar“ (Þorgeir Þorgeirson 1993, 90). Hann líkir þýðingarferlinu við orrustu, baráttu þýðandans við frumtextann og þýðinguna sem endar ekki með „sigursælli stríðshetju, heldur þýðanda sem er sár en lifandi eftir orrahríð“ (Ástráður Eysteinsson 1996, 169). Eini munurinn á vinnu þýðanda og höfundar sé sá að starf þýðandans sé „tímafrekara og erfiðara“ en báðir sinni þeir endurvinnslu sömu hugmyndanna (Þorgeir Þorgeirson 1993, 98). Rithöfundurinn Hallgrímur Helgason tekur undir þetta, en hann þýddi sitt eigið verk, *The Hitman's Guide to Housecleaning*, sem hann skrifaði upphaflega á ensku yfir á íslensku. Hann segir það hafa verið „kleppsvinnu“ og á margan hátt erfiðara en að skrifa. Við skriftirnar sé maður frjáls en við þýðingar bundinn af tíma, ætli maður að fá eitthvað fyrir sinn snúð: „Þetta er svolítið svona að velja á milli þriggja möguleika á þremur sekúndum.“ Frelsi þýðandans er annars konar, hann þarf ekki að finna upp söguþráð eða persónur en hann getur heldur ekki breytt þeim ef honum sýnist svo heldur verður „að finna einhverja hliðstæðu á sínu tungumáli fyrir

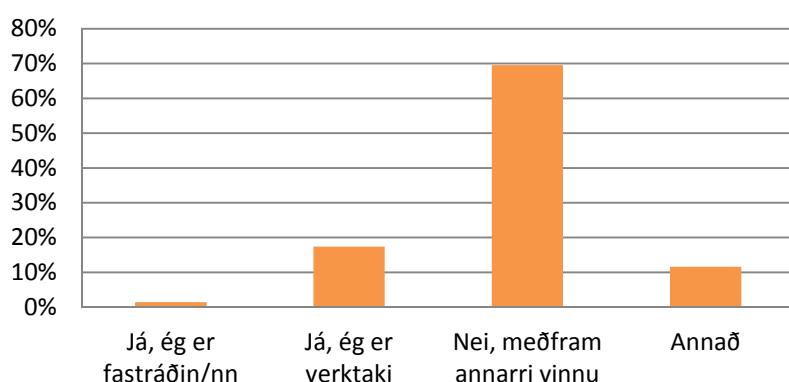
³³ Fleiri hafa líkt starfi þýðandans við túlkun leikara eða hljóðfæraleykara: Yotam Benshalom, Robinson, William Trask, Michael Frayan og Harold Bloom (Zanotti 2011, 82).

alls konar setningar og líkingar og maður þarf að vera skáld að einhverju leyti til að geta gert það“ (Kristof). Fyrir Kristof er það ákveðinn skóli að þýða því starfið hjálpar honum að þroska sinn stíl sem rithöfundur. Það er ekki óalgengt að rithöfundar stundi þýðingastörf meðfram eigin skriftum, líkt og Tapiro og Kristof gera. Victoria telur að það væri ákjósanlegt að þýðandi væri rithöfundur en efast um að sú sé oftast raunin: „Hann ætti að vera skáld en ég held að vandamálið sé að við erum venjulega kannski fólk sem hefur áhuga á tungumálum.“ Hún eigi ekki í vandræðum með íslenskuna því hún geti alltaf leitað til höfundanna með vafaatriði en segir enskuna snúnari. Hún hafði litla trú á eigin getu í upphafi en nú sé hún búin að þýða það lengi að hún hafi „skánað“, þrátt fyrir að vera ekki rithöfundur.

Ástæðuna fyrir því að þýðendum íslenskra bókmennta finnst þeir stundum vera í hlutverki umboðsmanns er mögulega að finna í því að þeir þurfa oft að hafa mikið fyrir því að fá verkefni, sérstaklega í upphafi ferilsins. Þeir stinga upp á mögulegum þýðingaverkefnum við útgefendur eða jafnvel þýða verk sem þeim finnst eiga erindi í von og óvon um útgáfu. Ótrygg verkefnastaða telja þýðendur vera einn af ókostum starfsins, samkvæmt viðhorfskönnun minni. Það tók ítalska þýðandann Silvio Cosimini tvö ár að finna útgefanda á Ítalíu að fyrstu þýðingunni sinni, smásögum Svövu Jakobsdóttur, og þegar hún frétti af því að annað forlag hefði keypt réttinn að *Svaninum* eftir Guðberg Bergsson hafði hún samband til að bjóða fram krafta sína. Hún hreppti verkefnið sem hún vann á kvöldin og um helgar meðfram öðru starfi: „Ég þurfti bara að vera svoltíð ýtin og vinna til að afla [mér] verkefn[a]“. Síðustu tú ár hefur hún getað einbeitt sér að þýðingum úr íslensku og þarf ekki lengur að leita að verkefnum heldur leita forlög til hennar og hún er bókuð langt fram í tímann. Breski þýðandinn Victoria Cribb fær einnig nóg af verkefnum, þótt hún hafi aldrei þurft að leita að verkefnum sjálf heldur verið beðin af rithöfundum í upphafi og síðar forlögum.

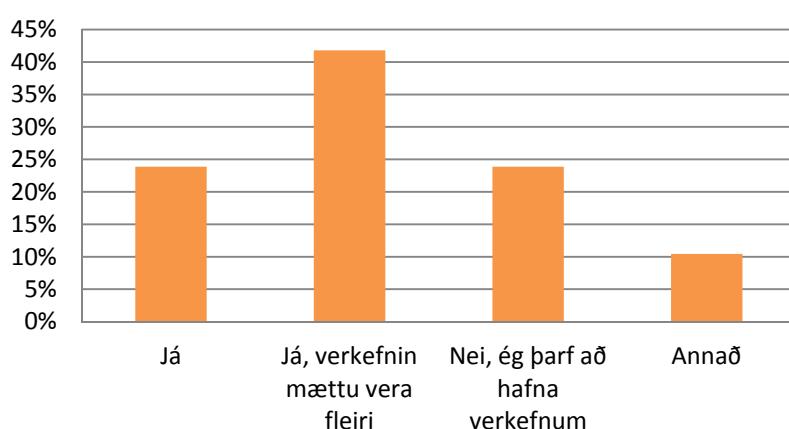
Þessi óskastaða þýðandans, að geta valið úr verkefnum og þurfa ekki að hafa áhyggjur af verkefnaleyzi, er langt í frá veruleiki allra bókmenntaþýðenda. Franski þýðingafræðingurinn Daniel Gouadec bendir á að fáir bókmenntaþýðendur geti sinnt bókmenntaþýðingum eingöngu og flestir þurfi að taka að sér alls kyns önnur verkefni til þess að hafa í sig og á (Gouadec 2007, 160). Þrátt fyrir að víða skorti þýðendur úr íslensku fær meirihluti þýðenda ekki næg verkefni til að sinna þýðingarstarfinu eingöngu, samkvæmt viðhorfskönnun minni.

Tæplega 80% aðspurðra sinna þýðingastarfinu meðfram annarri vinnu, aðeins tveir segjast vera þýðendur í fullu starfi.³⁴



MYND 12. STARFSLUTFALL.

Um 42% aðspurðra vildu fá fleiri verkefni.

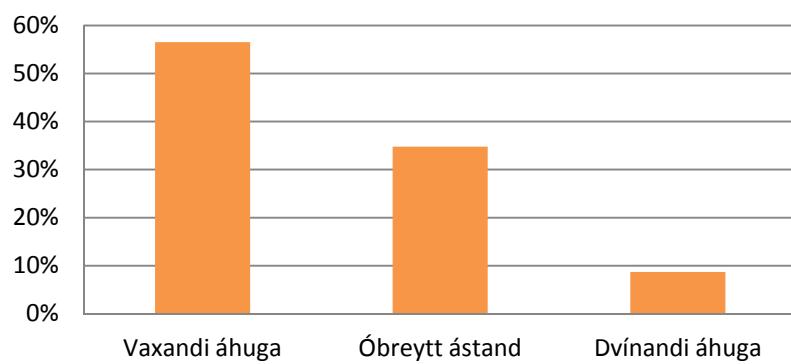


MYND 13. EFTIRSPURN.

Tapio Koivukari er einn þeirra, en fimm ár eru síðan hann þýddi síðast íslenska skáldsögu. Hann segir stöðu þýddra fagurbókmennta í Finnlandi fara versnandi og eigi samdrátturinn ekki aðeins við um íslenskar bókmenntir. Meira sé gefið út af sakamálasögum og spennusögum eða einhverju sem vekur mikla athygli og nefnir hann finnska rithöfundinn Sofi Oksanen í því samhengi. Krafan sé arðsemi og umfjöllun. Gera má ráð fyrir enn meiri

³⁴ Engir þýðendur á búlgórsku, færeysku, grænlensku, japönsku, króatísku, lettnesku, portúgólsku, rúmensku og ungversku, tóku þátt í könnuninni og því erfitt að segja nokkuð um stöðuna í þeim löndum, en aðeins 1-3 þýðendur eru skráðir í hverju þessara mála. Þó má segja að hættara sé við því að þurfa að þýða úr öðru máli en frummálinu þegar svona fáir þýðendur eru starfandi í málinu, þeir starfi oft við þýðingar meðfram öðru starfi, anni oft ekki eftirspurninni, og utanaðkomandi aðstæður geta orðið til þess að þeir þurfi að hafna verkefnum.

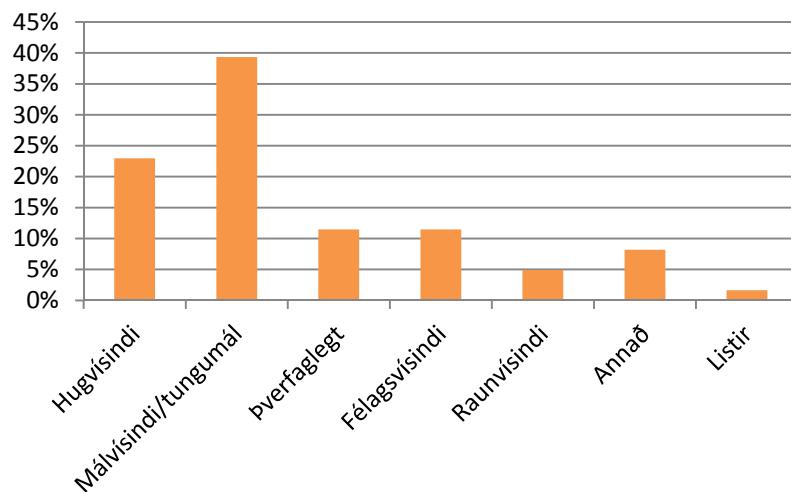
samdrætti og niðurskurði í menningarmálum í Evrópu sökum þeirra efnahagsþrenginga sem nú ganga yfir. Til að mynda ákvað þýska ríkisstjórnin nýlega að skera niður styrki til bókmennta um 24% sem vafalaust mun koma niður á bókaútgáfu (Allen 2013). Almennt má þó segja að útlitið fyrir íslenskar bókmenntir á erlendum mörkuðum sé bjart, ef marka má vaxandi fjölda seldra útgáfuréttu á síðustu árum (mynd 4) og svör þátttakenda í viðhorfskönnuninni, en tæplega 57% aðspurðra sögðust verða vör við vaxandi áhuga á íslenskum bókmenntum.



MYND 14. ÁHUGI Á ÍSLENSKUM BÓKMENNTUM.

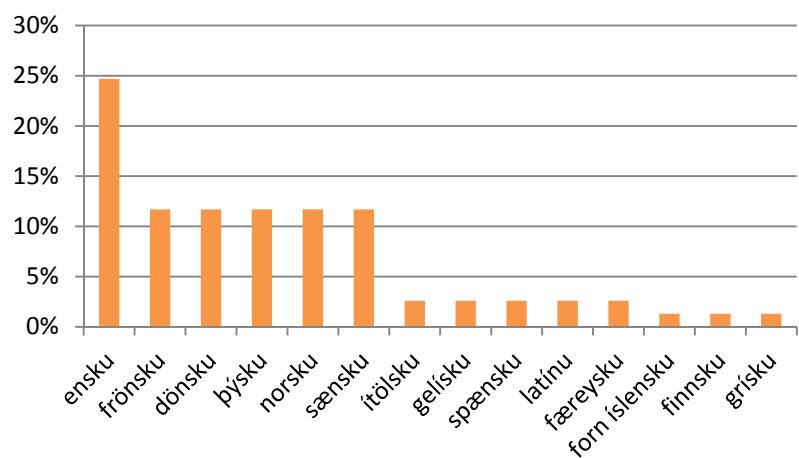
Rúmlega þriðjungur, eða 35%, sagðust ekki sjá neinar breytingar og tæplega 9% þótti áhuginn fara dvínandi.

Þýðendur íslenskra bókmennta eru langflestir menntaðir í öðru auk íslensku, eða tæplega 96% samkvæmt viðhorfskönnuninni.



MYND 15. HVAÐ MENNTUN HAFA ÞÝÐENDUR.

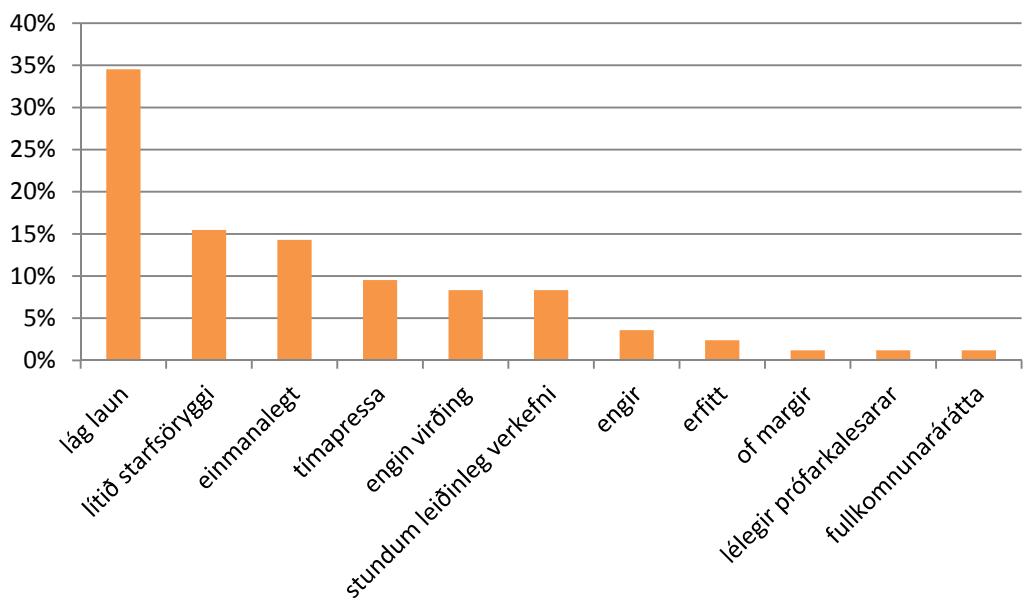
Margir þeirra eru menntaðir í fögum sem tengjast þýðingarstarfinu; formálum, norrænum fræðum, málvínsindum, bókmenntafræði, þýðingarfræði, sagnfræði, kennslu og blaðamennsku. Annað nám sem þátttakendur tiltaka er landafræði, sálfræði, leiklist, heimspeki, listnám, jarðfræði, forritun, leiðsögunám, ritaranám og hjúkrun, sem getur auðvitað einnig reynst hagnýtt við þýðingar á bókmenntum. Þýðendur kunna oft nokkur tungumál sem getur komið sér vel þegar verkefni eru af skornum skammti. Rúmlega helmingur aðspurðra, eða 53%, þýðir einnig úr öðru tungumáli en íslensku.



MYND 16. ÖNNUR MÁL EN ÍSLENSKU.

Algengast er að þýða úr ensku en þar á eftir koma önnur Norðurlandatungumál og franska. Um 57% þessa hóps þýðir úr einu tungumáli auk íslensku, 19% úr tveimur, 19% úr þremur, 11% úr fjórum, einn (3%) úr fimm tungumálum og einn (3%) úr sjö tungumálum. Sá síðastnefndi þýðir úr Norðurlandatungumálunum, gelísku, þýsku, frönsku og spænsku yfir á hollensku. Kristof segist efast um að hann fengi næg verkefni til að geta lifað eingöngu af þýðingum; þeir kollegar hans sem eru í fullu starfi við þýðingar séu norrænufræðingar og þýði úr öðrum Norðurlandamálum auk íslenskunnar.

3.3 Ókostir þýðingarstarfsins



MYND 17. ÓKOSTIR ÞÝÐINGARSTARFSINS.

Óánægja þýðenda með laun kemur engum á óvart. Sumir treysta sér ekki til þess að starfa sem þýðendur á þeim launum sem bjóðast og er það alvarleg staða. Þýðendur segjast þurfa að „vinna 150% fyrir 100% laun“ og „þegar upp er staðið þá borgar maður með þýðingunni, oft hefur maður einfaldlega ekki efni á því að þýða bókmenntir.“ Niðurstöður skýrslu CEATL um tekjur bókmenntaþýðenda staðfesta þetta. Í 20 löndum af 23 sem eru rannsökuð eru laun bókmenntaþýðenda innan við 60% af PPS-kaupmáttarstuðli (Fock, De Haan, og Lhotová 2008, 70). Tekjur þeirra endurspeglar engan veginn menntun þeirra og reynslu. Þær eru mun lægri en tekjur verkafólks í framleiðslu- og þjónustugeiranum; aðeins þar sem laun verkafólks eru mjög lág (Suður- og Austur-Evrópu) geta tekjur bókmenntaþýðenda farið yfir meðalbrúttótekjur verkafólks. CEATL lýsir yfir áhyggjum sínum af slæmum fjárhagsaðstæðum þýðenda og spyr hvaða afleiðingar það hafi á gæði bókmenntaskipta milli þjóða „ef bókmenntaþýðendur þurfa að ljúka vinnu sinni í flýti til þess að halda líkamlegum og andlegum sönsum?“³⁵ Höfundar *Great translation by the way take undir þessar áhyggjur. Staða bókmenntaþýðenda sé hvergi góð en aðstæður þeirra séu þó misjafnar eftir löndum; í Norður-Evrópu geti þýðendur lifað sæmilega á launum sínum en í Suður- og Austur-Evrópu séu aðstæður svo slæmar að atvinnubókmenntaþýðendur finnist

³⁵ „if literary translators have to dash off their work in haste in order to keep body and soul together?“ (CEATL 2013a). Þýð. höf.

varla og þýðendur séu „neyddir til að framleiða svo ótrúlega mikið magn að þýðingar geta varla talist hafa nokkurt listrænt gildi.“³⁶ Léleg laun tengjast líka virðingarleysi fyrir starfinu, líkt og endurspeglast í svörum þátttakanda í viðhorfskönnumuninni: „Aðalókosturinn er sá að þýðingar á bókmenntum eru mjög illa borgaðar. Mér finnst það ósanngjarnt og svekkjandi af því að bókmenntabýðingar eru mjög erfið og tímafrek verkefni.“ Þetta virðingarleysi fyrir starfi þýðenda er vel þekkt, líkt og komið var inn á í inngangskafla. Þeirra er oft ekki getið í umfjöllum um þýðingar þeirra eða á síðum forlaga eða annarra söluaðila, og viðheldur ósýnileikinn virðingarleysi og lágum launum. CEATL hvetur útgefendur til þess að birta nafn þýðanda á kápu þýðinga til að auka sýnileika þeirra og sýnir fram á það með dæmum að slíkt þurfi ekki að koma niður á útliti kápanna (CEATL 2013b).

3.4 Samstarf þýðanda og höfundar

Enginn þekkir verk höfundarins betur en einmitt þýðandi þess. Ef líkja á skáldsögu við herbergi, má segja að útgáfustjórar, lesarar eða gagnrýnendur litist bara um. Þeir sem eru samviskusamir líta vandlega í kringum sig en þýðandinn er sá eini sem gægist undir sófann, tekur blómin úr vasanum, skrúfar sjónvarpið í sundur og setur það aftur saman.

*Það var ekki ég*³⁷

Það er erfitt að fullyrða að íslenskir höfundar, eða höfundar meðal smáþjóða almennt, séu í betra sambandi við þýðendur sína en höfundar í stærra málsamfélagi en viðmælendur mínr töldu líklegt að svo væri: „Ég held að það sé svolítið svona sérstakt hér hvað margir höfundar eru í góðu sambandi við þýðendur ... ég held að það sé miklu algengara að íslenskir höfundar séu í miklu sambandi við þýðendur sína heldur en erlendir“ (Guðrún). Margir þekktir, erlendir rithöfundar vita engin deili á þýðendum sínum. Silvia var vitni að því þegar Dan Brown var spurður um samband sitt við þýðendur á bókmenntahátíð í Mantova og hann viðurkenndi að hann þekkti ekki einu sinni nöfn þeirra. Samstarf við höfund getur haft í för með sér tímasparnað fyrir þýðanda, því þýðingum fylgir oft mikil rannsóknarvinna, og skilað nákvæmari þýðingum. Afstaða höfunda til þýðinga verka sinna er mismunandi. Á meðan sumir höfundar fela þýðendum sínum stjórn á hinu nýja verki og eru þeim innan handar við að leysa úr flækjum fylgjast aðrir grannt með þýðendum sínum því þeir treysta þeim ekki, líkt og Isaac Bashevis Singer: „Það er ekki til neitt sem heitir góður þýðandi. Bestu þýðendurnir

³⁶ „forced to produce such an incredible volume of work that translations can hardly be said to have any individual artistic value“ (De Haan and Hofstede 2008, 20). Þýð.hоф.

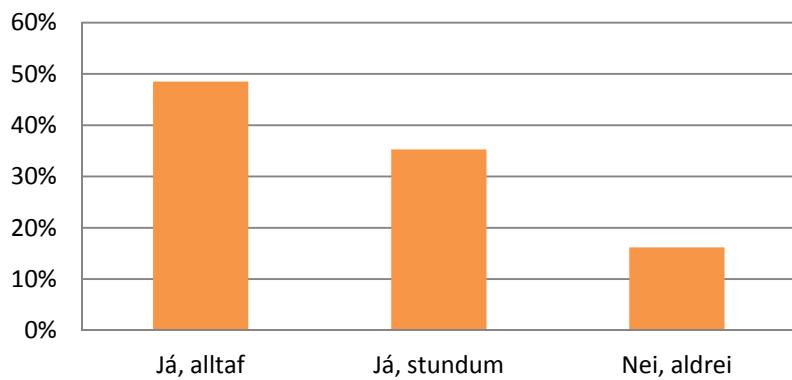
³⁷ (Magnusson 2012, 193)

gera verstu mistökin ... engu máli skiptir hversu vænt mér þykir um þá, það verður að fylgjast grannt með öllum þýðendum.”³⁸

Viðhorf íslenskra höfunda í garð þýðenda sinna virðist frekar einkennast af þakklæti en afskiptaleysi eða afskiptasemi og þeir virðast meðvitaðir um þátt þýðenda í velgengni þeirra. Dæmi um það mátti til dæmis sjá í nýlegu blaðaviðtali við Andra Snæ Magnason í tilefni þess að tvær bækur hans hlutu heiðursverðlaun í Bandaríkjunum, en þar tekur hann sérstaklega fram hversu góð þýðing Victoriu Cribb á *LoveStar* hafi verið (Gunnþóra Gunnarsdóttir 2013, 15). Margir íslenskir höfundar hafa frumkvæði að því að bjóða þýðendum aðstoð í þeirri vissu að það skili betri þýðingum. Þýðendur leita einnig sjálfir eftir samstarfi við höfund og má leiða að því líkum að þeim finnist auðveldara sé að komast beint í samband við höfund í litlu samfélagi „þar sem allir þekkja alla“ (Silvia Cosimini). Höfundum finnst eðlilegt að þýðandinn skilji ekki allt. Guðrún þýðir bókmenntir úr frönsku samhliða útgáfustjórnuninni og það hafði ekki hvarflað að henni að vera í sambandi við þá höfunda sem hún hefur þýtt: „Ég yrði bara of feimin, hann myndi hugsa guð minn góður, hvers kyns þýðanda hef ég lent á.“ Íslenskum rithöfundum finnst aftur á móti sjálfsagt að aðstoða þýðendur sína og undrast frekar þegar ekkert heyrist frá þeim.

Niðurstöður viðtala benda til að íslenskir höfundar leggi áherslu á að vera þýðendum innan handar og svör þýðenda staðfesta það. Um 84% aðspurðra í könnuninni eru í sambandi við höfunda sem viðkomandi þýðir, 49% alltaf og 35% stundum. 16% aðspurðra eru aldrei í sambandi við höfundinn.

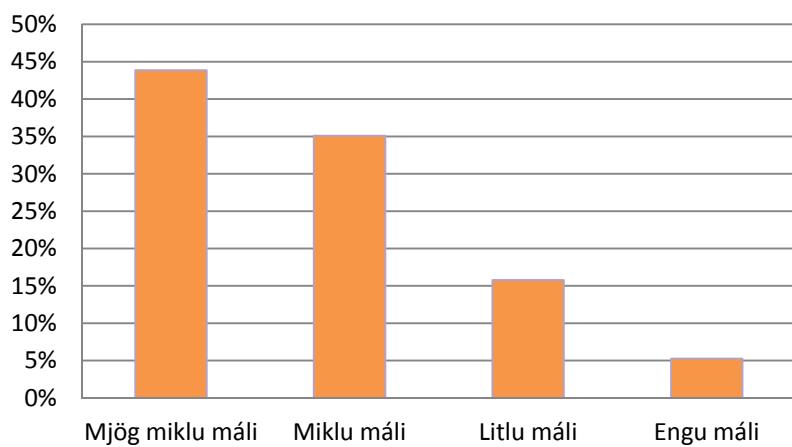
³⁸ „There is no such thing as a good translator. The best translators make the worst mistakes. ... no matter how much I love them, all translators must be closely watched“ (Singer 1971, 110). Þýð. höf.



MYND 18. ERTU Í SAMBANDI VIÐ HÖFUND SEM ÞÚ ÞÝÐIR?

Hólmfríður og Valgerður bjóða þýðendum yfirleitt að komast í samband við höfunda því höfundarnir hafi áhuga á því en ekki notfæri allir þýðendur sér það. Þær telja það jákvætt að þeir geri það. Þær hafa líka aðstoðað þýðendur sem til þeirra leita: „Mér finnst frábært þegar þýðendur koma með spurningar um einhverjar efasemdir sem þeir eru kannski búnir að leysa úr á réttan hátt ... mér finnst það bara svo mikið öryggi“ (Hólmfríður). Þær hafa til dæmis leitt saman þýðendur Arnaldar sem eru að fást við sömu vandamál. Guðrún er þessu sammála og telur að allir íslenskir höfundar hafi gaman af samskiptum við þýðendur. Henni finnst slíkt samstarf mjög jákvætt, það hljóti að vera „sniðugt og mjög gott að vera í góðu sambandi við þýðandann, því hann er svo sem þinn tengiliður á forlagið úti.“

Þeim sem eru alltaf eða stundum í sambandi við höfundinn finnst það skipta miklu eða mjög miklu máli.

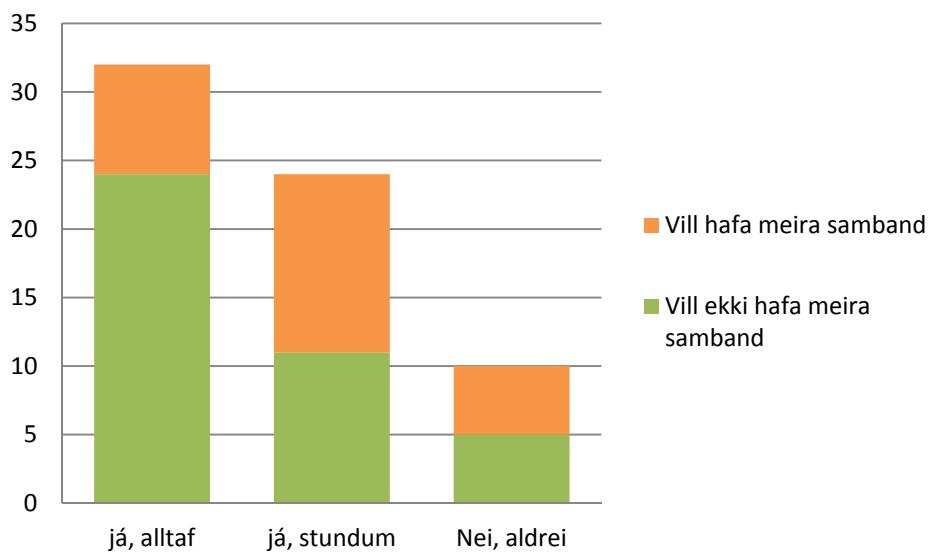


MYND 19. MIKILVÆGI ÞESS AÐ VERA Í SAMBANDI VIÐ HÖFUND.

Af þeim sem eru alltaf eða stundum í sambandi við höfunda þeirra verka sem þeir þýða finnst 44% það skipta mjög miklu máli, 35% finnst það skipta miklu máli, 16% finnst það

skipta litlu máli og 5% engu máli. Victoria segir að það hafi góð áhrif á þýðingu að vera í sambandi við höfundinn. Silvia tekur undir með Victoriu og telur að þýðingin verði tilfinningarákari ef þýðandinn vinni náið með höfundinum. Þá sé auðveldara fyrir þýðandann að túlka þær tilfinningar sem liggja til grundvallar sögunni og textinn „kemur út ekki eins og dautt tungumál á blaðsíðu heldur lifandi þýðing.“ Ef höfundurinn leysir úr þeim vandamálum sem hún mætir verði skilningur hennar dýpri og ítölsk túlkun hennar betri: „Það er líka skemmtilegt að vera í sambandi [við höfundana], spjalla um þetta og spryra og finna út sögur á bak við.“

Þegar spurt er hvort þáttakendur vildu vera í meira sambandi við höfunda þeirra bóka sem þeir þýða svara 61% því neitandi og 39% játandi. Þegar þeirri breytu er beitt á spurninguna um hvort þýðendur séu í sambandi við höfund má sjá að langflestir þeirra sem svara síðari spurningunni neitandi, eða 88%, eru þegar alltaf eða stundum í sambandi við höfund.



MYND 20. ÁHUGI Á MEIRA SAMBANDI ÚT FRÁ Því HVORT EITTHVAÐ SAMBAND ER TIL STAÐAR

Þessar niðurstöður benda til þess að flestir þeirra (75%) sem eru alltaf í sambandi við höfund séu sáttir og þurfi ekki á nánara samstarfi að halda. Ganga má út frá því að rúmlega helmingur þeirra sem svarar stundum og vill meira samband vilji vera alltaf í sambandi við höfund. Af þeim sem eru aldrei í sambandi við höfund er helmingurinn sáttur við sambandsleysið en hinn ekki.

Það er ekki algilt að sami þýðandi vinni ávallt með sama höfundi. Ákvörðunin um hver þýðir hvaða bók liggar í höndum útgefenda og þrátt fyrir vilja þeirra geta til dæmis

persónulegar aðstæður þýðenda gert það að verkum að þeir geti ekki tekið að sér verkefni. Þegar fáir þýðendur eru á viðkomandi málsvæði getur það jafnvel leitt til þess að finna þurfi þýðanda úr öðru tungumáli og þá er oftast stuðst við enska eða þýska þýðingu.

Tapio segir höfunda oftast fúsa að vera í sambandi við þýðendur og aðstoða þá. Það fari eftir verkefnum hversu mikil vafaatriði komi upp, til að mynda hafi hann verið í miklu sambandi við Einar Kárason þegar hann þýddi *Norðurljós* en ekki eins miklu þegar hann þýddi *Óvinafagnað*, en bætir við að honum hafi líklega eitthvað farið fram sjálfum. Tapio þekkir það að vera þýddur á íslensku og hefur átt í gjöfulu samstarfi við Sigurð Karlsson á síðustu árum sem hófst með því að Tapio bauð Sigurði aðstoð við að þýða *Óþekkta hermanninn* úr finnsku: „Ég sagði *Óþekktur* er nú það mikið verk og um veruleika sem Íslendingar vita voða lítið um, og þú þyrftir eiginlega að fá innfæddan leiðsögumann og bætti við heyrðu, liðsforingi, hvað þarftu virkilega á góðum manni að halda? Hér hefur þú einn slíkan, sem er lína úr bókinni.“ Tapio telur að ýta megi undir svona samvinnu „af því að þetta er bæði svo gaman fyrir leiðsögumanninn og svo er líka útkoman væntanlega betri en ella.“ Bókmenntir geti verið fullar af vísunum sem liggja á milli línanna og stundum sé nauðsynlegt að þekkja staðhætti eða sagnfræði, mállyskur og fleira. Síðar þýddi Sigurður tvær skáldsögur eftir Tapio, *Yfir hafið og í steininn* og *Ariasman*, í góðu samstarfi og vinskap þrátt fyrir að Sigurður teldi Tapio „óþýðandi andskota“.

En samskipti höfundar og þýðanda ganga ekki alltaf snurðulaust fyrir sig. Tapio lenti í því að benda frægum, sænskum rithöfundi á villur í frumtextanum og fékk fyrir það skömm í hattinn: „Ég fékk svona tölvupóst, það hékk bara grylukerti á [honum]. Það var svona Helvítis Finni, þú bara þýðir þetta og steinheldur kjafti.“

Bækur Yrsu hafa verið þýddar á rúmlega þrjátíu tungumál. Hún er með fasta þýðendur í nokkrum málum, til dæmis þýsku, en segir ekki mikið þurfa til að þeir fáu þýðendur sem til eru úr íslensku séu uppbókaðir og þá þurfi að þýða úr millimáli. Oftast verði þýska útgáfan fyrir valinu og þrátt fyrir að betra sé að þýða úr frummálinu sé hún ánægð með þýska þýðandann og hafi því ekki áhyggjur. Hún segir nauðsynlegt að treysta erlenda útgefandanum og þýðandanum því hún hafi oft enga leið til að komast að gæðum þýðinga á verkum sínum. Erlendu forlögin vita að hún tekur vel í að aðstoða þýðendur þegar upp koma vafaatriði og hún „hefur mestar áhyggjur yfir þeim þýðendum sem hafa aldrei samband.“ Um leið er hún meðvituð um að hún hefur varla tíma fyrir meiri samskipti sem fara oftast fram í gegnum tölvupóst en einnig hittir hún þýðendur sína á upplestrarferðum.

Kristof hittir alltaf höfundana sem hann þýðir áður en hann hefst handa þótt hann sé svo í mismiklu sambandi við þá meðan á þýðingarvinnunni stendur. Hann tekur þó fram að honum þyki sérstaklega gott sé að vera í sambandi við ljóðskáld því í ljóðum séu svo margar meinigar. Það sé hins vegar í upplestrarferðum sem hann kynnist höfundunum betur, í þeim geti ýmislegt komið upp á og „það er svo [mikil] upplifun sem maður á þá sameiginlega.“ Þegar hann þýðir verk látinna höfunda hefur hann samband við íslenska vini en hann hefur aldrei lent í því að vinna með mjög sérhæfðan texta og þurfa að leggjast í rannsóknarvinnu. Netið geti einnig reynst gagnlegt og á hann erfitt með að gera sér í hugarlund hversu erfitt það hljóti að hafa verið að þýða fyrir tilurð þess: „ég er líka með svona privat kenningu að þýðingar hljóta að verða betri með netinu.“ Leiðin að lausninni fyrir tíma netsins hafi verið miklu lengri. Kristof þýddi *Vetrarsól* eftir Auði sem segist ekki hafa getað verið heppnari: „það hefur örugglega átt alveg stóran þátt í hvað bókin gekk vel.“ Þau voru í sambandi á meðan hann þýddi bókina og með þeim þróaðist vinskapur. Auður skipti sér ekkert af texta Kristofs en fékk að gera breytingar á því sem henni „hafði þótt mega betur fara í upprunalegu útgáfunni.“ Þannig getur samband höfundar og þýðanda haft áhrif í báðar attir og fengið höfundinn til að enduruppgötva eiginn texta í þýðingarferlinu (Bush 2006, 28). Auður hefur þó líka upplifað vinslit við þýðanda sinn en hún hefur tvívar sinnum lent í þýðendahrakningum í Danmörku. Í fyrra skiptið var það út af *Fólkiniu í kjallaranum* sem hafði verið tilnefnd til bókmenntaverðlauna Norðurlandaráðs en þá fór ónýt þýðing inn á öll menningarblöð á Norðurlöndunum og var lögð fyrir nefndina. Hún fékk slæma dóma í *Information* en eftir viðgerð fjallaði sami gagnrýnandi aftur um bókina og gaf henni fína dóma, líkt og um annað verk væri að ræða. Auður segir þetta ekki einsdæmi í Danmörku en þar hefur lengi skort þýðendur úr íslensku. Reyslan sýndi henni mikilvægi góðs þýðanda: „Búið að vera mikið ævintýri, það verður að segjast eins og er, en alveg skemmtilegt þó að það hafi verið mjög dramatískt á köflum. En sýnir hvað góður þýðandi er gulls ígildi. Það eiginlega stendur svoltíð og fellur með þýðandanum.“ Höfundar eiga mikið undir þýðendum sínum. Viðtökur geta hreinlega byggst á því hversu vel þýðanda gengur að koma verkinu til skila. Auður segir að til þess að ná langt í öðrum löndum þurfi þýðandinn að skila góðu verki annars sé hætt við því að bókin fari í miðlungsflokkinn „af því að stíllinn eða einhver merking [brenglast] og nær ekki í gegn. Og þá er bókin bara fallin í þessari samkeppni sem er í heiminum.“ Auði finnst gott ef höfundar geti verið þýðendum innan handar til að leysa úr vafaatriðum því það sé auðvelt að misskilja eitthvað fyrir andstæðu sína en mikilvægt sé að skipta sér ekki of mikið af þýðingunni því „þýðingar verða náttúrulega verk þýðanda og því meira sem hann fær það á tilfinninguna því betri held ég að þýðingin verði.“ Höfundar hafi

yfirleitt ekki það mikla þekkingu á viðtökumálinu eða tilfinningu fyrir stemningu í því. Franski rithöfundurinn Marguerite Duras var sama sinnis og sagði þýddan texta tilheyra málsvæði sínu því í þýðingu fái frumtextinn nýja vídd (Vanderschelden 1998, 23). Guðrún telur það ekki gæfuríkt að höfundar skipti sér af þýðingum með beinum hætti, það geti hreinlega spilt fyrir útgáfu bóka. Afleiðingar geta jafnvel verið enn átakameiri: Óánægja rússneska rithöfundarins Vladimirs Nabokov og eiginkonu hans með sænskar þýðingar á *Pnin* og *Lolitu* endaði með því að hjónin brenndu allt upplag þessara þýðinga á báli í útjaðri Stokkhólms árið 1959 (Schiff 2000, 241).

Sjón deilir skoðun Auðar og Guðrúnar og hefur aldrei haft frumkvæði að því að „hafa skoðun á bókakápu, þýðendum, titli bókar ... eða yfirleitt nokkrum sköpuðum hlut. Ég hef fengið alveg hrikalega skrýtnar bókakápur og furðulega bókatitla og allt saman og mér finnst það bara áhugavert.“ Hann er þó með fasta þýðendur í ýmsum löndum og á í mjög góðum samskiptum við þá, þykir gott að vinna með þeim og „finnst þeir með áhugaverðar spurningar um það sem við erum að gera.“ Traust hans sýni hann best með því að benda á þá ef leitað er til hans eftir þýðanda. Þegar hann ræðir nánar um nokkra þýðendur sína kemur í ljós að hann er með föst þýðendapör, einn fyrir prósa og annan fyrir ljóð, í Þýskalandi, Englandi og Svíþjóð: „ég bara allt í einu núna átta mig á því að það er eitthvað mynstur þarna.“ Sjón hefur það fyrir reglu að bjóða alltaf fram krafta sína þegar þýðing fer af stað og biður umboðsmann sinn að láta það fylgja með að hann vilji vinna með þýðandanum þegar nýr útgáfusamningur er undirritaður: „Þannig að þýðandinn skiptir mig það miklu máli að ég hef allan tíma í heiminum fyrir hann.“ Helst vill hann setjast niður með þýðandanum og hefur það gerst nokkuð oft. Hann nefnir í því samhengi sérstaklega Betty Wahl í Þýskalandi, Kim Lembek í Danmörku og Victoriu Cribb. Það getur farið gífurlegur tími í að svara tölvupóstum frá þýðendum eða þeim texta með þeim, sérstaklega þegar höfundur notast við fornt tungutak, líkt og Sjón gerði í *Rökkurbýsnum* þar sem sögusviðið er 17. öldin, en hann telur það skila nákvæmari þýðingum. Þýðendur séu oft feimnir í upphafi, hræddir um að hann haldi að þeir séu ekki nógu góðir í íslensku þegar þeir spryja um eitthvað sem virkar einfalt, en þurfi oft bara að fá staðfestingu á því að eitthvað sé rétt skilið eða á því að grunur þeirra um rangan skilning sé réttur. Samstarf höfundar og þýðanda skili ekki aðeins réttari þýðingum heldur skipti það þýðandann máli í sköpun sinni:

Þýðandinn þarf að endurskapa hluti og sérstaklega hjá höfundum sem eru að vinna með tungumálið og jafnvel að skrifa, búa til sín eigin orð og fleira, þá þarf þýðandinn að gera það sama á sínu tungumáli. Og þarf að geta borið það undir einhvern og þá held ég að í sjálfu sér geti hann ekki borið það undir betri manneskjum.

en höfundinn sem hefur sjálfur þurft að búa þessa hluti til. Þannig að þetta er bara skemmtilegt ... og þarna hefur þýðandinn einhvern svona leikfélaga og ráðgjafa í því. Þannig að mér finnst það bara gaman. Og mér finnst alveg með ólíkindum oft hvaða lausnir þýðendurnir geta komið með, svona þegar maður hefur verið að búa til einhverja hluti og mér finnst það alveg merkilegt oft hvað þau geta verið sniðug, eins og til dæmis þegar maður er að snúa út úr íslenskum orðtökum eða tekur orðtak í sundur og býr til eitthvað úr því og þau þurfa að finna orðtak í sínu tungumáli sem er hliðstætt.

Victoria er þýðandi Sjóns á ensku. Hún á alltaf í „mjög þægileg[u] samstarff[i]“ við höfunda. Hún hefur það fyrir venju að hraðþýða fyrst, safna saman spurningum fyrir höfundinn og hafa svo samband við hann þegar hún er komin langt á veg með þýðinguna. Það fari þó svolítið eftir því hvernig höfundarnir vilja hafa þetta. Þegar hún var að byrja að þýða glæpasögur Arnaldar hafi þau farið saman í gegnum handritið og hann komið með uppástungur en núna treysti hann henni og þurfi ekki að lesa þýðinguna yfir lengur. Það sama hafi verið uppi á teningnum með Sjón, þau hafi unnið náið saman í byrjun en nú treysti hann henni. Victoria er opin fyrir uppástungum höfunda, hún segir Íslendinga oft svo góða í ensku og koma með áhugaverðar athugasemdir. Silvia sækir það alltaf að vera í sambandi við höfunda en segir þá líka bjóða fram aðstoð sína. Það heyrir til undantekninga ef höfundur vill ekki vera í sambandi og Silvia segir þá höfunda sem hún þýðir hafa verið mjög hjálpsama. Hún þurfi að vera í mismiklu sambandi við þá því verkin séu misflókin: „Hallgrímur veit nákvæmlega hversu erfiðar bækur hans eru svo að hann skrifar niður lista sem hann dreifir milli þýðenda.“ Silvia er ein af föstum þýðendum Hallgríms. Hann segir muna miklu um að vera með fasta þýðendur, bæði hafi þeir ítok inn í forlögin sem treysta því að þeir skili góðu starfi og þekkja hann sem rithöfund og hans stíl „þannig að þetta er svona framlenging á rithöfundinum. Ofsalega dýrmætt, þetta fólk skiptir mig miklu máli.“ Hann á í persónulegum samskiptum við þýðendur sína í Danmörku (Kim Lembek), Noregi (Tone Myklebost), Þýskalandi (Karl-Ludwig Wetzig) og Ítalíu (Silvia), sem hann hittir bæði hér á Íslandi, hefur farið með í upplestrarferðir og heimsótt: „Þeir eru vinir. Og þetta er mitt fólk.“ Hann veltir því fyrir sér hvort hann ætti auðveldara aðgengi að enska markaðinum ef hann væri með fastan þýðanda á ensku. Hann fær reglulega sendan spurningalista frá þýðendum og gefur sér tíma til að svara þeim því hann er sannfærður um að þetta góða samband skili sér í betri þýðingum. Eftir að farið var að þýða verk hans á önnur tungumál hafi hann haft þýðandann í huga við skriftirnar en í síðustu bók, *Konan við 1000°*, hafi hann leyft sér allt og skrifað mjög skrýtin orð. Nú er verið að þýða þá bók og hann er „endalaust að svara meilum, það er svo mikil vinna ... það er eins og að svara fyrir fyllerí sem maður fór á í fyrra, eitthvað sem maður sagði þá sem maður man ekkert, stundum man maður ekki og stundum nennir maður ekki

að vera að útskýra það.“ Hallgrímur telur það ekki eftir sér að svara þýðendum sínum en þrátt fyrir það finnur hann til samviskubits gagnvart þeim: „Þetta er eitthvað svona skrýtið samband af því að þeir eru í rauninni að gera manni rosalegan greiða finnst mér, að þýða mann, og maður gerir ekkert annað en að gera þeim erfitt fyrir með því að skrifa einhverjar rosaerfiðar setningar, þannig að maður er svona ah.“

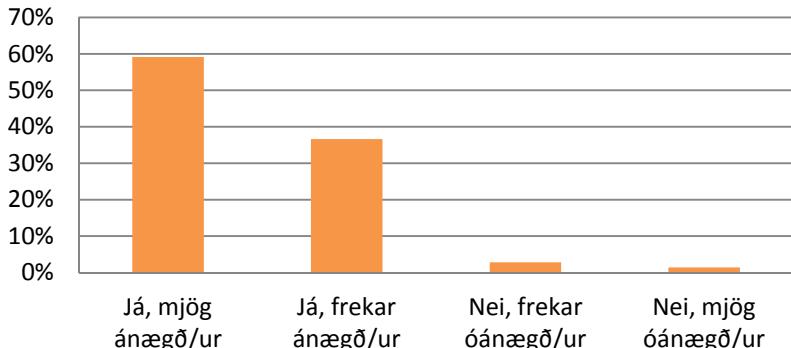
3.5 Einmana einyrkjjar

Þrátt fyrir gott samband þýðenda við íslenska höfunda kvarta margir yfir því hversu einmanalegt starfið sé. Þýðandinn vinni mikið einn, sérstaklega úr svona „skrýtnu máli“ og á því fá starfssystkin í eigin landi (Tapio Koivukari). Tækifæri til að hitta aðra í sömu sporum eru af skornum skammti. Stofnun Sigurðar Nordal stóð fyrir þýðendaþingi í samstarfi við Bókmennentakynningasjóð haustið 1991 (Morgunblaðið 1991) og haustið 1998 (Morgunblaðið 1998), Bókmennentahátíð í Reykjavík stóð fyrir ráðstefnu fyrir þýðendur haustið 2007 (“Bókmennentahátíð” 2007)³⁹ í samstarfi við Stofnun Vigdísar Finnbogadóttur þar sem Victoria, Silvia, Kristof og Tapio voru með erindi ásamt fleiri þýðendum, og Sögueyjan bauð þýðendum á málþing vorið 2009 (Sögueyjan Ísland 2009) í samstarfi við Stofnun Vigdísar Finnbogadóttur, Bókmennetasjóð, Rithöfundasambandið, Félag íslenskra bókaútgefenda, Háskólastetur H. Í. á Höfn og Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. Viðmælendur höfðu því allir reynslu af því að sækja þýðendaþing eða ráðstefnur, annað hvort fyrir þá sem þýða úr íslensku eða fyrir þýðendur úr Norðurlandamálum, og lýstu allir yfir ánægju sinni með að hitta aðra þýðendur og bera saman bækur sínar. Tapio hitti þýðendur Gyrðis Elíassonar á málþingi norrænu ráðherranefndarinnar eftir að Gyrðir hafði hlutið bókmennaverðlaun ráðsins og fannst það „mjög hressandi og ánæggjulegt“. Hann myndi líka vilja að stofnuð yrði þýðendamiðstöð sem héldi skrá yfir þýðendur „til að geta hugsanlega einhvern tímann fengið verkefni“. Victoria sótti norræna bókmenntaráðstefnu í Norwich 2008, og sagði alla hafa verið svo glaða að hittast og kynnast. Sú ráðstefna var aftur haldin í byrjun apríl á þessu ári og var Yrsa Sigurðardóttir meðal gesta en *Brakið* kom nýlega út í enskri þýðingu Victoriu. Silvia myndi vilja taka þátt í þýðingasmíðju á tveggja til þriggja ára fresti. Hún heldur sjálf utan um sína endurmenntun með því að dvelja á Íslandi á hverju ári og sækja einkatíma í íslensku því hún þarf stundum að túlka íslenska höfunda á hátíðum á ítalíu. Ef hún gerði það ekki fengi hún enga þjálfun í að tala íslensku.

³⁹ Í ljósi umræðu um ósýnileika þýðenda er athyglisvert að á lista Bókmennentahátíðar í Reykjavík yfir gesti fyrri hátíða (Gestir fyrri hátíða“ 2013) er ekki getið þeirra þýðenda sem boðið var á ráðstefnuna og voru þar með erindi.

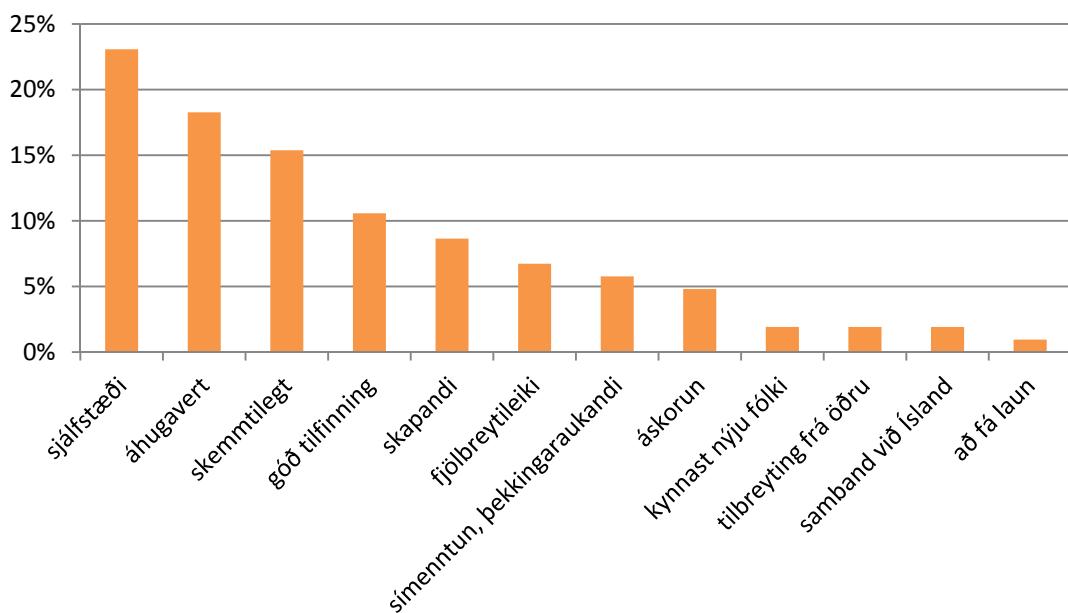
3.6 Kostir þýðingarstarfsins

Þrátt fyrir alla ókostina eru langflestir þátttakenda í könnuninni mjög eða frekar ánægðir í starfi, eða 96% aðspurðra.



MYND 21. STARFSÁNÆGJA

Flestir nefna sjálfstæði, sveigjanlegan vinnutíma og frelsi sem kosti starfsins, það að geta unnið hvar sem er.



MYND 22. KOSTIR ÞÝÐINGARSTARFSINS

Þegar rýnt er í svör þátttakenda kemur í ljós að fyrir flesta er það einskonar hugsjón að þýða, áhugi á íslenskum bókmenntum og miðlun þeirra til landa sinna, þótt fæstir myndu slá hendinni á móti kjarabótum. Margir tala um að starfið sé áhugavert, skapandi, fjölbreytileigt og skemmtilegt; einn segist hreinlega „elska ad gera thad :)“ og annar segir það halda sér gangandi. Það sé einnig krefjandi, lærðómsríkt og þekkingaraukandi, eða „hugvitsleg ögrun“. Nokkrir nefna það að viðhalda tengslum við Ísland, menninguna og fólkioð þar, sem kost

starfsins, auk þess að kynnast nýju fólki. Þýðingarstarfið virðist veita þýðendum mikla ánægju og gleði. Þeir njóta þess að „gera eitthvað vel“ og líður vel með að „vera hluti af bókmennata- og menningarskiptum“, „starfa á uppáhaldssviði mínu og með eitthvað sem ég hef mikinn áhuga á og er mikilvægur hluti í lífi mínu“. Þakklæti er þeim einnig ofarlega í huga: „soldið væmið, en er stoltur af því að geta gefið eitthvað til baka til Íslands (sem hefur gefið mér svo mikið).“ Fyrir aðra er það glíman við eigið tungumál sem veitir þeim fullnægju: „einfaldlega það að manni líður ofboðslega vel þegar manni tekst að koma erfiðri setningu yfir, og sömuleiðis allt í sambandi við það þegar höfundarnir leika sér að orðum.“ Það að fá að kafa ofan í tiltekið verk, kynnast því til hlítar og móta það á viðtökumálinu telja sumir þýðendur aðalkost starfsins: „at man ser teksten tage form, at man arbejder sig ind i en tekst og kommer til at holde af den.“ Annar þátttakandi segir það vera heiður að þýða: „to perceive the literature you are fond of from within; and you have the honour to create its analogue in your own language.“

4 Niðurstöður og lokaorð

Þýðingum á íslenskum skáldverkum hefur fjöldað um meira en helming á síðustu fimm árum, samkvæmt heimildum frá Bókmenntasjóði og Réttindstofu Forlagsins. Með markvissum aðgerðum ferðast íslenskar bókmenntir einnig víðar en áður, út fyrir Evrópu, alla leið til Kóreu, Aserbaídsjan, Egyptalands og Makedóníu. Heiðursþátttaka Íslands á Bókasýningunni í Frankfurt virðist hafa komið á hárréttum tíma, í kjölfarið á „nordic noir“ (The Economist 2010) bylgunni sem nú ríður yfir og öflugu kynningar- og sölustarfi bókaútgáfanna, einkum og sér í lagi Réttindastofu Forlagsins sem er sú eina sinnar tegundar á Íslandi. Sala á útgáfurétti er einnig orðin faglegri en áður og leggja útgefendur mikla áherslu á að selja traustum forlögum til að tryggja vandaða útgáfu og góða dreifingu.

Eitt af hlutverkum þýðinga á íslenskum skáldverkum er að gera grein fyrir menningu okkar, auka skilning á henni og taka þátt í menningarskiptum. Þýðingar á íslenskum bókmenntum gera höfundum þeirra kleift að „máta sig við heiminn, máta sig við bókmenntir úti í heimi og þar af leiðandi lesendur úti í heimi“ (Sjón). Fjölbreyttari lestri fylgir einnig ný sýn á verkin og þá menningu sem þau eru sprottin úr (Auður Jónsdóttir). Með þýðingum á önnur tungumál eiga íslensk bókmenntaverk möguleika á að leggja sitt til málanna í alþjóðlegri bókmennta- og samfélagsumræðu, auk þess sem þýðingar eru grundvallarforsenda samanburðarbókmenntafræði. Tungumál hafa misterka stöðu og endurspeglast valdahlutföllin meðal annars í því hversu mikið er þýtt og úr hvaða tungumálum; hlutfallslega er mest þýtt úr ensku en minnst á ensku (De Haan og Hofstede 2008, 19). Þýðingar á bókmenntum lítila málsamfélaga líkt og íslensku eru enn mikilvægari en þýðingar úr stærri tungumálum sem fólk talar og skilur um heim allan (Fock, De Haan, og Lhotová 2008, 70). Íslenskar bókmenntir eru sagðar „kjölfesta íslenskrar menningar“ (Sögueyjan Ísland 2012b) og er eitt af markmiðum menningarstefnu stjórvalda að styrkja útgáfu á íslenskum verkum erlendis til að setja „íslenska menningu í alþjóðlegt samhengi“ (Mennta- og menningarmálaráðuneytið 2012, 7). Styrkir Bókmenntasjóðs til útgáfu á íslenskum bókmenntum erlendis geta skipt sköpum, því útgáfu þýðinga á verkum lítt þekktra, erlendra höfunda er áhættusöm. Styrkir eru sérlega mikilvægir litlum forlögum í löndum þar sem efnahagurinn stendur völtum fótum (Porgerður Agla).

Til þess að komast í samræðu við umheiminn í gegnum bókmenntirnar þurfa margir að leggjast á eitt, útgefendur og umboðsaðilar, auk þess sem opinberir styrkir og verðlaun hafa mikil áhrif á dreifingarmöguleika bóka. Slík menningarskipti væru þó ómöguleg án þýðenda, sem gegna starfi sendiherra annarra menninga. Þótt allir séu sammála um að þýðendur séu

lykilfólk í ferðalögum bókmenntanna hafa aðgerðir til að fjölga þeim, efla þá og styrkja í takt við aukna sölu útgáfuréttar erlendis ekki verið eins markvissar og sölu- og kynningaraðgerðirnar. Haldin hafa verið fjögur þýðendaþing á Íslandi á síðustu tuttugu og þremur árum og útgáfufyrirtæki komið á sambandi þýðenda einstakra höfunda auk þess sem þýðendur geta sótt um dvalarstyrki frá Árnastofnun og Rithöfundasambandinu, en þar með er það eiginlega upptalið. Einu upplýsingarnar um þýðendur íslenskra bókmennta er að finna á lista yfir þýðendur á vef Árnastofnunar, Sögueyjunnar og Rithöfundasambandsins, en á honum eru nöfn og netföng rúmlega tvö hundruð þýðenda sem þýða úr tuttugu og fimm tungumálum. Listinn er langt frá því að vera tæmandi, á hann vantar þýðendur auk þess sem á honum eru of margir sem ekki hafa stundað þýðingarstörf áratugum saman.

Samhliða fjölgun þýðinga hefur lítil endurnýjun verið í stéttinni. Samkvæmt viðhorfskönnun minni eru flestir þýðendur íslenskra bókmennta á fimmtugs- eða sextugsaldri, og er það áhyggjuefni. Flestir sinna þýðingarstarfinu meðfram annarri vinnu og kvarta margir undan verkefnaskorti. Í sumum Evrópulöndum skortir tilfinnanlega fleiri þýðendur (Danmörku, Frakklandi, Hollandi, Þýskalandi og Noregi) á meðan enga þýðendur úr íslensku er að finna í fjarlægari löndum (Hólmfríður, Valgerður, Guðrún, Þorgerður Agla). Þar sem algjör vontun er á þýðendum úr íslensku eru þýðingarnar unnar úr verki annarra þýðenda en ekki sjálfa höfundarverkinu, sem hlýtur að vera ósættanlegt til lengdar.

Þýðendur eru ósáttir við launakjör sín og finnst þeir ekki njóta virðingar í starfi. Heltast margir úr lestinni af fjárhagslegum ástæðum. Þegar þýðendur í viðhorfskönnun voru spurðir um ókost starfsins voru léleg laun efst á blaði. Tekjur þýðenda endurspeglar á engan hátt menntun þeirra og sérþekkingu en þær eru mun lægri en tekjur verkafólks í framleiðslu- og þjónustustörfum og ná sjaldnast yfir 60% af PPS-kaupmáttarstuðli í Evrópu (Fock, De Haan, og Lhotová 2008, 70). Margir hafa áhyggjur af því að lág laun setji of mikið álag á þýðendur og dragi úr listrænu gildi þýðinga (De Haan og Hofstede 2008, 20; CEATL 2013a).

Skilningsleysi á starfi þýðenda er ein af ástæðum lágra launa, en margir halda að nóg sé að kunna tungumál til að geta snarað bókmenntatexta yfir á annað mál. Stundum þykir jafnvel ekki nauðsynlegt að geta þess hver þýtt hafi verkið, þótt þýðingin geti aldrei orðið annað en hans túlkun. Rannsókn míni leiðir einnig í ljós að oft er það þýðendunum að þakka að íslenskar bækur ferðast til annarra landa, en rúmlega helmingur þátttakenda í megindlegu rannsókninni sagðist ákveða sjálfur hvað hann þýðir.

Íslenskir rithöfundar virðast þó gera sér grein fyrir því mikilvæga starfi sem þýðendur inna af hendi og leggja sig í líma við að vera þeim innan handar. Þeir rithöfundar sem tóku

þátt í eigindlegu rannsókninni þekkja það allir að vera í sambandi við þýðendur sína og með sumum hefur þróast vinátta. Þýðendur í sömu rannsókn leggja áherslu á að vera í beinu sambandi við þá höfunda sem þeir þýða og segja það skila dýpri skilningi á textanum og þar með nákvæmari þýðingum. Svör þátttakenda í viðhorfskönnuninni styðja það; 84% segjast vera alltaf eða stundum í sambandi við höfunda þeirra verka sem þau þýða og af þeim telja 79% það skipta mjög miklu eða miklu máli.

Með því að halda betur utan um þá þýðendur sem þegar eru starfandi, gefa þeim kost á endurmenntun og tækifæri til að þroskast í starfi, væri stuðlað að auknu starfsöryggi og auknum gæðum þýðinganna. Margt er hægt að gera til þess að bæta hag þýðenda og starfsaðstæður þeirra, eins og sést þegar rýnt er í svör viðmælenda í viðtolum, þátttakenda í viðhorfskönnun og stefnu bókmenntasjóða á meginlandinu. Eitt af því er að tengja þýðendur íslenskra bókmennta með því að standa reglulega fyrir þýðendaþingum en allir þýðendur í eigindlegri könnun höfðu góða reynslu af slíkum viðburðum og kölluðu eftir frekara sambandi við þýðendur í sömu stöðu. Þýðendur úr íslensku eru fáir og því dýrmætt að hafa möguleika á því að tengjast þýðendum í öðrum löndum, bera saman bækur sínar og bæta við sig þekkingu, auk þess sem slík málþing geti aukið skilning á starfi þýðenda. Víða um Evrópu eru starfrækt sérstök þýðendahús (RECIT) þar sem margir þýðendur geta dvalið samtímis, unnið, endurnýjað kynni sín af íslensku samfélagi, aflað sér gagna, jafnvel komist í samband við höfunda sem þeir þýða og tekið þátt í skipulögðum viðburðum á vegum húsanna. Á heimasíðu Hollensa bómenntasjóðsins er að finna nöfn þeirra þýðenda sem hafa dvalið, dvelja nú eða munu á næstunni dvelja í þýðendahúsinu í Amsterdam og upplýsingar um hvaða verkum þeir hafi verið að vinna. Með slíkum sýnileika er stuðlað að aukinni virðingu fyrir starfi þýðenda (Nederlands letterenfonds 2013b). Slík hús eru yfirleitt rekin með styrk frá Evrópusambandinu og eru talin „tiltölulega látlaus en afar áhrifarík leið til að þjóna þessum tilgangi.“⁴⁰

Þær kynningarmiðstöðvar bókmennta í Evrópu sem lengst hafa verið starfandi hafa markvisst unnið að því að styrkja þýðendur með ýmsum hætti, í samstarfi við aðrar stofnanir og háskóla. Auk málþinga í Finnlandi hefur finnska miðstöðin til að mynda einnig veitt þýðendum á ákveðnu málsvæði styrki til að hittast. Tenging bókmenntasjóða við fræðasamfélög sinna landa og erlendis er annar mikilvægur þáttur í að gera þýðendur sýnilega og auka á virðingu þeirra, veita þeim tækifæri til endurmenntunar, styrkja stöðu

⁴⁰ „relatively modest but highly effective way of achieving this is the translation centre system“ (De Haan and Hofstede 2008, 22). Þýð. höf.

höfunda og útbreiðslu verka þeirra. Líkt og Simona Škrabec bendir á ræðst það af tengingu útgáfunnar inn í fræðasamfélagið hvort erlendar bókmenntir skrifist inn í bókmenntasögu annarra landa og komist með því inn í alþjóðlega bókmenntaumræðu. Því sé nauðsynlegt að skipuleggja ráðstefnur og upplestra í samvinnu við fræðasamfélagið, ekki síst í þeim löndum sem þýðingarnar koma út (Škrabec 2007, 123). Sjón tekur undir með Škrabec og vill jafnframt sjá tengingu við fulltrúa erlendra menningarblaða, því þau stjórni einnig hinni alþjóðlegu bókmenntaumræðu.

Annar mikilvægur þáttur er að efla kennslu og þjálfun til þess að fjölgja þýðendum og styrkja þá sem fyrir eru starfandi. Íslenskir sendikennrar eru nú starfandi í fimmtán borgum á Norðurlöndunum, í Englandi, Þýskalandi, Frakklandi, Austurríki og Kanada, en sendikennrar annarra norrænna mála eru mun fleiri og starfa mun víðar, enda hafa Norðurlöndin lagt meiri áherslu og fjármagn í þennan málaflokk (Úlfar). Eins og kom fram í viðhorfskönnun minni læra langflestir þýðendur íslenskra bókmennta íslensku í skóla eða háskóla, sem styður við ummæli margra viðmælenda minna um að nýja þýðendur sé helst að finna í íslenskudeildum háskólanna, hérlendis sem erlendis (Úlfar, Hólmfríður, Valgerður, Þorgerður Agla). Leggja mætti sérstaklega áherslu á að koma á íslenskukennslu í löndum þar sem enga þýðendur úr íslensku er að finna, og/eða veita erlendum nemendum tækifæri til að koma til Íslands og læra íslensku við Háskóla Íslands. Eitt af því sem Finnar hafa gert til að styrkja upprennandi þýðendur er að bjóða framúrskarandi nemendum í finnsku við erlenda háskóla lærlingsstöður við Miðstöð finnskra bókmennta sem gefur þeim tækifæri til að kynnast finnsku samfélagi og menningu og dýpka skilning sinn á málinu, sem leggur vonandi grunn að góðum þýðendum.

Þriðji þátturinn snýr að því að styðja þýðendur og auka sýnileika þeirra með ýmsum aðferðum til þess að auka virðingu fyrir þýðingarstarfinu. Listi Árnastofnunar yfir þýðendur úr íslensku þarfnað uppfærslu og ákjósanlegast væri að auk nafns og netfangs þýðenda væru á honum upplýsingar um verk og sérþekkingu þýðenda, líkt og er að finna á heimasíðu Hollensa bókmenntasjóðsins. Hollendingar leggja mikla áherslu á gæði þýðinga og á ítarlegum lista yfir þýðendur úr hollensku er aðeins að finna þýðendur sem þeir ábyrgjast, úr fjörtíu tungumálum(Nederlands letterenfonds 2013c). Gerðar eru kröfur um prufuþýðingu noti erlendir umsækendur um þýðingarstyrki aðra þýðendur en þá sem eru á listanum. Líkt og kom fram í inngangi ritgerðarinnar skortir upplýsingar um þýðingar á íslenskum bókmenntum en hvergi er að finna heildaryfirlit yfir þýðingarnar á við gagnabanka Hollendinga sem í eru yfir 17 þúsund titlar. Sýnileiki íslenskra bókmennta í þýðingu er auk

þess lítill; allt of fáir íslenskir rithöfundar eru með heimasíður og á þær sem fyrirfinnast skortir oft upplýsingar um þýðingar á verkum þeirra og að minnst sé á þýðendur þeirra. CEATL, Stjórn samtaka bókmenntaþýðenda í Evrópu, hvetur útgefendur til þess að birta nafn þýðanda á bókarkápu, enda sé þýðingin túlkun þeirra á frumtextanum, og sýnir fram á það með dæmum að slíkt þurfi ekki að koma niður á fagurfræðilegu últiti kápanna (CEATL 2013b). Verðlaun geta haft hvetjandi áhrif, ýtt undir metnað og stuðlað að sýnileika þýðenda. Hér á landi veitir Bandalag þýðenda og túlka íslenskum þýðendum verðlaun fyrir framúrskarandi þýðingar og mætti hugsa sér svipuð verðlaun til handa erlendum þýðendum, líkt og Norðmenn hafa gert síðustu sex ár, til þess að auka sýnileika þeirra og þýðinganna.

Viðmælendur í rannsókn minni voru sammála um að það þyrfti að gera það „meira freistandi“ að þýða íslenskar bókmenntir (Auður). Markvissar aðgerðir til að tengja, efla og styðja þýðendur ættu einnig að skila sér í fleiri afburðaþýðingum, fjölgun þýðinga úr frummálinu og aukinni þátttöku íslenskra bókmennta í alþjóðlegri bókmenntaumræðu. Án góðra þýðenda verður reisa íslenskra bókmennta aldrei eins gjöful og þær eiga skilið.

Heimildir

- A. C. 2012. „Books in Translation: Stories from Elsewhere.“ *The Economist*, 7. febrúar.
<http://economist.com/blogs/prospero/2012/07/books-translation>.
- Allen, Esther, ritstj. 2007. *To Be Translated or Not to Be*. Barcelona: Institut Ramon Llull.
- Allen, Kristen. 2013. „The Worst of Times of Literary Translators in Germany.“ *The Local*, 3. október. <http://thelocal.de/national/20100310-25785.html>.
- Alþingi. 2012. „Lög um breytingu á lögum um Bókmenntasjóð og fleira, nr.91/2007 (Miðstöð íslenskra bókmennta).“ 28. desember. <http://althingi.is/altext/stjt/2012.137.html>.
- Anna Þorbjörg Þorgrímsdóttir. 2008. „Menningararfur með strípur. Varðveisla eða miðlun.“ *Ritið* 8 (1): 7–32.
- Auster, Paul. 2007. „Foreword.“ Í *To Be Translated or Not to Be*, 9. Barcelona: Institut Ramon Llull og PEN International.
- Árnastofnun. 2013. „Háskólakennrar í íslensku erlendis.“ Skoðað 16. mars.
http://www.arnastofnun.is/page/haskolakennrar_i_islensku_erlendis.
- Ástráður Eysteinsson. 1996. *Tvímæli: Þýðingar og bókmenntir*. Reykjavík: Háskólaútgáfan.
- . 2004. „Jaðarheimsbókmenntir.“ *Jón á Bægisá - Tímarit um þýðingar*, 13-27.
- Ástráður Eysteinsson og Eysteinn Þorvaldsson. 1983. „Þýðingin: Eftirmáli Réttarhaldanna eftir Franz Kafka.“ Í *Réttarhöldin*, 289–293. Reykjavík: Menningarsjóður.
- Barkman, Clas. 2013. „Störst Nobeleffekt För Okända.“ *Dn.se*, 9. október.
<http://dn.se/dnbok/dnbok-hem/storst-nobeleffekt-for-okanda>.
- Bassnett, Susan, og Peter Bush. 2006. *The Translator as Writer*. London og New York: Continuum.
- Bauer, Martin W., og George Gaskell. 2006. *Qualitative Researching with Text, Image and Sound*. London: Sage Publications.
- Borges, Jorge Luis. 2000. *This Craft of Verse*. Cambridge: Harvard Press.
- Bjartur. 2007. „Bókmenntahátíð.“ 2007. Skoðað 1. apríl.
<http://www.bjartur.is/?i=2&f=2&o=1402>.
- Bókmenntahátíð í Reykjavík. 2013. „Gestir fyrri hátíða.“ Skoðað 1. apríl.
<http://bokmenntahatid.wordpress.com/about/eldra/>.
- Bókmenntasjóður. 2012. „Styrkumsóknir og úthlutanir.“ Skoðað 20. nóvember.
<http://bok.is/islandska/styrkumsoknir/uthlutanir>.
- Buffagni, Claudia, Beatrice Garzelli, og Serenella Zanotti, ritstj. 2011. *The Translator as Author*. Berlin: LIT Verlag.
- Bush, Peter. 2006. „The Writer of Translations.“ Í *The Translator as Writer*, ritstj. Susan Bassnett og Peter Bush, 23–32. London og New York: Continuum.

- CEATL. 2013a. „Working Conditions.“ Skoðað 15. mars. <http://ceatl.eu/current-situation/working-conditions>.
- . 2013b. „Book Covers.“ Skoðað 15. mars. <http://www.ceatl.eu/actions/book-cover-collection>.
- Dagný Björk Þórgnýsdóttir. 2011. „Orðræða í þýðingum á Íslandi í dag: Rannsókn meðal þýðenda, ítarviðtöl og spurningakönnun um viðhorf þýðenda til starfs síns.“ MA ritgerð, Reykjavík: Háskóli Íslands.
- Derrida, Jacques. 1998. *Monolingualism of the Other; or, The Prosthetic of Origin*. Þýð. Patrick Menash. Kalifornía: Stanford University Press.
- Flemish Literature Fund. 2013. Skoðað 18. janúar. <http://buitenland.vfl.be>.
- Fock, Holger, Martin de Haan, og Alena Lhotová. 2008. *Comparative Income of Literary Translators in Europe*. Brussel: CEATL (Conseil Européen des Associations de Traducteurs Littéraires. <http://www.ceatl.eu/docs/surveyuk.pdf>.
- Frankfurter Buchmesse. 2012. „General Information on the Frankfurt Book Fair.“ Skoðað 15. desember. http://www.buchmesse.de/en/fbf/general_information/.
- Friðrika Benónýsdóttir. 2012. „List þýðandans að vera ósýnilegur.“ *Fréttablaðið*, 13. nóvember.
- . 2013. „Guð býr í gaddavínum, amma.“ *Fréttablaðið*, 14. janúar.
- Gauti Kristmannsson. 1995. „Teoría, tryggð og túlkun.“ *Jón á Bægisá - Tímarit um þýðingar*: 5-23.
- Gouadec, Daniel. 2007. *Translation as a Profession*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Gruša, Jiri. 2007. „Translation and Linguistic Rights.“ In *To Be Translated or Not to Be*, ritstj. Esther Allen. Barcelona: Institut Ramon Llull og PEN International.
- Guðbergur Bergsson. 1983. „Um þýðingar.“ *Tímarit Máls og menningar* 44: 492-502.
- Gunder, Anna. 2013. „Nobeleffekten - The Nobel Effect.“ *Department of Literature, Uppsala Universitet*. Skoðað 25. febrúar. http://littvet.uu.se/forskning/avdelningen_for_litteratursociologi/forskningsprojekt/nobelpriset/nobeleffekten/.
- Gunnþóra Gunnarsdóttir. 2013. „Fór í lyftu með vampíru.“ *Fréttablaðið*.
- De Haan, Martin, og Rokus Hofstede. 2008. **Great Translation by the Way: A Pamphlet for Preserving a Flourishing Translation Culture*. Þýð. Jane Hedley-Prôle og S. J. Leinbach. Amsterdam: Dutch Language Union.

- Hagstofan. 2012. „Útgefnar bækur eftir efni 1999-2010.“ Skoðað 6. nóvember.
<http://hagstofan.is/?PageID=2605&src=/temp/Dialog/varval.asp?ma=MEN02102%26ti=%DAtgefnar+b%E6kur+eftir+efni+1999%2D2010++++%26path=../Database/menning/baekur/%26lang=3%26units=Fj%F6ldi/hlutfall,%20%>.
- Hanna Steinunn Þorleifsdóttir. 2012. „Littérature islandaise en traduction française.“ *ERLIS*. Skoðað 15. desember.
<http://unicaen.fr/recherche/mrsh/erlis/traductionsISLANDAIS>.
- Helga Jónsdóttir og Rakel Björnsdóttir. 2008. „Ísland sem heiðursgestur á bókamessunni í Frankfurt árið 2011: Reynsla fyrri heiðursgesta og leiðir til árangurs“. BA ritgerð, Reykjavík: Háskólinn í Reykjavík.
- Holownia, Olga, og Pólsk-íslenska vináttufélagið. „Przeklady Literatury Islandzkiej.“
<http://sagenhaftes-island.is/media/pdf/polskarthydingar.pdf>.
- Hoyle, Rick H., Monica J. Harris, og Charles M. Judd. 2002. *Research Methods in Social Relations*. 7. útgáfa. Belmont: Wadsworth Publishing.
- Hólmfríður Matthíasdóttir og Valgerður Benediktsdóttir. 2013. *Rights Sold 2011* (óútgefið). Reykjavík: Réttindastofa Forlagsins.
- Ingibjörg Haraldsdóttir. 2001. „Ávarp á degi íslenskrar tungu.“ *Jón á Bægisá – Tímarit um þýðingar* 6: 6-7.
- „Jón á Bægisá – Tímarit um þýðingar.“ 2013. Skoðað 5. janúar.
<http://ormstunga.is/islenska/jab-i/umjab.htm>.
- Kellaway, Kate. 2005. „Eastern Promise.“ *The Observer* 30. janúar.
<http://www.guardian.co.uk/books/2005/jan/30/fiction.features1>.
- Knüppel, Christine. 2012. „Isländische Literatur in Deutscher Übersetzung 1860-2000.“ Skoðað 15. desember. http://sagenhaftes-island.is/media/pdf/Islandische_Literatur.pdf.
- Levine, Suzanne Jill. 1991. *The Subversive Scribe: Translating Latin American Fiction*. Saint Paul: Graywolf Press.
- Magnusson, Kristof. 2012. *Það var ekki ég*. Þýð. Bjarni Jónsson. Reykjavík: Mál og menning.
- Marmugi, Ricardo. 2012. „L’Islanda in Italia (letteratura in Traduzione).“ Skoðað 15. desember. <http://electrocity.it/islanda.htm>.
- Mennta- og menningarmálaráðuneytið. 2012. *Menningarstefna (Drög)*. Reykjavík: Mennta- og menningarmálaráðuneytið.
- Morgunblaðið. 1991. „Mikilvægustu menningarfulltrúar okkar erlendis.“ *Morgunblaðið*, 18. september.
- . 1998. „Íslenskar bókmenntir erlendis.“ *Morgunblaðið*, 9. september.
- Nederlands letterenfonds. 2013a. Skoðað 18. janúar. <http://letterenfonds.nl>.

- . 2013b. „Vertalershuis.“ Skoðað 13. mars. <http://www.vertalershuis.nl/about/>.
- . 2013c. “Translations Database.” Skoðað 13. mars. <http://www.letterenfonds.nl/en/translations-database>.
- Nielsen Gremaud, Ann-Sofie. 2012. „Ísland sem rými annarleikans. Myndir frá bókasýningunni í Frankfurt árið 2011 í ljósi kenninga um dul-lendur og heterótópíur.“ Þýð. Salvör Aradóttir. *Ritið* 12 (1): 7-29.
- NORLA. 2013. Skoðað 18. janúar. <http://norla.no>.
- Ober, Kenneth H., og P. M. Mitchell. 1990. „Bibliography of Modern Icelandic Literature in Translation. Supplement 1971-1980.“ *Islandica* 47. Ithaca: Cornell University Press.
- Ortega y Gasset, José. 1947. „La miseria y el esplendor de la traducción.“ Í *Teorías de la traducción: Antología de textos*, ritstj. Dámaso López García, 428–446. Cuenca: Universidad de Castilla – La Mancha.
- Paz, Octavio. 1992. „Translation: Literature and letters.“ Í *Theories of Translation: An Anthology of Essays from Dryden to Derrida*, þýð. Irene del Corral, 152–162. Chigago: University of Chicago Press.
- RECIT. „Centres RECIT.“ Skoðað 25. febrúar. <http://www.re-cit.eu/>.
- Reiss, Katharina. 1971. „Type, Kind and Individuality of Text: Decision Making in Translation.“ Í *The Translation Studies Reader*, ritstj. Lawrence Venuti, þýð. Susan Kitron, 168–179. New York: Routledge.
- Schiff, Stacy. 2000. *Véra (Mrs. Vladimir Nabokov)*. New York: Modern Library.
- Singer, Isaac Bashevis. 1971. „On translating my books.“ Í *The World of Translation*, PEN American Center, 109–144. New York: PEN American Center.
- Škrabec, Simona. 2007. „Conclusions.“ Í *To Be Translated or Not to Be*, ritstj. Esther Allen, 117–127. Barcelona.
- Stofnun Sigurðar Nordals. 2013. „Árnastofnun.“ Skoðað 15. mars. http://arnastofnun.is/page/saga_stofnunarinnar_ssn.
- Sumarliði R. Ísleifsson, ritstj. 2011. *Iceland and Images of the North*. Reykjavík: Reykjavíkurakademían.
- Sögueyjan Ísland. 2009. *Skýrsla frá alþjóðlegu þýðendabíngi sem haldið var í Reykjavík og á Hala í Suðursveit dagana 23.-26. apríl 2009*.
- . 2012a. „Neurscheinungen Isländischer Bücher in Deutscher Übersetzung Und Bücher Zum Thema Island.“ Skoðað 15. desember. <http://sagenhaftes-island.is/media/pdf/Erscheinungsliste-9.6.2011.pdf>.
- . 2012b. *Ísland í Frankfurt 2011*. Skoðað 3. desember. <http://sagenhaftes-island.is/island-i-frankfurt>.

- . 2012c. *Sýningarhöllin*. Skoðað 3. desember. <http://www.islit.is/island-i-frankfurt/syningarhollin>.
- . 2012d. *Markmið*. Skoðað 3. desember. <http://islit.is/island-i-frankfurt/markmid>.
- . 2013e. *Frankfurt 2011 í Tölum*. Skoðað 5. febrúar. <http://sagenhaftes-island.is/frettir/nr/3474>.
- Tanqueiro, Helena. 2000. „Self-Translation as an Extreme Case of the Author-Translator-Dialectic.“ Í *Investigating Translation: Selected Papers from the 4th International Congress on Translation, Barcelona 1998*, ritstj. Allison Beeby, Doris Ensinger, og Marisa Presas, þýð. Jacqueline Minett, 55–63. Amsterdam: John Benjamins B.B.
- Tel Aviv University. 2013. „Translators and (Their) Authors.“ Skoðað 3. apríl. humanities.tau.ac.il/telavivtrans.
- The Economist. 2010. „Inspector Norse.“ *The Economist*, 11. mars. <http://www.economist.com/node/15660846>.
- Vanderschelden, Isabelle. 1998. „Authority in Literary Translation: Collaborating with the Author.“ *Translation Review* 56: 22–31.
- Venuti, Lawrence. 2013. *Translation Changes Everything: Theory and Practice*. London og New York: Routledge.
- . „1940s-1959s.“ Í *The Translation Studies Reader*, 111–114. New York: Routledge.
- Wechsler, Robert. 1998. *Performing Without a Stage: The Art of Literary Translation*. North Haven: Catbird Press.
- Zanotti, Serenella. 2011. „The Translator and the Author: Two of a Kind?“ Í *The Translator As Author: Perspectives on Literary Translation*, ritstj. Claudia Buffagni, Beatrice Garzelli, og Serenella Zanotti, 79–90. Berlín: LIT Verlag.
- Þorgeir Þorgeirson. 1993. *Tvíræður*. Reykjavík: Leshús.
- Þórarinn Þórarinsson. 2012. „Fékk 1000 krónur útborgaðar um mánaðarmótin.“ *Fréttatíminn*.
- Þórdís Bachman. 2011. „Ímynd Íslands og ímyndun. Markaðssetning menningararfins“. BA ritgerð, Reykjavík: Háskóli Íslands.
- þróstur Helgason. 2004. „Að þýða er að þjóðgera.“ *Lesbók Morgunblaðsins*, 25. september.

I. Viðauki

A. Viðmælendur í eigindlegri rannsókn og aðrar munnlegar heimildir

TAFLA 4. VIÐMÆLENDUR Í EIGINDLEGRI RANNSÓKN

Nafn	Starf
Auður Jónsdóttir	Rithöfundur
Guðrún Vilmundardóttir	Útgáfustjóri Bjarts
Halldór Guðmundsson	Fyrrum verkefnastjóri Sögueyjunnar
Hallgrímur Helgason	Rithöfundur
Hólmfríður Matthíásdóttir	Forstöðumaður Réttindastofu Forlagsins
Kristof Magnusson	Pýskur þýðandi
Silvia Cosimini	Ítalskur þýðandi
Sjón (Sigurjón Birgir Sigurðsson)	Rithöfundur
Tapio Koivukari	Finnskur þýðandi
Valgerður Benediktsdóttir	Fulltrúi Réttindastofu Forlagsins
Victoria Cribb	Enskur þýðandi
Yrsa Sigurðardóttir	Rithöfundur

TAFLA 5. AÐRAR MUNNLEGAR HEIMILDIR

Nafn	Starf	Tegund viðtals
Gerður Kristný	Skáld	Tölvupóstur 23.3.2013
Úlfar Bragason	Rannsóknarprófessor hjá Árnastofnun	Símtal 19.3.2013

B. Spurningalistar fyrir viðtöl

Útgefendur

1. Getur þú/þið lýst fyrir mér þróuninni á sölu þýðingarréttar á íslenskum skáldverkum á síðustu árum? Áhugi, hvaða lönd, hollusta við höfund, fjöldi (helst tölur)
2. Hefur áhuginn aukist, og ef svo er, þá hvers vegna telur þú/þið það vera?
3. Hvernig eru íslensk skáldverk kynnt fyrir erlendum forlögum?
4. Hvaða þýðingu hefur það fyrir íslenskan höfund að vera gefinn út erlendis?
5. Hvers konar bækur fá slíka kynningu?
6. Eru einhverjar sem fá hana ekki, og þá hvers vegna?
7. Hvers konar bækur er auðveldast að selja?
8. Hvers konar bækur er erfiðast að selja?
9. Bendir þú/þið á þýðendur fyrir verkin?
10. Hversu mikilvægt finnst þér/ykkur að koma þýðendum í samband við höfundinn sem þeir eru að þýða?
11. Hversu miklu máli skiptir þýðandinn fyrir verkið?
12. Er nóg framboð af þýðendum úr íslensku? Verður þú vör/þið varar við endurnýjun?
13. Nú var Ísland heiðursgestur á Bókasýningunni í Frankfurt 2011. Hver telur þú hafa verið áhrifin af því?
14. Samþykkt hafa verið lög um kynningarmiðstöð íslenskra bókmennta. Hvert telur þú/þið mikilvægi slíkrar miðstöðvar vera?

Framkvæmdastjóri Bókmenntasjóðs

1. Styrkir Bókmenntasjóður aðeins þýðingar úr frummálinu?
2. Er mörgum umsóknum um þýðingarstyrki hafnað? Og þá hvers vegna?
3. Þróunin á síðustu árum (helst tölur).
4. Þróun á fjárveitingum frá ríkinu.
5. Skiptir þýðandinn máli þegar fjallað er um styrkumsókn?

Þýðendur

1. Hvað varð til þess að þú lærðir íslensku? Hvenær, búseta á Íslandi, búseta í dag. Tengsl við Ísland.
2. Hvað varð til þess að þú fórst að þýða úr íslensku? Hvenær, hvaða bækur, hver ákveður?
3. Hefur þú aðra menntun? Starf? Þýðir þú úr öðrum málum? Hvað fer mikill hluti af þínum vinnutíma í þýðingar úr íslensku?
4. Hvernig sérð þú hlutverk bókmenntaþýðandans?
5. Nú var Ísland heiðursgestur á bókamessunni í Frankfurt, breytti það einhverju fyrir þig?
6. Telur þú áhuga á íslenskum bókmenntum hafa aukist eða dalað? Næg verkefni?
7. Samstarf við höfundinn – þekkirðu það að vera í sambandi við höfundinn? Finnst þér það skipta miklu eða litlu máli? Sækistu eftir því? Annar kontaktaðili?

Rithöfundar

1. Hvaða máli skiptir það höfund að fá verk sín útgefin í öðrum löndum?
2. Á hvaða tungumál hafa verk þín verið þýdd?
3. Ertu með fasta þýðendur?
4. Hverju máli skiptir þýðandinn fyrir þig?
5. Eru verk þín alltaf þýdd úr íslensku?
6. Ert þú í sambandi við þýðendur verka þinna?
7. Hefur þú leitast eftir því sjálfur?
8. Finnst þér það mikilvægt / myndirðu vilja vera í meira sambandi við þá, og þá hvers vegna?
9. Hvaða væntingar hefur þú til nýstofnaðrar Miðstöðvar íslenskra bókmennta? Hvaða áherslur myndir þú vilja sjá þar?

C. Viðhorfskönnum 31.1-15.2

1. Hvert er kyn þitt?

Karl

Kona

2. Á hvaða tungumál þýðir þú íslenskar bókmenntir?

3. Hver er aldur þinn?

Yngri en 25 ára

25-35

36-45

46-55

56-65

66 eða eldri

4. Hvað hefur þú starfað lengi sem þýðandi?

1-5 ár

6-10 ár

11-15 ár

16-25 ár

26-35 ár

36 ár eða fleiri

5. Hvað hefur þú þýtt margar íslenskar bækur?

1-5 bækur

6-10 bækur

11-15 bækur

16 eða fleiri bækur

6. Hvar lærðir þú íslensku?

Af foreldri/um mínum

Í skóla/háskóla

Sjálfmenntaður

Annars staðar

7. Hefur þú aðra menntun?

Nei

Já

Ef já, þá hvaða?

8. Hvað varð til þess að þú fórst að þýða íslensk skáldverk?

Áhugi á íslenskum bókmenntum

Annað

9. Starfar þú sem þýðandi í fullu starfi?

Já, ég er fastráðinn

Já, ég er verktaki

Nei, meðfram annarri vinnu

Annað

10. Annar þú eftirspurn?

Já

Já, verkefnin mættu vera fleiri

Nei, ég þarf að hafna verkefnum

Annað

11. Geturðu leitað til einhvers sem bekkir til íslenskrar tungu og menningar eftir aðstoð?

Já

Nei

12. Ef svarið er já, nýtir þú þér það?

Já

Nei

13. Ertu ánægð/ur í starfi?

Já, mjög ánægð/ur

Já, frekar ánægð/ur

Nei, frekar óánægð/ur

Nei, mjög óánægð/ur

14. Hverjir eru kostir þýðingarstarfsins?

15. Hverjir eru ókostir þýðingarstarfsins?

16. Þýðir þú úr fleiri tungumálum en íslensku?

Nei

Já

Ef já, þá hvaða tungumálum?

17. Verður þú var/vör við vaxandi eða dvínandi áhuga á íslenskum bókmenntum?

Vaxandi áhuga

Óbreytt ástand

Dvínandi áhuga

18. Hvaða áhrif hafði það að Ísland var heiðursgestur á Bókasýningunni í Frankfurt 2011 á þína vinnu?

Engin

Fleiri verkefni fyrir messu

Fleiri verkefni fyrir og eftir messu

Færri verkefni eftir messu

19. Hver ákveður hvað þú þýðir?

Ég

Útgefandi

Annað

20. Ert þú í sambandi við höfunda þeirra verka sem þú þýðir?

Já, alltaf

Já, stundum

Nei, aldrei

21. Ef svarið við síðustu spurningu er já, hversu miklu eða litlu máli telur þú það skipta?

Mjög miklu máli

Miklu máli

Litlu máli

Engu máli

22. Myndir þú vilja vera í meira sambandi við höfunda þeirra bóka sem þú þýðir?

Nei

Já

D. Svör í viðhorfskönnun

Hvert er kyn þitt?	fjöldi	hlutfall
Karl	38	56%
Kona	30	44%
Hver er aldur þinn?	fjöldi	hlutfall
Yngri en 25 ára	0	0%
25-35 ára	3	4%
36-45 ára	19	26%
46-55 ára	17	24%
56-65 ára	23	32%
66 ára eða eldri	10	14%
Hvað hefur þú starfað lengi sem þýðandi?	fjöldi	hlutfall
1-5 ár	8	11%
6-10 ár	13	19%
11-15 ár	13	19%
16-25 ár	20	29%
26-35 ár	7	10%
36 ár eða lengur	9	13%
Hvað hefur þú þýtt margar íslenskar bækur?	fjöldi	hlutfall
1-5 bækur	37	53%
6-10 bækur	11	16%
11-15 bækur	6	9%
16 eða fleiri bækur	16	23%
Hvar lærðir þú íslensku?	fjöldi	hlutfall
Af foreldri/um mínum	6	8%
Í skóla/háskóla	49	68%
Sjálfmenntuð/sjálfmenntaður	8	11%
Annars staðar	9	13%
Hefur þú aðra menntun?	fjöldi	hlutfall
Nei	3	4%
Já	6	8%
Ef já, þá hvaða?	62	87%
Hvað varð til þess að þú fórst að þýða íslensk skáldverk?	fjöldi	hlutfall
Áhugi á íslenskum bókmennum	50	72%
Annað	19	28%
Starfar þú sem þýðandi í fullu starfi?	fjöldi	hlutfall
Já, ég er fastráðin/nn	1	1%
Já, ég er verktaki	12	17%
Nei, meðfram annarri vinnu	48	70%
Annað	8	12%
Annar þú eftirspurn?	fjöldi	hlutfall
Já	16	24%
Já, verkefnin mættu vera fleiri	28	42%
Nei, ég þarf að hafna verkefnum	16	24%
Annað	7	10%

Getur þú leitað til einhvers sem þekkir til íslenskrar tungu og menningar eftir aðstoð?	fjöldi	hlutfall
Já	68	96%
Nei	3	4%
Ef svarið er já, nýtir þú þér það?	fjöldi	hlutfall
Já	67	97%
Nei	2	3%
Ertu ánægð/ur í starfi?	fjöldi	hlutfall
Já, mjög ánægð/ur	42	59%
Já, frekar ánægð/ur	26	37%
Nei, frekar óánægð/ur	2	3%
Nei, mjög óánægð/ur	1	1%
Þýðir þú úr fleiri tungumálum en íslensku?	fjöldi	hlutfall
Nei	33	47%
Já	1	1%
Ef já, þá hvaða tungumálum?	36	51%
Verður þú var/vör við vaxandi eða dvíndandi áhuga á íslenskum bókmennendum?	fjöldi	hlutfall
Vaxandi áhuga	39	57%
Óbreytt ástand	24	35%
Dvíndandi áhuga	6	9%
Hvaða áhrif hafði það að Ísland var heiðursgestur á Bókasýningunni í Frankfurt 2011 á þína vinnu?	fjöldi	hlutfall
Engin	41	59%
Fleiri verkefni fyrir messu	11	16%
Fleiri verkefni fyrir og eftir messu	13	19%
Færri verkefni eftir messu	5	7%
Hver ákveður hvað þú þýðir?		
Ég	37	52%
Útgefandi	19	27%
Annað	15	21%
Ert þú í sambandi við höfunda þeirra verka sem þú þýðir?	fjöldi	hlutfall
Já, alltaf	33	49%
Já, stundum	24	35%
Nei, aldrei	11	16%
Ef svarið við síðustu spurningu er já, hversu miklu eða litlu máli telur þú það skipta?	fjöldi	hlutfall
Mjög miklu máli	25	44%
Miklu máli	20	35%
Litlu máli	9	16%
Engu máli	3	5%
Myndir þú vilja vera í meira sambandi við höfunda þeirra bóka sem þú þýðir?	fjöldi	hlutfall
Nei	40	61%
Já	26	39%

E. Kynning á þýðendum og verkum þeirra

Kristof Magnusson (f. 1976) er íslensk/þýskur rithöfundur og leikritaskáld sem þýðir íslenskar bókmenntir yfir á þýsku. Hann lærdi íslensku fyrst af íslenskum föður sínum á uppvaxtarárum sínum í Hamborg en vildi bæta við sig og byrjaði því sem unglingur að fjölga Íslandsferðum og var búsettur á Íslandi samtals í tvö ár á námsárunum. Hann reynir að dvelja á Íslandi í two til þrjá mánuði á ári þegar hann getur en stundum fær hann styrki til að dvelja annars staðar og auk þess er hann á flakki í Þýskalandi, meðal annars í upplestrarferðum. Nú er Kristof búsettur í Berlín. Þegar hann var að leita að útgefanda fyrir fyrstu skáldsögu sína sendi hana á mörg forlög. Regina Kamdera, forleggjari hjá útgáfufyrirtækinu btb, vildi ekki gefa skáldsöguna út en spurði hvort hann myndi treysta sér til að þýða *Storm* eftir Einar Kárason því henni fannst stíllinn og humorinn hjá þeim svipaður. Hann hafði þýtt nokkur leikrit úr íslensku, til dæmis *And Björk of course* eftir Þorvald Þorsteinsson. Eftir *Storm* þyddi hann skáldsögurnar *Tíu ráð til að hætta að drepa fólk og byrja að vaska upp* eftir Hallgrím Helgason, *Ofsa* eftir Einar Kárason, *Vetrarsól* eftir Auði Jónsdóttur, *Íslenskan aðal* eftir Þórberg Þórðarson, *Grettissögu*, *Konur* eftir Steinar Braga og Íjóðabókina *Blysafarið* eftir Sigurbjörðu Þrastardóttur, auk fleiri ljóða eftir hana og Hannes Sigfússon atómskáld. Hafa þessar bækur verið gefnar út af nokkrum forlögum. Hann lærdi skapandi skrif í Leipzig og lætur ritstörfin ganga fyrir, auk þess sem hann hefur setið ýmis námskeið við Háskóla Íslands. Honum fyndist gott að hafa meiri tíma til að þýða en hann þarf að hafna verkefnum. Hann tekur að sér verkefni þegar hann hefur tíma og honum finnst bókin spennandi. Önnur skáldsaga hans, *Það var ekki ég*, kom út í íslenskri þýðingu Bjarna Jónssonar síðastliðið haust.

Silvia Cosimini (f.1966) er ítalskur þýðandi, búsett í Mantova, Ítalíu. Hún heillaðist af íslenskum fornsögum í MA námi sínu í samanburðarmálfræði í germönskum málum við háskólanum í Flórens og fékk styrk þaðan til að halda rannsóknum sínum áfram við Árnastofnun að loknu námi. Silvia gerði sér fljótt grein fyrir því að hún yrði að læra nútímaíslensku til að verða trúverðugur samanburðarmálfræðingur og skráði sig í íslensku fyrir erlenda stúdenta (sem nú heitir íslenska sem annað mál) við Háskóla Íslands. Hún fékk styrkinn endurnýjaðan, og fékk síðar styrk frá menntamálaráðuneytinu, lauk náminu 1996 og sneri aftur til Ítalíu. Við heimkomuna starfaði hún við útgáfustörf og kenndi ensku. Í fyrstu stundaði Silvia þýðingar meðfram annarri vinnu en verkefnunum fjölgaði smám saman og hefur hún það á tilfinningunni að hún hafi verið „rétt manneskja á réttum tíma.“ Síðustu tíu ár hefur hún aðeins unnið við þýðingar. Hún kemur til Íslands á hverju ári, stundum tvívar, og dvelur í rúman mánuð til að halda sambandi við land og þjóð, en einnig sækir hún einkatíma í íslensku hjá stundakennara við Háskóla Íslands. Silvia er afkastamikill þýðandi.

Síðan hún þýddi smásögur Svövu Jakobsdóttur og *Svaninn* eftir Guðberg Bergsson hefur hún þýtt *101 Reykjavík, Höfund Íslands og Tíu ráð til að hætta að drepa fólk og byrja að vaska upp* eftir Hallgrím Helgason, *Grámosinn glóir og Sveig* eftir Thor Vilhjálmsson, *Sjálfstætt fólk* og *Brekukotsannál* eftir Halldór Kiljan Laxness, *Mýrina, Grafarþögn, Röddina, Kleifarvatn, Vetrarborgina, Harðskafa, Myrká, Svörtuloft og Furðustrandir* eftir Arnald Indriðason, *Skugga-Baldur* eftir Sjón, *Yosoy* og *Skaparann* eftir Guðrúnu Evu Mínervudóttur, *Samræður við söguöld* eftir Véstein Ólason, *úfin, strokin* eftir Örvar Þóreyjarson Smárason, *Ég heiti Blíðfinnar en þú mátt kalla mig Bóbó* eftir Þorvald Þorsteinsson, *Mávahlátur* eftir Kristínu Marju Baldursdóttur, *Himnaríki og helvítí og Harm englanna*, eftir Jón Kalman Stefánsson, *Varginn* eftir Jón Hall Stefánsson, *Ég man þig* eftir Yrsu Sigurðardóttur og *Gæludýrin* eftir Braga Ólafsson. Einnig hefur hún þýtt leikritin *Ég er meistarinn* eftir Hrafnhildi Hagalín Guðmundsdóttur, *And Björk, of course ...* eftir Þorvald Þorsteinsson og *Ég heiti Ísbjörg og ég er ljón* eftir Vigdísí Grímsdóttur og Hávar Sigurjónsson. Væntanlegar á þessu ári og næsta eru þýðingar hennar á bókunum *Sumarljós og svo kemur nóttein og Hjarta mannsins* eftir Jón Kalman Stefánsson, *Allt með kossi vekur* eftir Guðrúnu Evu Mínervudóttur, *Konan við 1000°* eftir Hallgrím Helgason, *Blóðberg* eftir Ævar Örn Jósepsson og *Horfðu á mig* eftir Yrsu Sigurðardóttur.

Tapio Koivukari (f. 1959) er finnskur rithöfundur, menntaður guðfræðingur, búsettur í Rauma, Finnlandi. Á menntaskólaaldri las hann Íslendingasögur og Halldór Laxness í finnskri þýðingu og var áhugasamur um norðurslóðir. Um tíu árum síðar ákvað hann að láta drauminn rætast, tók námskeið í íslensku við háskólann í Helsinki og kom til Íslands þar sem hann vann við byggingu ráðhússins í Reykjavík og komst á grálúðuvertíð í fiskvinnsluhúsinu á Flateyri. Eftir hálft ár gat hann bjargað sér á íslensku og sneri aftur til Finnlands. Ári síðar, 1990, benti íslenskur námsmaður í Finnlandi honum á skortinn á lærðum kennurum úti á landi á Íslandi og þar sem hann var með kennsluréttindi sendi hann bréf á tíu kaupstaði og fékk jákvætt svar frá Ísafirði. Þar dvaldi hann í þrjú ár, kynntist eiginkonu sinni Huldu Leifsdóttur, og þau fluttu saman til Finnlands þar sem þau hafa verið búsett síðan.

Tapio hafði skrifað eina skáldsögu áður en hann kom til Íslands og útgefandi hans sagði að ef hann lærði málið vel myndu þeir finna eitthvað fyrir hann að þýða. Forlagið var lítið og Tapio gat komið með hugmyndir. Fyrsta bókin sem hann þýddi yfir á finnsku var skáldsagan *Ég heiti Ísbörg og ég er ljón* eftir Vigdísí Grímsdóttur og það var eiginlega tilviljun sem réði því. Tapio skrapp frá Ísafirði til að vera viðstaddir Islandia-daga í Tampere, Finnlandi, ásamt útgefanda sínum. Tapio hafði þýtt nokkur sýnishorn úr íslenskum bókum, meðal annars úr

umræddri bók, en samkvæmt honum leit Vigdís á þá og sagði „Viljið þið, strákar mínr, ekki gefa Ísbjörgu út á finnsku?” Og þeir kinkuðu kolli samstundis. Finnsku þýðingar Tapios á bókum Vigdísar urðu sjö talsins: *Ég heiti Ísbjörg og ég er ljón, Stúlkan í skóginum, Grandavegur 7, Z – ástarsaga, Frá ljósi til ljóss, Hjarta, tungl og bláir fuglar og þegar stjarnan hrapar*. Einnig hefur Tapio þýtt *Íslenska drauminn* eftir Guðmund Andra Thorsson, *Norðurljós* og *Óvinafagnað* eftir Einar Kárason, *Svaninn* eftir Guðberg Bergsson, *Brotahöfuð* eftir Þórarinn Eldjárn og *Blóðhófni* Gerðar Kristnýjar. Tapio fékkst við ritstörf, kennslu og þýðingar úr íslensku og sænsku eftir að hann fluttist aftur til Finnlands en frá árinu 2000 hefur hann nær eingöngu fengist við eigin ritstörf og er á ritlaunum frá ríkinu. Komið hafa út tvær bækur eftir hann á íslensku í þýðingu Sigurðar Karlssonar: *Yfir hafið og í steininn* (2009) og *Ariasman* (2012).

Victoria Cribb (f. 1965) er enskur þýðandi, búsett í Cambridge, Englandi. Hún fékk snemma áhuga á tungumálum og lærði norsku upp á eigin spýtur þegar hún var 13 ára. Nokkrum árum síðan fór hún í frí til Noregs „og það rigndi allan tímann þannig að ég ákvað að læra íslensku næst og fór til Íslands og þar var sólskin”. Victoria byrjaði að læra íslensku af linguaphone-námskeiði frá 1948 og dvaldi í framhaldinu á Íslandi í einn mánuð, en eftir það kom hún á hverju ári til að ferðast og tala íslensku, auk þess sem hún sótti sumarnámskeið í íslensku við Háskóla Íslands. Eftir að hafa lokið MA námi í nútímaíslensku við háskóla í London skráði hún sig í íslensku fyrir erlenda stúdenta við Háskóla Íslands, 25 ára gömul. Að loknu námi flutti hún aftur til Englands og vann í þrjú ár fyrir útgefanda hjá BBC Books. Árið 1998 flutti hún til Íslands á ný og fór að vinna fyrir *Iceland Review* sem endaði með því að hún starfaði sem ritstjóri hjá Eddu – miðlun og útgáfu, allt til ársins 2002 þegar hún flutti heim til Cambridge aftur. Fyrsta þýðingarverkefni hennar var kvíkmyndahandrit sem Águst Guðmundsson leikstjóri leitaði til hennar með á meðan hún var á lokaári í íslensku fyrir erlenda stúdenta. Hjá *Iceland Review* vann hún meðal annars sem þýðandi og þá hófu rithöfundar að koma til hennar með kafla og bækur sem hún þýddi meðfram vinnunni. Victoria þýddi smásagnasafn og tvær skáldsögur eftir Ólaf Jóhann Ólafsson í samstarfi við höfundinn, *Aldingarðinn, Höll minninganna og Slóð fiðrildanna*. Sjón leitaði til hennar 2003 með bókina *Augu þín sáu mig*. Samstarf þeirra hefur verið gjöfult því hún hefur einnig þýtt skáldsögurnar *Með titrandi tár, Skugga-Baldur, Argóarfílsina* og *Rökkurbýsnir*, en þær þrjár síðastnefndu hafa allar komið út í Englandi. Þegar breski þýðandinn Bernard Scudder (1954-2007) lést tók hún við sem þýðandi Arnalds Indriðasonar. Hún hefur þýtt fjóra og hálfa bók eftir Arnald, eða hálfa *Vetrarborgina, Harðskafa, Napóleonsskjölín, Svörtuloft* og *Furðustrandir*. Einnig hefur hún þýtt *Steintré* eftir Gyrði Elíasson og *LoveStar* eftir Andra Snæ.

Magnason, sem kemur nú út í Bandaríkjunum. Hún hefur nýlokið við þýðingu á *Brakinu* eftir Yrsu Sigurðardóttur. Victoria hefur haft nóg að gera við að þýða úr íslensku síðustu tú ár, bæði skáldskap og annars konar bækur, bókarkafla (prufubýðingar) og önnur verkefni. Nú vinnur hún að doktorsritgerð um *Íslendinga sögu* Sturlu Þórðarsonar í forníslenskum bókmenntum við Cambridge háskóla en heldur sér við með því að þýða eina bók á ári. Hún býst við því að hella sér aftur í þýðingarnar að námi loknu en hún sneri aftur í fræðimennsku til að vinna með fólk og skiptast á skoðunum við það. Helst vildi hún „vera í báðum heimum, geta farið á ráðstefnur með öðru fólk í fræðimennsku en líka þýtt valda höfunda.”